

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднання пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

==== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ====

П. Галавача, А. Звонака, В. Каваля, Я. Ліmanoўскага, А. Моркаўкі.

Год выдання шосты

Сшытак дзявяты
В Е Р А С Е Н Ь

XVIII

7437

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1928

ЖИВДАЛАМ

1-ая друкарня Беларускага
Дзяржаўнага Выдавецтва.
Галоўлітбел № 2036.
У ліку 1.000 экз.
Заказ № 3.233.

Алесь Звонак

З а г а й

(поэма)

I

У с т у п

Мой край задуменны
пад шолах палёў,
Пад грохат
гранітных громаў
Ты поступаю цвёрдым
праз буры ішоў,
Ідзеш
праз кіпучыя стромы.

Я вухам прынік
да зямлі,
да сырой,
І ўздрыг твайго сэрца
пачуў я...
Тады, калі раньне,
прыжмурыўшы скронь
Сьвежасьцю цела сьвідруе.

Далёкае водгульле
бур-навальніц
І дзён адшумеўшых
навала
Мне мірсьціцца
ў гэтым уздрыгу зямлі,
Ўспамінаў паўстаўшаю хваляй.

Ходзіць, ходзіць дзеўчына адна
 — Згінь ты, суму!
 Калыхае душу вір-вясна
 Вабным шумам.

І надзеям ў думах ня цьвісьці,
 Яны гаснуць...
 — Ой, ня скора мусіць прыляціць
 Сокал ясны.

Можа крыльлі сокал паламаў?
 Можа згінуў?..
 ... Дзіўны вечар многа нашаптаў
 Дум Галіне...

* * *

Радзее ймгла над краем скрозь
 І буры заціхаюць...
 У дьямэнтах раньніх рос
 Ўстае зямля другая...

Ў прасторы выйдзі, стань, пастой...
 Дзівіся пекнатою:
 Як белы месяц над ракой
 Плыве ў нямым спакою...

І калі здолен адчуваць
 Адчуй усёй душою
 Зямлі нязьмернасьць характва,
 Веліч яе спакою...

Над галавою Млечны Шлях
 І зораў мірыяды.
 І дыша соладка зямля,
 Нясе тугую радасьць...

У хваляваньнях гэтых дзён
 У шуме нясьціханым: —
 Вясны чароўны перазвон,
 Пачуцьцяў бунт-паўстаньне...

Маўчыць прастор... У далях гром,
Як водгаласак дальні...
Жыцьцём ахоплены суздром
Ня ўспомніш год нядаўніх...

І той-жа вуліц вечны рух,
І той-жа шумны горад.
Страпілы, нібы сотні рук,
З размаху ўскінуў ўгору...

І працы тут другі размах,
І песьня тут другая,
Але чамусьці тут няма
Таварыша Загая?..

* * *

За вакном шапочацца маліньнік,
У вакне сумуе ў белым хтосьці...
Зачапіўся мясяц за галінку
І гушкаецца між дрэў ў лістоце...

Уздыхае вецер так задумна,
Так ўздыхае дзеўчына па любым...
— Ад чаго ў вакне, дзяўчына, сумна
Ты глядзіш і ўздрыгіваюць губы?

Ці спытаўся хто так, ці здалося? —
Толькі сад за вокнамі шапоча
І цалуе дзеўчыне валосьсе
Повеў ціхі бэзавае ночы...

У дзяўчыны думы, думы, думы...
І нічым тых думак не разгоніш...
Абнімае вішню маладую
Каля плоту клён такі зялёны...

Ў гэты вечар юны і ўкаханы
Ты, дзяўчына, сумная чамусьці?
Нават садам прайдзеш—нібы п'яны,
Цалавацца лезе кожны кусьцік...

— Расчыні-ж, дзяўчына, сваю тайну
 І адразу сэрцу лёгка стане...
 Шапатнуў вятрыска за кустамі
 І растаў у срэбраным тумане...

Так... Не заўжды лёгка так адчыніш
 У душу дзяўчыніную дзьверы...

. . . . .
 А чакала кожны дзень дзяўчына
 Весткі ад Загая Ўладзімера...

* * *

Лісткі з запіснай кніжкі Загая

... Так кожны дзень,
 І неяк вось ня верыцца,
 Што я—дзе стэп,
 Дзе чайкі ды кавыль,
 Дзе ночы ўсходнія
 Так ціха, ціха сьцелюцца
 І пахам бэзавым
 Ня хмяляць галавы...

Зусім адзін—
 Ні сябра, ні таварыша...
 Сяброў сваіх
 Я лёгка пагубляў...
 Адны
     яшчэ ў бойках пагубляліся,
 З другімі
     мабыць розны шлях...

І сам ня ведаю,
 Чаму я так далёка?
 Чаго я ўцёк
 І ад каго, зачым?
 — Я ад сябе ўцякаў,
 Ды гэта так ня лёгка. —
 Ад самага сябе
 Ніколі не ўцячы.

За мной як цені
Ўсюды мае думы...
І шкода,
Што „яе“ са мной няма...
Я ўцёк ад лаянкі,
Таварышоў і шуму,
Ды толькі й тут
Спакой не атрымаў...

Канечне, там,
У горадзе, ня лепей,
За шмат сяброў, жанчын, віна...
А тут:
Цягаюся адзін па стэпу,
А стэпаў шыры—
Вокам не абняць.

Ах, добра як!
І дышыцца так вольна,
Аж хочацца канём сьцяпным ірзаць.
І майго сэрца
Больш ня точыць боль мне
І асядае прыкрасьці іржа.

І часта я
Галіну ўспамінаю,
Ды расказаць аб ёй
Няма каму...
Хто ведае—
Быць можа йшчэ спаткаем
Мы з ёю разам
Гэтую-ж зіму.

... Гляджу ў задуме
Як над стэпам чайкі
Як-бы спалоханыя, кідаюцца ўніз...
Са мной сябруюць тут
Смаркатыя малайкі¹⁾
І разам п'юць
Са мной кумыс...

¹⁾ Малайка—пабашкірску хлопчык.

У нас я піў
 Гарэлку ў рэстаранах
 Ё падпіраў ўначы
 Плячыма кожны дом,
 А тут ваду крынічную з кунгану,
 Што папрашу ў башкіркі маладой.

Ё гэтак сьмешна
 Вочы яе ўспыхнуць,
 Калі скажу:
 „Рахмэт, якшы кізэм!“¹⁾
 Ах, сэрца, сэрца
 Юнае дзявочае,
 Яно усюды ружамі цвіце!

Ё сьмешна йшчэ,
 Як на кашму башкіры
 Паставяць просты рускі самавар...
 ... Даўно дацьмелі
 Стэпавыя шыры
 Ё з небам зьлілася
 У цемразі трава...

Вот сьмешна!—
 Гэту дзіўную гармонію,
 Што ста поэтам
 Трэба абсьпяваць,
 Парушыў меднаю сваёй фізыяноміяй
 Вялікі, слаўны рускі самавар...

... Дзень, як джыгіт,
 На плечы бурку ўскінуў
 Ё зьнік ў бязбрэжжы
 Ў вечаровай ймгле...
 Я зачарованы стаю хвіліну...
 Ё вось—далей:

Над травамі клубіцца дымам
 Халодны вячэрні туман...
 Прыгожа: як вечар абдыме
 Зямлю маладую ўпацьмах.

¹⁾ „Рахмэт, якшы кізэм“—пабашкірску: „дзякую, прыгожая дзяўчына“.

Тады я выходжу на ганак
І доўга ў раздум'і стаю,
А стэпы бялеюць ў туманах,
Ды шэрыя цені снуюць.

Такою прыгожай парою
Спакоен і рад я ўсяму.
Ўсьміхаюся ветла каровам
І нават настрою свайму.

Глыбокую думаю думу,
Ласкаючы поглядам ноч,
Далёка ад вулічных шумаў,
Ў далёкай краіне сьцяпной.

І сам я ня знаю... Чамусьці
Здаецца мне шорхат сьцяпны
Далёкай лясной Беларусью
І говарам пушчаў лясных.

І добра, што вокал нікога
І ймгла прад вачыма скрозь...
Профіль знаёмы і строгі
Мне роіцца ў цемры начной...

Стаю я такі ціхамірны,—
Нішто ня трывожыць душы.
Паталі былога ўспаміны
Ў нямую бяскрайнюю шыр.

Пяюць на дварэ башкіраты—
(Нязвычайная музыка слоў!..)
Здаецца мне: нашы дзяўчаты
Вядуць карагод за сялом...

Падходжу: гарэзныя твары
З іскрыста-касымі вачмі
Сьмяюцца з маіх акулераў
І з слоў нячуваных маіх.

Ах, шыры, пахучыя шыры!
І мяккасьць усходніх начэй
Задумнай стэповай Башкірыі
Пад іскрамі зорных сьвячэй.

І месяц тут больш нейкі срэбны
І ночы тут неяк цямней.
Стаю я такі непатрэбны
У гэтай чужой старане.

Задумаўся... На'т ня прыкмеціў,
Што поплич са мной гаспадар—
Прыгожы, у чорным бэшмэце,
З усьмешкай глядзіць мне у твар.

... Сядзім мы пад зорачным небам
Ня знаю чаму я так рад...
— Скажы ты мне, Усман, што-небудзь
Пра ваш незнаёмы мне край!

І слухаю я нібы казку
Пра гэтую дзіўную быль...
Ўжо зоры пачнуць скоро гаснуць,
Рассыпаўшы срэбраны пыл...

Ды ў ранішнім сінім прасьвеце
Пакажуцца скрозь туманы
Вяршыні старых мінарэтаў
І далі прастораў сцяпных.

Ах, шыры, пахучыя шыры,
Прыгожасьць усходніх начэй
Задумнай стэповай Башкірыі
Пад іскрамі зорных сьвячэй!

Пара канцаць—
Зусім загаманіўся.
Ужо туман
Паслаў над стэпам дым...
Галіны вобраз
Ўчора мне прысьніўся,
І вобраз гэты—
Уваччу маім.

І сумна мне,
Што мы цяпер ня разам,
Што наша прошлае
Патала, бы ў туман...
„Я не знаў, што любовь зараза
Я не знаў, што любовь чума“...

І ад яе
Я так цяпер далёка,
Як здань, яна
Зьяўляецца ўначы...
Я ад сябе уцёк,
Ды гэта так ня лёгка:—
Ад самага сябе
Ніколі не ўцячы...

Я пакахаў
Красу прастораў дзікіх
І волю вольную,
Як тут...
Але у нас
Цьвіце даўно гваздзіка
І ружы ап'яняюча цьвітуць...

Я спадзяюся ўсё-ж,
Што ўбачымся мы скоро.
Мо будзем зноў,
Як колісь, маладымі...
Хоць адзвінеўшае
Так гучна не паўторыш...
Канчаю...

Уладзімер.

III

КАВАЛАЧКІ МІНУЛАГА

Гэта дні звар'яделі...

Над глухой слабодкай на ускраіне
Завадзкія трубы ня дымяць.
Там, дзе колісьці сьпявалі „Барыню“,
Ўспамінаецца чыясьці „маць“.

Сьвішча вецер глоткаю асіплай,
Дні над горадам, як вараньнё,
Кружацца над хатамі пахілымі
Цяжкім і кашмарным сном...

О, нявыказанай болі горач!
Зірк злавесны згаладаўшых воч!
Глуха ўздрыгвае увечар горад,
Спатыкаючы з трывогай ноч.

Сьпевам не хвалюецца ўскраіна,
Хаты нахіліліся к зямлі,
І гучыць трагічна-нязвычайна
Ветру бяспрытульнага усхліп.

Сьцены хмурацца халодна, жорстка,
І плююцца стрэхі на панэль...
Горад з больлю нявыказна-гострай
Забываецца ў трывожным сьне.

Каб назаўтра зноў з каменнай больлю
Кінуць ў вуліцы трывожны стогн...
Хцівым зьверам выглядае голад
З вышчараных ртоў-вакон.

Дом на ўскраіне адзін пануры,
Вокны выбіты, скасіліся вуглы,
Толькі дах жалезны бровы хмурыць,
Ўспамінае, мусіць, аб былым.

Тут калісьці у Зьмітра Загая
Гадаваўся непакорны сын...
Дом пануры век свой дажывае,
Яму вецер навявае сны...

А далей:—каменная грамада—
Горад горды ў гранены граніт,
Скрогат вуліц кідае з пагардай
Ў ашалелыя натопы-дні.

І ля кожнай паршывенькай крамы
Чарга чалавек у сто.
І увечар і ў мутнае раньне
Голад прыкоўвае: стой!

Гэта сон, гэта быль і небыль
Брэдавых чорных дзён.
Фунт звычайнага хлеба,
Звычайных рублёў—мільён.

Гэта дні, гэта дні звар'яцелі
І імчацца шалёна кудысь...
Ў гэтым скогаце дзікіх мяцеліц
Пагубляліся сьцежкі й сьляды.

Хтосьці некаму
слаў праклёны
За пажары, за сьмерць і кроў
І кудысьці плылі эшалёны
Пад чыгунны калёсны гром.

І нахмурыўся грозна горад
Прад нябачаным віхрам падзей.
Шэрай вуліцы гнеўны говар
Ня сьціхае ні ўноч ні ўдзень.

Закружыліся дні і людзі,
Завярцеўся бурамі час...
Дзён такіх ніхто не забудзе,
Дні такія бываюць раз.

І маліўся і плакаў хтосьці
Ды збавеньня сьцішком чакаў.
Жываты патанелі ў кагосьці
І пужала да сьмерці ЧК.

Пацяшайся, сьпявай і сьмейся,
Пролетарыяў босая голь!
Рві цішыню песьняй,
Заглушаючы голаду боль!

Вылазь з глухіх сутарэньняў!
Вылазь з разгніўшых халуп!
Услаўляй вялікае вызваленьне,
Напоеную крывёй зямлю!

Вуліцы, плошчы, бульвары
Глытайце натоўпы людзей!—
Над краем золак пажараў
І новы ўстае дзень.

Зялёны домік

Над рэчкаю домік зялёны
 Абвіты плюшчом вакол.
 Ня зрушыць нішто задумённы
 Звычайны яго спакой.

Калісьці чыноўнік нейкі
 Яго збудаваў тут,
 Гадамі зьбіраў капейкі,
 Каб гэты стварыць „уют“.

Бывала: сьцямнеюць далі—
 У хаце і шум і звон,
 І несьліся гукі роялю
 З расчыненых вакон.

То значыць: няма чыноўніка,
 То значыць: спраўляецца баль.
 І толькі сьціхалі апоўначы
 Песьні, сьмех, рояль...

Чыноўнік? — Нічога ня бачыў ён,
 Ня меў ён ухваткі такой.
 Сучасны Акакій Акакіевіч
 Любіў цішыню і спакой.

Любіў ён мэлёды Глінкі,
 І Бальмонта модны „стих“...
 А дочка расла, як былінка,
 Ў сям'і, як сярод чужых.

Дзяцінства—гады залатыя!
 Маленства—ружовы цьвет!
 Харошыя годы такія
 Які абмалюе поэт?

Упартыя чорныя кудры
 Умелі падчас не адно—
 Украсьці „маміну“ пудру
 І пудрыць гадзіну нос...

Такая жыцьцёвая школа
Праходзіцца дзіцем штодзень
— Бяз „папы“ у „мамачкі“ „Коля“,
А з „папай“ у „мамы“ мігрэнь...

А дні журавамі увосень
Плылі, і плылі, і плылі...
І часта у „мамачкі“ госьці
Сьмяяліся, пелі, пілі...

І „папа“ вярнуўся аднойчы
(Чакалі-ж назаўтра яго),
У „мамаінай“ спальні уночы
Гарэў ледзь прыкметна агонь.

І, мабыць, зьявіўся няўпору
Парушыць салодкую ноч.
Пакінуўшы гонар і шпоры,
Паручык уцёк праз вакно...

Жыцьцё не паўторыцца двойчы,
Ня вернеш шчаслівых гадоў...
Чыноўнік застрэліўся ўночы,
І змоўк на паўмесяца дом.

Ня доўга трывожыла гора
Парушаны ў доме спакой...
Вярнуўся паручык скора
І стала ўдава не ўдавой.

Гады, нібы крыгі ў разводзьдзі,
Плывуць веснавою парой...
Забралі ў шаснаццатым годзе
Паручыка Колю на фронт...

І ціха зрабілася ў доме,
Хоць вокал жыцьцё, як сьмерч,
Хоць дзесьці ў гарматавым гrome
Лунала нязьбежная сьмерць...

Праходзіць жыцьцё гэтак проста,
Ня ўбачыш юнацкай парой...
Дзяўчынка—шумлівы падростак
З кудравай такой галавой.

Ракоча няспынна вуліца
Тысячай глотак зараз,
І ў рокаце бура чуюцца
І меркне прад бурай зара.

— Якая такая воля?
— Хапала раней такой!
— Ізноў усялякая сволач
Груганом над галавой?

Ўсё так-жа ішлі эшалёны
Пад лівень гарачы сьвінца,
А хтосьці крычаў натхнёна:
„Вайна
да пабеднага
канца!“

А горад скаліўся злосна
Зубамі жалезных стрэх
Ды чуўся здалёку грозны
Гарматаў грымучы сьмех...

Спакойна ў зялёным доме,
Жыцьцём абмінуты ён,
І сьніць, аб чым, невядома,
Ў трывожныя ночы сон.

За вокнамі вецер з поўдню
Цалуе пальцы галін...
Сумуе дзяўчына штодзень,
А звалі дзяўчыну—
Галіна.

Кастрычнік

О, горад! Шумі натоўпамі!
Рэкі іх на плошчах сальюцца,
Абграхочаны агнём вінтоўкавым
Спатыкай
Вялікую Рэвалюцыю!

Авеяны сьцягаў веяньнем,
Ахрышчаны агнём пажаравым,
Вітай вялікае вызваленьне,
Дзён нячужаных зарава!

О, горад! Зьвіні марсэльезамі!
Грахацы слоў вадаспадамі,
Учора агнём жалезавым
Асьвістаны на барыкадах.

О, „Русь вялікая“! Дзе ты?
У завяхах? Сьнягох? Пажарах?
Усюды ячэйкі, саветы,
Бальшавікі і камісары...

Так сарваўшы вякоў аковы,
Палыхнуўшая новым сьветам,
У муках цяжару шматвяковага
Радзілася

Рэспубліка Саветаў.

(Працяг будзе)

Наўздагон за доляю

Вёску звалі Дзяругамі.

Спрадвеку насіла яна такую дзіўную назву. Ніхто нават са старых людзей ня ведае адкуль яна пашла, ды і нікому дужа ня цікава распытвацца. (Бедная, нязграбная). Толькі малы школьнік бывае спытаецца ў дзеда, седзячы на прызьбе:—Дзед, а дзед?—Га? Што?—Чаму гэта нашу вёску так завуць?—Дзед сьпіну пачэша і адкажа:—Хто-ж яго ведае?— Не задаволіцца малы:—Як-жа так—у нас Дзяругі, у суседняй Маслакі; адкуль яно ўсё?—Ат, прывязаўся. Ну, скажам, павесіла баба на плот сушыць дзяругу, ішоў міма чалавек і сказаў: „Няхай гэта вёска будзе Дзяругамі“.

Так і прывыклі ўсе к гэтаму.

За ваколіцай голасна і нудна шуміць лес. Каля гумён тырчаць копы неабмалочанага збожжа. Рэчкі блізка зусім няма. Бабы палотны ўлетку беляць у сажалках, а ўвосень у іх мочуць пянку (ды і сажалак такіх мала). Таму ў Дзяругах чыста выбеленага палатна няма—адна пасканьніна, а з той пянкі зробленыя хамуты, падузы і лейцы заўсёды парваныя.

З даўных-даўно паміж мужчынамі і бабамі вядуцца ў Дзяругах спрэчкі, звадкі, бойкі; сварацца яны ў сваёй хаце, сварацца некалькі двароў разам, а то ў сьвяты дзень і цэлай вёскаю. Тады пачынаецца гвалт, крык. Заўсёды ціхая вёска ўяўляе тады кірмаш у самы ўрачысты дзень. Тут ня прымаюць удзелу толькі маладыя хлопцы з дзяўчатамі... Яшчэ больш разьюшыліся мужыкі, калі ў часы завірухі, пасьля вайны, дайшла вестка, што бабам дано раўнапраўе. Зразумелі мужчыны гэта пасвойму, што бабам дадзена поўнае права над мужчынамі і пачалі адстойваць яго.

Дасужы хлапец Гаўрыла—адзін гарманісты на ўсю вёску, што граў па надзелях на вячорках, а перад жнівом і калядамі вясельлі,—склаў пра гэта шмат прыпевак, якія і расьпяваліся ў сьвятошны дзень пад гармонік.

Самай вясёлаю парой было лета, калі добра і цёпла гуляць на вуліцы і ў лесе, як пачне налівацца збожжа.

Увосень пачнуцца дажджы, затопяць усю вуліцу. Павесяць людзі на платы вязкі сухіх лык, пралежаных некалькі год, каб сплесьці з іх лапці. Яшчэ больш павялічыцца балота за вёскаю— і ні прайсьці праз яго, ні праехаць у сяло ці ў мястэчка.

Ваўкі пачынаюць выць, брадзіць па полю, цягаць з хлявоў скаціну...

Такое яно жыцьцё...

* * *

Засыпае зіма сьнегам, гурбы падраўняла са стрэхамі. Каб выйсьці к суседу ці даць корму жывёле, трэба лапатаю раскапаць сьцежку. Гуляе мяцеліца па полю, гуляе і сьвішча па глухім лесе, гудзіць разам з галоднымі ваўкамі, наводзячы жудасьць і холад.

За балотам—лес, за лесам—мястэчка, а адтуль на машыне едуць у горад...

Вось па гэтай самай дарозе, у мяцеліцу, прыехала пад вечар з гораду падвода і застанавілася каля першай хаты—невялічкай і трохі пахіснутай набак.

Праз мёрзлае вакно глянуў з хаты гаспадар—Кузьма Дрозд; ён здзівіўся таму, што людзі езьдзяць у такую хуртавіну, і паклікаў жонку.

— Хіма, паглядзі-тка ты, ці не спазнаеш, можа, хто прыехаў...

Хіма кінула ў калыску дзіцё, прахукала ў вакне і ўбачыла: круціць на вуліцы мяцеліца, вылезла з саней незнаёмая жанчына, вось ідзе к ім у хату. У сенцах абтрасае сьнег. Пераступіла парог, ізноў пастукала цяжкімі мужчынскімі ботамі. Прывіталася, потым спытала:

— Ці ня можна ў вас будзе пагрэцца?

Хіма кінулася к лаўцы, ачысьціла месца і папрасіла:

— Грэйцеся, грэйцеся, калі ласка...

Жанчына скінула з сябе верхнюю хустку, палажыла на лаўку нечым туга набітую скураную сумку і прайшла па хаце. З-пад полу глянула на яе маладое цялё на тонкіх і дрыжачых нагах, забляў ягнёнак. Яна з цікавасьцю аглядзела ўсю хату: тры маленькіх вакны, старая падлога, на покуце тры чорных абразы, завешаныя парыжэлымі набожнікамі. Падышла к печы і стала грэць рукі...

Кузьма плёў пахлапні, спадлоб'я пазіраючы на чужую, ня наскую, прыбраную ў гарадзкую адзежу, жанчыну. Двое замурзаных дзяцей, павіснуўшы на печы, глядзелі за кожным яе рухам.

Калышучы дзіцё, Хіма заўважыла, што твар у жанчыны нема-
лады, добры і нейкі строгі. Хацелася з ёю пагаварыць, але чужая
яна... Прыехала, ну—і няхай!

Потым цікавасьць вырасла.

— Адкуль-жа вы самі будзеце?

— З гораду я прыехала.

— Куды-ж так далёка ды яшчэ ў такую завіруху?

— К вам прыехала. У вашу вёску...

— К нам?—перапытала Хіма і здзівілася.—К нам дык ужо
даўно ніхто не прыяжджае. Пасяліліся во' ў балоце. Улетку з гразі
ня вылезеш, узімку ў лесе заблудзіш. Так яно... А чаго-ж вы к нам?..

Грэючы рукі ля печы, яна сказала:

— Хачу сход жанчын сабраць. Пагутарыць з вамі... Раска-
заць вам—што і як дзеецца на сьвеце, паглядзець на ваша жыцьцё...

Хіма неяк усхвалявана паклала дзіцё і валасы на галаве па-
правіла, вылезшыя з-пад хусткі. Ё голас яе здаўся гарадзкой жан-
чыне мяккім і цёплым.

— Што вы прыехалі к нам—дзякуем за гэта. А жыцьцё наша—
якое яно жыцьцё? Дрэннае...

Кузьма апрануўся і, кульгаючы, вышаў з хаты. Хіма падумала,
што пойдзе ён к суседзям і раскажа розных нябыліц аб прыехаўшай.

— Гэта-ж,—сказала яна,—прышоў з вайны калекам. Ну й нага-
равалася я з-за яго. Усю работу на плячах нясла—і бабскую і муж-
чынскую, а тут яшчэ дзеці малыя... Дык і цяпер, калі нянасьце, ба-
ліць нага і з печы не зьязае. Дрэнны ён работнік...

На вуліцы мяцеліца ўсё больш віхурыла, стукаючы ў вокны,
жаласна і тонка выла ў коміне...

— Як-жа завуць вас?

— Ліда Пятроўна,—адказала жанчына і села на палу побач.—

А як вас?

Хіма сказала і к гэтай жанчыне адчула такую блізкасьць, што
вось яны ўжо даўно знаёмы, так блізкі, як сястра з сястрою. Можна
аб усім пагаварыць, можна парадзіцца...

— А гэта вашы дзеткі?

— Мае. Растуць во, дзякаваць богу. Старэйшаму сёмы гадок
пашоў.—І Хіма, гледзячы на дзяцей, усміхнулася і ўздыхнула.—
Сёньня ўжо вам ня прыдзеца нікога сабраць. Пераначуеце ў нас,
а заўтра ўдзень можа што й выйдзе...

Зусім цёмна ў хаце.

Хіма запаліла газьнічку, якая слаба асьвятліла прырэдную сьцяну
Прышоў Кузьма, залез на печ і ў хуткім часе захроп. Пры жоўтым

сьвятле селі дзеве жанчыны насупраць; пад вой мяцеліцы гаварылі пра жаночую долю. (Цяжкая... У жыцьці ня ладзіцца. Сілы не хапае. Чаго шукаць, дзе шукаць?.. А жыць лепей хочацца...).

Ліда Пятроўна пагладзіла расчырванелую ад марозу шчаку і ціхім голасам, баючыся, каб не пабудзіць дзяцей, стала апавядаць аб сабе:

— Жыла я ў вёсцы. Беднасьць была. З шаснаццаці год пачала працаваць у горадзе на сернікавай фабрыцы. Дужа цяжка прыходзілася. Прайшла вайна, стала рэволюцыя. Адусюль павеяла новым, і я прышла к новаму. Навучылася ў беднасьці змагацца за сваё права і цаніць пасвайму шчасьце. Здабыла я пісьменнасьць, як-бы новы сьвет адчыніўся перада мною. Кніжкі чытала, прывучылася да газэт. Працуеш і ўсё табе ясна, усё ты бачыш. Залічылі мяне ў партыю. Вышла я замуж за свайго-ж рабочага. Потым—у восемнаццатым годзе забілі яго бандыты, а я засталася з малым сынам... І пачала я з таго часу шукаць сваю долю ў працы, пры якой усё забываеш, а ляжаш змораная ўначы—радасна за прароблены дзень...

Слухала Хіма, раўняла сваё жыцьцё, і вочы ў яе былі мутнымі ад няпрошаных сьлёз.

Ліда Пятроўна дастала кніжкі—былі яны розныя—белыя, сінія. І што ў іх такое напісана? Вось яна стала чытаць, водзячы пальцам па радках, а Хіма яшчэй ніжэй нахілілася над кніжкаю і над слаба гарэўшай газьнічкаю. Сьвятло ў хаце жоўтае, радкі на белай паперы чорныя, а словы там, як птушкі: то высока ўзьлятаюць яны, то кружацца-кружацца, б'юцца чорнымі крыльямі аб сьцены, напаўняючы хату шумам, то ізноў апускаюцца на зямлю. Яшчэ мяцеліца за вакном—шу-гу, шу-гу! і Хіме ўсё гэта на сэрца лажыцца і здаецца:

— Жыла яна дрэнна, цяжка. Усё марыла—калі тое лепшае будзе? Калі яно прыдзе? А вось знайшоўся нейкі чалавек, апісаў усё жыцьцё, усю праўду. Так яно—жыцьцё! Клічуць тыя словы некуды ўперад. Ад-жа можна скінуць з плечаў цяжар, які душыць. Можна! І дзівіцца Хіма:

— Як тут добра ўсё сказана...

Паслала на лаўцы госьці пасьцелю, патушыла сьвятло і ўсё не магла супакоіцца ад нахлынуўшых думак...

Усю ноч у коміне вецер плакаў, за комінам сьпяваў цвыркун, пад палом бляялі ягняты. Здавалася Хіме, што плача-надрываецца ў калысцы дзіцё. А можа яе доля?

* * *

Толькі што пеўні прасьпявалі, устала Хіма, памылася, у прыцемку, ля печы, склаўшы на грудзёх рукі, як і кожны дзень, памамілася; толькі на гэты раз мала і сора.

Села за грэбень, і за грэбенем віліся думкі ніткамі з верацяна. „Няхай яна лепей пасьпіць, а то прытамілася з дарогі“.

А гарадзкой жанчыне чуўся скрозь сон няпрывычны шум верацяна, і думалася ёй:

— Ой, колькі працы патрэбна—упартай, шырокай...

Перад раньнем Хіма запаліла печ. Затрашчэлі весела сухія дровы, пасыпаліся іскры. У гэты час абудзілася Пятроўна. (Абуўся Кузьма, паехаў у лес па дровы). Чысьціла Хіма бульбу, прамывала яе ў вядры і радзіла:

— Пакуль тое ды сёе, ідзіце вы к нашай настаўніцы. Маладая яна ў нас. Першы год як прыехала. Ніхто ўперад дзяцей не хацеў пускаць: чаму яна, кажуць, навучыць. Мужыкі ў нас ня зусім прыветныя—калупаюцца толькі ў зямлі і ўсё... Вось пойдзеце ў школу, а там я скажу бабам, няхай збіраюцца.

Хіма зрабіла сьнеданьне. Запрасіла Пятроўну...

На двары прыцішылася пагода, нават сонца косымі праменьнямі адбілася праз вакно і сьнег быў мяккім...

Ліда Пятроўна выняла некалькі кніжак, што ўначы чыталі, і дала Хіме.

— Дзякую вам,—узрадалася тая.—Толькі ня ведаю, як жа чытаць буду. Ня дужа я... Умела некалі... дэзьве зімы вучылася...

Жанчына пашла. Хіма прытна паглядзела на кніжкі, пашуршэла паперамі, прачытала на вокладцы па складох назву і паклала на паліцу.

І ўжо засланяючы печ, успомніла ўчарашнюю гаворку ўначы аб жаночай долі. А разам з гэтым завязалася другое—як быў Кузьма на вайне, тры гады вяла сама гаспадарку: арала, касіла, малаціла, здабывала хлеб, гадала дзяцей. А якую ўпартасьць і сілу трэба мець было, каб справіцца з усім?

Пабудзіла дзяцей, меншых двух памыла, дала есьці і, апрагнуўшы кажух, павязаўшы галаву хусткаю, вышла на вуліцу.

Пастукала ў шыбу вакна суседа Навума.

— Агатка, выйдзі.

— Зараз!—пачулася з хаты і праз хвіліну выбегла дзяўчына.

— Вось што, Агатка, схадзі ты ды скажы бабам, няхай збіраюцца зараз-жа ў школу.

— Навошта?

— А скажы, што прыехала з гораду кабета. Хоча гаманіць аб нашых справах.

— Добра. Я схаджу.

І пабегла ў адзін канец вёскі, а Хіма пашла ў другі.

Падыходзіла яна к хаце, стукала ў вакно.

— Эй, цётка Домна, зьбірайся на сход.

Праз мёрзлае вакно пыталася цётка Домна:

— Га? Які сход?

— Пачуеш там... З гораду прыехала.

— Аўдуля, кідай кросны ткаць—на сход зьбірайся.

— Зараз!

— Кацярына, бяры малога ды йдзі ў школу!

— Што там такое?.. Некалі мне...

Кожная старалася распытаць і кожную брала цікавасьць. А Хіма, не зважаючы, стукала ў вакно і крычала:

— Эй, бабы, на сход!

* * *

К поўдню амаль усе бабы пакідалі работу, дзяцей мужыкам, а некаторыя малых узялі з сабою ў полі кажухоў. На ўсём вяку сваём зьбіраліся так яны першы раз, дык і пагаварыць было аб чым, бо ўсе былі ў недаўменьні. Усе гаварылі разам, сьмяяліся, а дзеці пішчэлі... плакалі...

Увайшла ў хату Пятроўна з настаўніцаю. Тады ўсе паселі на скамейках і ўжо ціха перашэптваліся і ўсьцішалі малых.

Першая пачала гаварыць гарадзкая жанчына.

— Грамадзянкі! Прыехала я к вам у мяцеліцу, па дрэннай дарозе, з гораду, і хачу я гаварыць з вамі аб нашых жаночых інтарэсах...

Пры гэтым стала лёгкая цішыня. Усе гатовы слухаць аб сваіх інтарэсах. А якія яны?

— Думаю я,—працягвала далей жанчына, уздыхнуўшы,—думаю я, што будзеце вы слухаць мяне, бо я такая-ж сялянка, як і вы... Глухая ваша вёска, нават дарогі няма, каб праехаць у горад. Жывяць вы ў брудзе, у цемні. У зьянозе, у пакутах родзіце дзяцей.

(Пажылая кабета ўздыхнула, Домна Сымоніха, калышучы дзіцё, напявала—а-а-а-а...).

—... І дзеці вашы растуць цёмнымі. Бязмерная праца ўлетку і ўзімку, увосень і вясною надрывае жыццё. Б'юць вас мужыкі, сварка між вамі, і жыццё ваша—няпрыгожа...

Пятроўна застанавілася, падумала, як-бы шукаючы слоў, а ўсе прысутныя ўпіліся вачыма, глядзелі і чакалі.

гаварыла яна далей аб тым, як прышла незнаёмая бабам рэвалюцыя. Разагнала яна, як вецер разганяе хмары, старое і аджыўшае, прагнала сваіх ворагаў. Шмат цярпелі ў той час людзі, адылі-ж сталі яны будаваць сваё жыццё, сваё шчасьце.—У іх была сіла...

І стала жанчына тады—чалавек, маці, работніца—роўная з усімі... А няма яшчэ, няма ў нас гэтага. Ня ўсюдых яшчэ лічуць бабу нават за чалавека. Чаму-ж гэтак? Ды ці баба ня можа справіцца з тым, чым і мужчына? Быў такі чалавек і звалі яго—Ленін... Вось той і гаварыў, каб жанчына ў грамадзе ішла побач з мужчынам, не адстаючы ні на крок.

Скончыла яна... Доўга сядзелі моўчкі. Ліда Пятроўна папрасіла, каб выказаліся. Ніхто не прараніў ні слова.

Устала тады з месца Хіма і, абвёўшы ўсіх вачмі, пачала. Перш не магла падабраць слоў, неяк ня приходзілі яны ў галаву. Шмат ёсьць сказаць аб чым, але хіба ня ўмеючы скажаш за адзін раз? Гаварыла на сходках, куды хадзіла адна з жанчын, бо не давярала Кузьме ў вырашэньні грамадзкіх пытанняў. Мужыкі ня слухалі, перабівалі, шкода было ад гэтага... Няхай будзе, як будзе!

— Бабы!—сказала яна, цярэбячы канец хусткі.—Чулі мы праўду... Дрэнна жывем, дужа дрэнна... За што трэба і за што ня трэба б'юць нас мужыкі. Бруднымі растуць нашы дзеці. Без дагляду. (Мой меншы хлопчык, як была я ў полі, нагу сабе вывіхнуў, так ён і застаўся на ўсё жыццё)... Вось прыехала к нам добрая жанчына, расказала, быццам у душу к нам улезла. І застаецца нам толькі адно: самім шукаць сваёй долі і ўдзельнічаць ва ўсім разам з мужчынамі. А ня будзем,—дык забудуцца зусім пра нас...

Няпрыкметна сьлёзы наварнуліся...

Ціха было.

Потым гаварыла настаўніца і ўсё пра тое-ж самае... Так, яно праўда. Няпісьменныя ўсе жанчыны, нават і маладыя. Усім трэба навучыцца чытаць і пісаць. А як гэта зрабіць? Увечары, у свята дзень, няхай зьбяруцца яны, бабы, у школу, а яна будзе вучыць...

А пасья ўжо, наперабой, з абурэньнем, сталі скардзіцца бабы: тая на мужыка, тая на беднасьць... Хлеба няма... Корму няма скаціне... Што ты зробіш?

Па вуліцы разам ішлі са школы. Пад нагамі двух дзiesiąткаў жанчын рыпаў сьнег, упэрабіўку гудзелі галасамі, і ўстрыжаныя мужыкі падазрона глядзелі з вакон...

* * *

У той-жа дзень паехала ў горад жанчына, што так узбударажыла ўсіх. Хіма сказала ёй:

— Вось каб вы, Пятроўна, у нас былі, ну й нарабілі-б мы тут: усіх-бы паднялі на ногі.

Кузьма скасавурыўся:

— Кінь валэндацца з гэтым. Глядзі лепш за гаспадаркаю.

Хіме шкода стала:

— Ды ці я-ж не гляджу, ці я сваёй хаце ня спрыяю. Гэта-ж усё я трымаю ў руках.

— Цыц! — крыкнуў Кузьма і, сьціснуўшы кулак, гатоў быў кінуцца.

Хіма ўзяла на рукі малога, прыступілася бліжэй да мужа, і раптам зьявілася ў яе свая гордасьць і крыўда. (Кузьма стаяў перад ёю зусім маленькім). Ён-жа прышоў з вайны хворым, калекаю. Яна ў працы гэтым не папікала яго... і цяпер біцца ня дасьціся.

У балючай знямозе сеў Кузьма за стол, апусьціўшы галаву.

А Хіма гладзіла па галоўцы дзіцё так мякка і пяшчотна, што малое сьмяялася.

— Мамацка... родненькая... пацалуў мяне... А таты я не баюся, хоць ён і сьрдзіты...

І тады Кузьма, быццам страціўшы сілу сваю перад жонкаю, не чапаў яе.

А дні так-жа беглі ў вечным клопаце. Хадзіла за дзецьмі, прала лён, і працы было столькі, што ніколі, здавалася, не пераробіш яе.

На дварэ то мяцеліца йшла і мароз тады ў хаце, халодна становілася, то на некаторы час выглядала сонца—весьляей было, дзеці сьмяяліся, лавілі жоўдзенькага зайчыка на сьцяне і Хіма прабавала сьпяваць. Жыццё не такім цяжкім выглядала і гора ня было бязвыходнай госьцяй, як мякіна ў хлебе.

* * *

Добры дзень і пагодны выдаўся ў нядзелю. Хіма пакінула дзяцей на прыгляд Кузьму. Надзела новы андарак, абгарнула куманёўку. Вышла за вёску. Лёгка так. Ёшла яна сьнегавым полем па пратопанай дарозе ў сяло, што было за вярсту, каб пазычыць у сястры бёрда—скора трэба выткаць кросны чубак на восем. З жоўтай званьніцы баўкалі на абедню... У прытворы царквы стаяла некалькі маладзіц, гаворачы аб тым, аб сім. Яна між іх заўважыла сваю сястру і накіравалася туды. У прытворы, дзе было

халодна, паслухала гаворку сястры аб сваім жыцці. З царквы дано-сіўся слабы голас папа і гучны, басісты дзякаў, насъпех канчаўшых абедню. У царкве, каля печкі, Хіме стала цяплей. Царква была старая, на сьценях пабеленых выступіла сырасьць і твары сьвятых вылучаліся чарнатаю. Вялікі абраз боскае маткі з дзіцем на руках, з пазалотаю ў сярэдзіне больш за ўсё падабаўся Хіме; калі ставіла сьвечку, дык заўсёды толькі там. Людзей было мала. На правым баку стаялі мужчыны на левым — бабы. Хіма заўважыла трох баб, якія цэлую службу прастойвалі на каленях. У гэты дзень усё зда-лося ў царкве няпрытульным, ды й не аб чым было маліцца. Хіма хадзіла ў вялікія сьвяткі і тады яна ведала аб чым маліцца бага-родзіцы. Вясною, каб узышла хораша ярына, увосень, каб умалот быў добры... Так стаяла яна ля печы—высокая, падняўшы галаву. Побач з ёю перашэптвалася з суседкаю яе сястра, каля яе ног стаяла на каленях старая Макрына, часта хрысьцілася і шаптала. Хіма напе-рад ведала, што яна кляне сваю нявестку, сулячы ёй розныя хва-робы. Ё сягоньня Хіме здалося гэта брыдкім. Навошта ўсё гэта богу. Яму зусім ня цікава бачыць зморшчаны сьлязьлівы твар Макрыны, якая сама заядае нявестку...

Макрына адбіла зразу некалькі паклонаў, ціханька ўстала з ка-ленак, пажалкавалася на сваю старасьць; потым за пластом хусткі выняла медзякі. Са старастам яна паспрачалася аб дарагавізьне на сьвечкі. Запаліўшы сьвечку, стала ізноў на калені, адбіла паклон і паставіла яе перад самым вялікім абразом, потым ізноў пакланілася, шапочачы нешта, і, пацалаваўшы сьвятому ў ногі, прышла і стала.

— Ё што гэта за сьвет цяпер,—пачала яна жалкавацца Хіме— паднялі цану на сьвечкі. Захочаш памаліцца, ды і то не даюць...

Прайшоў з кадзілам поп, акурыў усіх пахам ладану і смалы.

— А нявестка мая, пранцы на яе!—не спыняючыся сакатала Макрына,—вось дык нявестачка, вы-ябрала сабе! Чым далей, тым усё горш робіцца. Грызе мяне, сястрыца ты мая, цалюткі дзень. У царкву нават ня пускае схадзіць...

Хіма больш не магла вытрымаць гутаркі і вышла з царквы разам з сястрою, неяк лёгка ўздыхнуўшы на марозным паветры.

Яна думала:

„Ці-ж тут можна знайсці супакой ад свайго гора?“

Ё сястра гаварыла:

— Выбралася я і думаю—пабуду ў царкве, хоць пагаманю з кім. Халодна. Ня топлена, дык і хадзіць ніхто ня хоча... А мой малы ўсё хварэе нешта...

Хіма ўзяла ў сястры бёрда і пасья палудня прышла да хаты.

* * *

Цёпла. Добра выпалена ў печы. Кузьма к суседзям пашоў курыць. Адна з малымі. І ціха... ціха... Дзеці абгарнулі хусткі, нарабілі лялек і ходзяць адзін к аднаму ў „госьці“.

Гледзячы на такую гульню дзяцей, задумалася Хіма.

... Доля!

— Дзе адшукаць яе? На якіх дарогах, на якіх сьцежках? Ці можа вецер прынясе?

Не, трэба самой шукаць у сваёй хаце.

Уздагон за доляю бегчы.

І бегала і хадзіла, і ўсё не магла адшукаць...

А сама ня прыдзе.

Значыць, трэба рабіць нешта...

Прышла Агата.

— Хіма, нам-жа сягонья трэба к настаўніцы ісьці.

— А я й забыла.

Тады ўспомніла пра сіенькія кніжачкі, што падаравала Пятроўна. Папробавалі чытаць—нічога ня выходзіць, ня ўсе літары ведаюць.

Хіма ўзяла ў палу дзіцё, большым наказала ня выходзіць з хаты.

Прышлі.

— Добры дзень!—прывіталіся яны разам з настаўніцаю.

— Добры дзень! Ну, сядайце, мае вучні. Я ўжо ўсё падрыхтавала. Вось вам папера, алоўкі.

Селі. І ўсё засьмяяліся. Падумала Хіма:

„Якія там вучні ў сорок год? Можа гэта ўсё блазенства, можа нічога ня выйдзе“. Але супакоілася. Малому дала цацак, пасадзіла на падлозе гуляць.

— Чаму-ж яшчэ ніхто ня прыходзіць?

— Ды ня прыдуць, мусіць, усе заняття. Самі сябе сароміць ня хочуць. Гэта-ж во я адна дурная.

Настаўніца паказвала літары, потым прапавалі напісаць іх. Аловак у руках трымаўся дрэнна. Літары выходзілі раскіракамі. І к канцу ў Хімы твар заліло потам. Калі настаўніца сказала: „Ну, на сягонья хопіць“, у Хімы вырасла задаваленьне і свая гордасьць. Гэта-ж яна сьпісала ўласнай рукою цэлы ліст паперы і ўсё напісанае, як ніткі ў бёрдзе, калі тчэ кросны, яна памятуе, што і к чаму. З гэтым звязалася тое, што яшчэ малая вучылася. Па складох умела чытаць. Ня так цяжка будзе перамагчы мудрасьць...

Вызначылі наступны дзень для заняткаў. Задаволеная пашла, а на сталае расклала прынесены лемантар, аглядзела ўсе старонкі ды вельмі захацелася здужаць усё напісанае там. Хіба ўжо так цяжка?

* * *

Цэлы месяц хадзілі вечарамі Хіма з Агатаю. Па вёсцы ўжо нядобрыя чуткі пранесліся аб гэтым, некаторыя людзі сьмяюцца сталі:

— Ві-іш ты, чаго захацела баба—вучо-о-наю стаць...

— Правучыў-бы ты яе, Кузьма...

— О, каб гэта на маю, я-б яе!..

Кузьма злаваўся, што над яго жонкаю сьмяюцца. Прышоўшы дахаты, папрабаваў біць.

Не ўдалося. Жонка здалася мацнейшай.

„Няхай сьмяюцца—думала Хіма—а я сваё рабіць буду“...

Заснавала кросны. Паставіла.

Застукалі набіліцы, затаралахала сукала.

Большы хлопчык цэўкі сучыць, ёсьць дапамога. Ня трэба самой лішняй працы рабіць. А малому ад гэтага радасць.

Прасьцяг за прасьцягам ткуцца кросны.

Устае і лажыцца спаць сонца.

Мяняюцца дні...

Дзень і вечар стукаюць набіліцы...

Часам успомніць Хіма гарадзкую жанчыну са строгім сур'ёзным тварам...

Першы раз прачытала маленькую кніжачку аб жаночай долі.

І стукаюць, стукаюць набіліцы.

Датыкаюцца кросны...

Адзін раз пашла на сход. Шумелі мужыкі, крычалі. Як і заўсёды, адна з жанчын. Хочацца выказаць што-небудзь сваё, жаночае, не даюць мужыкі. У гэты раз Нупрэй—жартаўлівы мужык, які ня любіў баб, пашуткаваў перад усімі.

— А-а-а. Вось і вучоная наша прышла—ха-ха-ха... Сягонья мы цябе выберам—пачакай, вась дзе ты пакажаш сваю здольнасць.

Былі перавыбары сельсавета. Пасьля крыку і гаму сталі галасаваць—каго ў сельсавет.

Тады-ж крыкнуў Нупрэй:

— Пішы там Хіму Дрозд. Паколькі раўнапраўе цяпер, дык няхай і бабам будзе дадзена месца. Паглядзім, як пакіруе яна.

І разьнёсься па ўсёй хаце рогат.

— Так і быць!

— Пішы яе.

У Хімы пад грудзьмі пахаладзела. Чаму яны так сьмяюцца, чаму ставяць бабу так нізка, чым яна горш за іх? Хацела выказаць гэта і не магла.

Нешта яшчэ гаварылі, спрачаліся і Хіма нічога не разумела.

А Нупрэў пахлопаў па плячу.

— Вось і пакажаш сваю вучонасьць, хе-хе-хе...

— Курыца ня птушка, а баба не чалавек...

Так выбралі Хіму членам сельсавету. Выбралі з насьмешкаю над жаночай неразумнасьцю.

* * *

Толькі прышоўшы дахаты зразумела Хіма ўсю важнасьць справы. Гэта-ж яна будзе вырашаць грамадзкія пытаньні, будзе заклікаць на сход і яшчэ многа чаго...

Два дні думала.

А ў нядзелю яна ўзяла торбу з хлебам і кавалкам сала, папрасіла Агату паглядзець за дзецьмі. Чуць сьвет, пашла яна ў мястэчка. Па дарозе ёй—лес, поле, вецер. К поўдню прышла па халаду ў мястэчка, а там села на машыну.

Поўныя вагоны былі народу і Хіма ня ведала куды прыткнуцца, каб адпачыць. Нарэшце, нашла ў кутку вольнае месца.

Закрычала машына, загрузацелі колы...

Думаючы аб тым, што будзе ўперадзе, прыехала Хіма ўвечары ў горад. Асьляпіў горад сваім сьвятлом, аглушыў грукатам, здзівіў сваёй прыгожасьцю і вялізнасьцю. Распытала ў людзей. Сказалі, што пераначаваць можна ў Доме Селяніна...

... Раньне...

Заклікаюць гудкі да сябе рабочых. Будуецца ўвесь у рыштаваньнях дом. Многа людзей ходзіць. Разам з ім ідзе па вуліцы Хіма. Ёшла шырокай вуліцай, потым зьвярнула направа. Вось і дом, куды ёй патрэбна.

Старанна абтрасла сьнег ад лапцяў, падумала. Рашылася пайсьці. Прайшла адзін пакой, другі. За сталамі людзі сядзяць, пішуць. Трэці. За сталом—жанчына, валасы назад зачэсаны. Нешта дужа знаёмае паказалася ў абліччы.

— Пятроўна,—прамовіла Хіма ў дзьвярох і ня ведала, што рабіць.

Жанчына ўстала і падыйшла.

— Хіма?! Добры дзень! Ну, сядайце...

Падставіла крэсла насупроць сябе. Стала распытваць.

— Як-жа вы сюды прыехалі?

У Хімы адлягло на сэрцы.

— Ды прыехала я парадзіцца з вамі, Пятроўна, як мне і што рабіць... Выбралі мяне ў сельсавет... У насьмешку нада мною зрабілі мужыкі...

Так, яны зрабілі. Але яна пакажа, што ўмее працаваць.

Гаварыла Пятроўна.

— Добра, што вас выбралі...

Гэта ўзьняло настрой у Хімы. Распытала яшчэ Ліда Пятроўна, што робіцца ў вёсцы. Так, няма чым пахваліцца. Ня скоро яшчэ вясна, а ўжо не дастае хлеба.

Пашлі яны па вуліцы. Стаіць аграмадны завод. Сыплюцца іскры, пыхкае з горану агонь. Бегаюць людзі, цяжка ўздымаюць молаты і б'юць па чыгуну. „Мусіць, цяжкая праца“—адчула Хіма.

Пад вечар хацела ехаць дахаты, але Ліда Пятроўна папраціла пераначаваць, ня пусціла. І ў той вечар яна была дужа здзіўлена. Пятроўна павяла на сход работніц з фабрыкі. Усе яны былі простыя, знаёміліся з Хімаю, казалі аб сваім жыцці. Потым, у першы раз бачыла карціну, дзе ад сьветлай лямпы на белым палатне ходзяць людзі, бяз слоў гавораць, ездзяць на конях і на машынах.

— Вось каб гэта ды ў нас так было,—думала Хіма.

* * *

Яшчэ адзін дзень ехала ды йшла Хіма ў сваю вёску.

З самага мястэчку ўзьнялася сіберная мяцеліца. А ісьці так цяжка і неспакой браў ці ўсё добра ў хаце.

Калі пераступіла парог, Кузьма сустрэў яе коса і паказаў на малага.

— Хворы. Другі дзень ужо...

Хіма распранулася, палезла на печ. Дзіцёнак ляжаў у поце і цяжка дыхаў...

— Божа-ж ты мой, што з ім такое?

Узяла на рукі, закалыхала, слаба ўсьміхнуўся хворы і блізка прыгарнуўся да грудзей.

— Хоць-бы не памёр!—тысячы думак віліся ў галаве...

Усю тую ноч Хіма ня спала, трымаючы на руках хворае дзіцё, і аднатонна і ласкава напяваючы казку.

І карагодам кружыліся перад ёю ліхія гадзіны жыцця, наганяючы на цяжкія павекі сон і сьлёзы. Дзіцё плакала, маці судышала, песьціла да раньня, бяз сну.

Маці, колькі ты начэй сядзіш так—згорбленая, худая, з ласкаю і агнём, ад якіх сталь расплаўляецца, з такімі вачмі, у якіх сабрана журба ўсяго сьвету?!

Гэта любоўю завецца, і людзі кажуць, што яна вышэйшая за жыццё...

* * *

Сельсавет змяшчаўся ў канцы вёскі Дзяруг у новай хаце, падзеленай на дзве палавінкі, дзе ў адной звычайна праводзіліся сходы, а ў другой была канцылярія.

На першым-жа сходзе прысутнічала Хіма. Выдзелілі яе членам сельсавету. (На гэты-ж сход яна хадзіла ў сьцюжу ад вакна да вакна, як тады, і заклікала). Мужыкі ўсе пасьміхаліся, апроч старшыні—маладога хлопца, Антона, што прышоў нядаўна з Чырвонай арміі. Ён гаворыў сялянам:

— Вы яшчэ пабачыце, як яна будзе працаваць. Пакажа яна вам.

А пасля сходу Антон доўга гаманіў з Хімаю аб важнасці грамадзкае працы, аб здабываньні жанчынаю сваіх правоў.

— Ды я-ж гэта ведаю,—адказала Хіма, засмуціўшыся.

Як толькі праведалі бабы, што выбралі Хіму дбаць аб іх, цягнуліся кожны дзень па некалькі. Яны наперабой апавядалі:—муж б'е, з хаты выганяе, там сусед удаву крыўдзіць.

Хіма згаварвалася з Антонам і, разам парашыўшы: таго страшылі, каб усціхамірыць, на другога пісалі заяву.

І бабы ў хаце пачалі пужаць мужыкоў.

— Ага? Дык ты так... Як пайду-ж я да Хімы, ды як раскажу, мала табе ня будзе. Гэта ня тое, што раней—што хацелі дык і рабілі. Цяпер у нас свой абаронца.

— Фу, ты—трасца на вас!—Пасадзілі сьмехам, а здаецца і праўду ўзялі бабы ўладу.

* * *

Прыходзілі вёсны. Расьцьвіталі сады. Шумелі яблыні.

Зусім перамянілася вёска Дзяругі, як усё на сьвеце мяняецца. Высушылі сяляне за тры гады балота, што адзяляла іх ад мястэчка. Па роўнай дарозе езьдзілі цяпер да горада.

Перасталі цэлай вёскай сварыцца, а калі й сварыліся мужык із жонкаю, дык у сваёй хаце і паціху.

Хіма ўвесь час працуе ў сельсавеце старшынёю. Добра за гэтыя гады вывучылася грамаце (кожны дзень ляжаць у яе на стала новыя газеты, у якіх яна шукае апраўданья свайго жыцця). Калі прыдзе ў сельсавет дзядзька і папросіць:

— Міхайлаўна, дай газэтку на цыгаркі. У цябе-ж іх поўны стол, а ў мяне папера вывелася...

— Ты ня дуры,—кажа яна.—Газеты не для таго, каб цыгаркі з іх вярнуць...

— Ну, дык дай прачытаць,—паварачвае дзядзька ў другі бок.

І Хіма дасьць газэту. Няхай і скуруць, але ўсё-ж прачытае што-небудзь.

Радасна Хіме, калі ўспомніць яна, што ўсё перамагла, здужала... (І дзеці падраснуць, большы ў школу бегае, пянэрам стаў). І лае тады баб, што вось ня могуць яны ўзяцца так... Трохі крыўдзяцца тыя, але вераць і слухаюцца...

А колькі гутарак было сярод вёскі, калі Хіма зьезьдзіла ў горад дэлегаткаю! Кажуць, што гаварыла яна ў горадзе аб іхным жыцці. Потым нехта напісаў пра яе ў газэце і пахваліў за працу ў сельсавеце. (Гэта яе—Хіму Дрозд—дзяружанскую бабу).

* * *

Можа ў гэтым і доля?

Ад-жа—хто яе ведае.

Е. Пфляумбаум

М э л ё д ы я

Я ня чула нідзе і ніколі,
што краса параджае сьлёзы...
Вось затым маё сэрца сваволіць
ў зьвіваньнях паўднёвай мімозы.

Я сягонья убачыла мора,
як калісьці ў вячэрніх кросах,
і далёкае бляклае ўчора
адыйшло ў зьвіваньнях мімозы.

Любы мой—падарунак сонца,—
пакахала яго ля мора,
і цяпер у марскую бясконцасьць
завіваю з мімозаў дакоры...

У нямінучасьць,
у неабдымнасьць
твайго
быцьця
вазьмі пявучасьць,
вазьмі парыўнасьць
майго
жыцьця!..

Ты залюляеш,
ты закалышаш
ў прадоньні хваль...
І будзе ў краі
такая ціша
і сьціхне
жаль.

Я пайду у мора
па дарозе срэбнай,
месяцу і зорам
адслужу малебны.
Будзе думаць любы,
што яго наяда...
і аб новай згубе
прапяюць цыкады.
Я прыду пад вечар
у расістых пэрлах,
прапяю аб нечым
радужна-бязьмерным...
І даруе любы
ўсё сваёй наядзе,
сьціхне песня згубы
ў шэлесьце цыкадным.

Р а д о

(Апавяданьне)

Даўно ўсе прывыклі да Рыпіны Скварчун. А іначай—Рыбка, а то і Рыбка Скворчык—так завуць у райкоме. У сялян прасьцей:—поп наш савецкі,—кажуць так, кажуць бяз крыўды, бяз зла, бяз гіроні. Ня крыўдзіцца і Рыбка.

— Поп дык поп, ў чым справа? Б'е вас поп у лоб, а я па патыліцы, назад вышыбаю словы ягонья, каб не прасмуродзілі мазгі вашыя.

— Ну, і дзеўка, ну, і дзяўчына: ты ёй адно, а яна табе другое, і язык-жа—зьмілуйся божа: не язык, а джгала тое, брытва пякучая...

— А вы-ж як думалі? Вам чым пякучай, тым лепей...

Рыпіна Скварчун загадчыца АПО. Трэці год працуе. Кожную вёску навывлет ведае. Ведае, як хто жыве і чым дыша, які камуністы жонку б'е, і тых, каго жонкі лупцююць, прыціскаюць пад лапаць, да ўбіраюць куты абразамі. Аб усіх ведае і аб усім: хто дзе самагнётам жыве, чаму той ці другі на гаспадарку ўзьбіцца ня можа, чаму ў Сяльцы коопэратыў не наладзіцца, чаму Сідар Панкратаў штомесячна з суседзямі судзіцца, чаму не паладзіў стары Карней з сынам. Кожная дробязь жыцьця сялянскага добра вядома Рыпіне. Дзіва, каторы год працуе ў раёне. Ї ня дарма кожны новы сакратар райкому ў першыя месяцы сваёй працы ня раз і ня два да Рыпіны звачваецца:

— А ведаеш што, Рыбка? Табе болей за ўсё сітуацыя там знаёма, скажы-ка слова, як лепей, патрапіць як?

Ї словы Рыбікі, ведаючай усе „сітуацыі“—клад, да яго прыслухоўца, яго цэняць. Дзе націснуць, дзе палягчыць, якой арцелі дапамагчы—усюды яе парада, яе першае слова. Ї працуе Рыпіна і 'шчэ як працуе. Так прымільгаецца на вачох за дзень, што потым, куды ні глянь—устаюць перад табой прышчураныя Рыбікіны вочы—шэрыя, з прыспущанымі крышачку колкімі расьніцамі, яе нос з

невялічкай гарбінкай, ветлівая ўсьмешка, акуратна прычасаныя валасы, закручаныя ў такую па-дзявоцкі наўную і прывабную купку. Ё яшчэ—радзімка на правай шчацэ, і вяснушкі—ня многа,—а так, невялічкаю купкай, параскінуўшайся на шырокім лобе.

Калі Рыбка спрачаецца, калі яна табе аб чым-небудзь даводзіць,—тады падбародавік яе робіцца войстрым, больш шырокімі робяцца вочы і над пераносьсем няправільнымі кривулінкамі кладуцца маршчакі. Выбіваюцца валасы тады з акуратнай прычоскі і рассыпаюцца над бялізнаю ілба. Ё Рыбка не гаворыць тады, а сячэ словамі:

— А гэта-ж, таварыш, да не па вашаму, вы па старынцы ўсё. А тут, таварыш, так, а тут да гэтак... А вы, таварышы...

Ё калі бачыць яна, што ты пераконаны, што ты на яе баку, тады разыходзяцца маршчакі, схіляе крышачку галаву на бок, зноў вочы прышчурыць, падміргне нечакана:

— Знай, моў, вось як...

Ё левай рукой звычайным гэстам валасы паправіць, адмахне іх са лба і зноў за працу. Пабудзе за дзень яна і ў райкоме, і ў мясцком да настаўнікаў забяжыць, наведее школу, махне ў вёску куды, а вечарам—партасьвета, гурткі—трэба ўсюды пабыць, аб усім даведацца, даць слова—параду.

Ё ў працы і ў адпачыне адна і тая-ж Рыбка: жывая, вясёлая, з голасам такім—маладым, задзірыстым голасам, крышачку не пажаноцкі цвёрдым. Ё калі на вечары якім—ці спайкі той, ці якім іншым—не сядзіць Рыбка склаўшы рукі: яна і гаспадыня, яна і ў скокі ахвотніца, і ў карагодзе, ці ў гульнях якіх не адстане, а то і паперадзе будзе. У адным адстае—ані піва табе, ані чаго іншага—ні прыступу, у рот сілком не загоніш.

— Глупства гэта, браткі, непатрэбшчына. Глупства вось, што і куру я, але ад гэтага ўжо не адчэпішся, даўно ўжо ўцягнулася, прагарэніла. А піць каб—ну яе к манахам: гаркаціньне адно, да й галаве ламота, а людзі—смак—кажуць...

Дзеўка—дзяўчына, а дзяўчыне год трыццаты. Іншыя на жарты схільны і на кпіны часам. Падсьмейваюцца над Рыбкай, зубы точаць, часам точаць гнілыя.

— А ці хутка, Рыбуся, бусі справім?

— Што жыць пуштацьветам?

— Брат, вясна наступае, трымайся Рыбка, крыльлі распусьціш...

На жарты Рыпіна адкажа жартам, другога асячэ, трэцяму пажадае зяпала зачыніць і ня рыпацца, а то і змоўчыць часам, адмахнуўшыся рукой, як ад назольнае мухі ліпучае. Ё тады вінаваты

адчувае сябе неяк ніякавата: і ўсьміхнецца і словы два прагаворыць, а між тым адчувае, нібы старую галёшу зьеў да ёй падавіўся.

Усе ведаюць Рыбку, ведаюць з галавы да ног: ва што апрагнаецца, на якім чаравіку лапкі, на якой руцэ палец крывы. А запытайце ў каго:

— А дзе яна кватаруе, а як жыве яна, як мужык?

І часам сам сакратар райкому плячмі цёпане і зірне табе ў вочы і скажа:

— А скуль-жа мне ведаць? Каму цікава? Здаецца, мужыка няма, а на кватэры... Здаецца, там на мястэчку, а між іншым, хто яе ведае...

Конік длыпаў паволі па дарозе, упінаўся ў пясок непадкутымі парэпаўшыміся капытамі, старанна нацягваў гужы, і старэнькія, парассохшыяся калёсы то балюча скрыпелі, то весела тарабанілі калі конік пускаўся рухам з якой-небудзь горкі ўніз да лагчыны.

Мы ехалі ў вёску, у сельсавет, па розных справах.

Ці ад таго, што вечар быў цёплым і ціхім і сквярэчылі жабы ў балаце аб сваім жыцці вадзяным, балотным, ці ад таго, што пах вясны нявідома струменіў у паветры, ці ад таго, што кожнага справы свае турбавалі, ці ад таго, што выехалі мы ў дарогу,—мы абодвы маўчалі. Прышчурывшы вочы, Рыбка ўпыніла іх у сьпіну дзядзькі Аўсея, які прыдрэміў крыху ў перадку на мяшку з сенам, забыўшыся на свае абавязкі фурманскія. Упыніла вочы, маўчала, углядалася ў парыжэлыя лапікі, у зашмальцаваныя плечы Аўсеевы, у яго каўнер з забытаўшыміся там каласкамі, саломінкамі, у зьямчаную шапку з струклеўшай парванай макушкай.

З палёў нясло пахам сырой зямлі, сьвежым ральлём і вячэрняю вільгацьцю. Дзесьці ў лесе кукавала спазьніўшаяся зязюля. І яе аднастойная песьня лёгка аддавалася на сэрцы, гукі песьні зараждалі няясныя думкі, думкі такія ласкавыя, такія кволья, як не распукнуўшыяся лісточкі бярозы.

— Вось, вось распукнецца лісточак, такі кучаравы, зялёны, ліпучы і пахкі. Пацалуе вясеньні вецер лісток і затрапеча лісток, зашалацьціць шэлегам-шэптам у ночы, зачаруе поле і лес сваім пахам, сваёю красою, шэптам-казкаю аб жыцці, аб вясне, аб марах вясновых, аб марах дзівосна-хмельных, марах празрыстых, як неба блакітнае, як глыбокія вочы дзяўчыніны, што расою празрыстаю раніцою сьвеціцца—без агней пякучых, бяз бляску палкага.

Такія вось думкі. Няясныя, кволья. Легкія, як туман. І салодкія: таму вясна, і цяплынь, і ціхі вечар спускае полаг начны на

зямлю, на лес, на рачулкі, на рэкі, на лугі стракатыя, на ціхія лясы. І абыйме цябе жаль тады нечакана, нібы прыдзе адкуль нязваны, нягаданы, спавіе сэрца салодкай тугою. І шкода год пражытых—ня вернеш іх... І многа часу патрачана дарма, многа пройдзена няпуцёвага. Калі-б да ўсё, да так, як хацелася, як жадалася... Калі-б ісьці ў жыцці проста, ня брысьці, як брылося, крывулінамі, ня поўзаць па сьцежках склізкіх, па калючых купінах, па балоту грузкаму, непразнаму. Піць-бы шчасьце келіхам поўным, а не растрэсьці яго па шляхох, па дарогах запыленых, па прапыленых сьцежках, вузкіх сьцежках людзкіх. Сьлязьмі палітых і злыбедай, пазьбітых чобатам жорсткім, бруднай нагой чалавечаю...

Мець-бы чыстае сэрца, не забружанае, не зашытае ніткай суро-вою, ніткай нягод, не палапленае клопатам дробным, што глуша цябе, прыгінае да гразкай дарогі.

Такія вось думкі.

А ноч да вечара ў госьці брыдзе, хмурыць чорныя бровы—усюды цемень. Ад цемені яшчэ цішэй. Чутна, як вожык лістом шабаршыць—на начную працу сабіраецца.

Ціха кругом, ня хістаюць галінкамі дрэвы, ня шумяць верхавінамі. Толькі скрыпяць калёсы, па карэньням на дарозе лясной стуканняць, тарабанняць. І раптам у цішыні:

— Вось нялюба-ж, братка ты мой!

— Што?

— Што да што... Табе гаварыць! Ты-ж мужчына. Ну, чаго сьмяешся? А ў мяне натура жаночая...

— Ну, дык што з таго?

— Цёмнаты баюся... Мо' з дзяцінства гэта, ня ведаю... І ні то што баюся, не... Ня люблю цішыні гэтае, гэтага прыкрага спакою. Ты вось, скажам, у працы, ад раньня й да вечара—воч не самкнеш. Ці ёсьць час думаць, вось аб сваім, аб нечым, да ці ты разьбярэшся, аб чым. Калі й думаеш—толькі аб працы, аб справах—а іх кут непачаты... А вось цішыня, цемень—воч не прыткнеш нікуды, і ведаеш, прыкра... А чаму? Таму ў душу сваю нехаця залязаеш, корпацца ў ёй пачнеш. І сумна... А ну яе к ліху...

— Каго гэта?

— Да ноч гэтую, цішыню, цемень...

— Чым яна дапакла табе так?

— Да нічым. Я-ж кажу табе...

Зноў прыкрая цішыня спавівае цябе начнымі абнімкамі, калі так хочацца слова, чалавечага слова, што спакой уносіць, супакойвае

сэрца. А словы скупыя—чалавек не адразу раскрыецца перад табой, яму патрэбен час, яму трэба падумаць, успомніць.

Конік брыдзе паволі, відзен толькі хвост яго, да бялеюць паноскамі аглабліны. Няёмка сядзець на калёсах, лепш прайсідзіся, паразьмяць пазацёкшыя ногі. Ё думка аб гэтым адразу ў абодвух. Першай саскаквае Рыбка.

— Зьлязай, нечага там, пракісьнеш.

Ё цягне за рукаў, зрывае з галавы шапку.

— Засядзеўся ў горадзе вось, прывык цюльпахом быць, не паварухнешся, а ну—сьмялей... а то за ногі сьцягну.

Ісьці прыемней. Паабапал дарогі сьцежка мяккая, усыпаная хваёвым ігольлем—таму і нага шуршыць, пасклізаецца часам. Ё весялей. Рыбка загаварыла, а калі яна гаворыць, тады ня бывае суму.

— Знаеш што! Вось гляджу я гляджу, да на што-ж я гляджу. Людзі мы з табой, чалавекі. Ё ня толькі мы з табой—багата нас. Ё ходзім часам мы, ну, занудамі нейкімі „не от мира сего“. Вось і мы з табой... Ці-ж мы з табой не сябры, не дружакі? А сядзім вось вечар, як сычы, панадуліся, маўчым, ані слова. А скажам слова, і слова гэта бывае халодным. Глядзім, і, здаецца, нічога перад сабой ня бачым. А чаму? А таму, што бываем сьляпымі. А таму, што ўлязаем у нянаскія скуры, ня ў тыя, якія нам патрэбны.

Вось дзівіся, Пракапёнак Ёван—чым кепскі хлапец, чым кепскі партыец? Ё таварыш, здаецца, з яго нішто, і па рабоце—ляпей ня знойдзеш. А запытай яго, чаму ён ходзіць часам, да зямлі прыгінаецца, чаму ў жонкі заўсёды мокрыя вочы?

Гаворыць адно, а робіць другое. Па словах яго—ён раён ведае, ён ведае пэрспектывы сусьветнае рэволюцыі, уваходзіць у дробязі зьяў міжнародных. А ў хату сваю ўвойдзе—спатыкнецца, там шляхі яму невядомы, цяжка там яму разабрацца... Чаму? Сьляпяя мы часам, пад носам у сябе ня бачым. Таму нуднымі ходзім мы, жывую справу часам казённай робім. Таму мала ў нас...

— Чаго? Радасьці?

Рыбка ўздрыгвае ўсёй сваёй невялічкай постацьцю і сьцінаецца неяк, нібы хоча ў сябе схаватца. Што з ёй, чаго ёй... Яна маўчыць, адразу робіцца задумённай, нібы думае аб чым, нібы падбірае словы для адказу.

— Не аб тым я сказаць хацела. Мала ў нас гэтага самага... нюху жыцьця, вока наша не заўважае заўсёды, што трэба—яно ў далячыню ўглядаецца, а тут, перад сабой, навакол цябе нічога ня бачыць... А што тады карысьці і з далячыні тае, калі ты з мейсца не зварухнешся, калі стаіш, уліпшы ў мейсца сваё, у балота ўгрузшы...

Тады ня бачыць табе далячыні, ня йці ўперад. А ты вось пра ра-а-дасьць... Ня люблю я гэтага слова... Пустое яно. Ня люблю я радасьць... Не, ня радасьць сапраўдную, а тую радасьць блеклую, мімалётную, якую часцей за ўсё сабе ўяўляем... Гэту голую радасьць, зьвярыную, якая ахапляе чалавека часам, у якой нікне чалавечча аблічча...

— І замалола-ж ты, радасьць да радасьць, вось дапякла яна табе...

— Пастой... да паслухай, тады мо' і скажаш. Быў у мяне сын калісьці...

— У цябе сын? Яшчэ што?

— Ну чаго ты вочы вылупіў—парэпаюцца... Да ты слухай. Дык вось—быў у мяне сын Радо...

— Гэта што, Радасьць Рэвалюцыі, ці як іначай зразумець загадаеш?

— Не, проста Радо, мая радасьць і годзе... А прасьцей—Радзівон. Тады акцябрын ня было яшчэ... Дык вось быў у мяне сын Радзівон і была я маткай, і сына звала: „Радо маё дарагое, Радо маё мілае, незабыўнае, сыночак мой сінявокі“... Мо' засьмяешся часам—Рыбка да сын сінявокі, загадчыца АПО і пялёнкі пахучыя... Не... ну дык вось, чаму Рыбцы ня мець сінявокага сына? Але ты-ж ведаць хочаш, адкуль і што, і калі?

— А дзе-ж ён цяпер?

— Цяпер? Няма яго, даўно няма, мо' год з дзевяць, мо' восем. Даўно ўжо гэта было. Даўным-даўно. Працавала я яшчэ настаўніцай у вёсцы глухой. Было мне 'шчэ год сямнаццаць, ружовыя матылі ў галаве ляталі—як пашла працаваць у школу, узбілася на свой кавалак хлеба, у бацькі з шыі далоў... Ну, была яшчэ такой маладою—сыраежкаю звалі—гэта пісар наш валасны да іншае начальства.

А мне што? Уперадзі шляхі вялікія, вялікія—колькі-б сіл, каб прайсьці да праехаць, і мары аб будучым. Бясконцыя мары. Мо' цяжкі быў хлеб бацькаў, мо' цяжка была бацькава доля—але марылася мне аб тым, як-бы гэтых мне, бацькоў вось нашых, на шляхі, на пуці паставіць шырокія. Каб ня трэсьлі трантамі, ня трымцелі над кавалкам хлеба, не сьлязілі вачмі перад імі, перад сільнейшымі. Аб чым толькі ня думалася...

Асабліва, калі вецер завье па восені ў коміне, зашуршаць і заплачуць стрэхі, заскагоча віхура.

А вечары до-оўгія, доўгія...

Праўда, хлопцы да дзяўчаты сабіраліся ў хаце, што твае вачоркі—гоман, сьмех, аб усім пагаворыш удосталь. Пад'яджаў яшчэ

тады да мяне ўпраўляючы з фольварку, дасылаў запіскі часам—знаёмства шукаў... Але дзе там! Мо' калі-б прыгажэй крыху быў, тады-б мо' і вышла што—была дзеўка я—ветрагон... Але-ж сьлюнявы быў такі, недапечаны, і стары к таму... Спрабаваў пасля з папом насядаць—у мяне, моў, і вучні—нехрысьці, і сама я бязбожніца, да ці мала чаго. Але ўсё гэта глупства—ня варта і ўспамінаць.

Дык вось аб сыне...

Памятаю, быў вось такі-ж вечар вясеньні... І хрушчы гудзелі, і гарэла ў радасьці сэрца... Любіла. Быў хлапец адзін—Сьцяпанка Дзяружны. Звычайны хлапец... Чым узяў ёй мяне—ня ведаю, да й ці ведаць ахвота... Мо' тым, што настойліў быў і любіў цалаваць у расьніцы, часам гладзіў руку і маўчаў па цэлых гадзінах... Ці тым, што кудры яго да спадабы былі мне і любіла ўглядацца я ў яго сінія вочы...

Ты ня сьмейся... Усё роўна—старое ўсё, да мінулае...

Потым гора было.

— Нарадзіла вучыцелька сына, байстручка нарадзіла,—панесліся чуткі і загаварылі. Ды што чуткі, наце вам сына майго дарагога, вось ён, Радзівон, маё Радо... Так, Радо, таму матчына радасьць была, зьвярыная радасьць і ўцеха, каму дзела якое да мяне і да сына.

А ў Сьцяпанкі вочы паблеклі—ня стала агню ў іх для дзяўчыны, калі сын у яе, сын Радзівон. Да й бацькі Сьцяпана—векавечны стараста (нішто жылі, багацеямі)—касавурыцца стаў, не даваў сыну спакою.

А мне што? Ня я першая, не апошняя, як калісьці людзі казалі, хоць і гора было, але дораг сын, у сто раз мілей, калі людзі на цябе насядаюць, не даюць праходу, хочучь зьмяшаць з гразёю, аганьбіць, аплюгавіць... І жыла так, працавала... Разумнейшаю крыху стала—пазнала сьвет і жыцьцё, яго слодыч. Многа чаго пазнала. А тут і рэвалюцыя, адна, другая—пачалі сьвет краіць, перакраіваць. І прызнацца, толькі тады з воч маіх сьлепата сышла ранейшая—стала бачыць я, у людзёх разьбірацца, уцяміла, што і к чаму, куды ідуць, брыдуць ногі людзкія. Ё было сорамна, што раней вось сядзела склаўшы рукі, палец а палец ня ўдарыла, каб дапамагчы ўсяму гэтаму, дапамагчы ўзварухнуць старое, гіблае, каб даць мейсца новаму сьвету, і мар сваіх ранейшых было сорамна. Ад іх глупствам нясло, дзяціным розумам. Ё пазнала я, што мейсца маё там, з бацькамі, якія век трэсьлі трантамі на заводзе, дрымцелі там над кавалкам хлеба.

Камуністкаю я стала—гэта было ў васемнаццатым годзе. Знаёмыя настаўнікі стараніліся спачатку, некаторыя рукі не падавалі, трэція ні то з гіроніяй, ні то з злою насьмешкаю гаварылі часам, гаварылі ўголас:

— Эх, каб нам да ў камісары Рыпіну Мікалаеўну—бядовая дзяўчыня—агонь...

Але ці мне было зважаць на ўсё гэта, крыўдзіцца на людзкую дурасьць, на курыную сьлепату чалавечую. Мне слова, а я два, да яшчэ некаму так, што потым дзiesiąтаму закажа жарты заводзіць. Бо час ня той, каб зубы лупіць, малоць языкамі труху непатрэбную, амываюць чужыя косьці вадзіцай, ды потым ёй паліваць свае языкі...

А працы хапала мне, шукаць ня трэба было, куды вокам ні кінь—усюды залогі старыя, непачатыя, нязрушаныя.

...У дзевятнаццатым працавала па прадавольственаму—была агэнтам прадкому. Сам ведаеш, які час быў—суровы, бязьлітасны. Хто каго?—вось чым жылі і вось чым дыхалі. Бывала сьпіш—і вока адкрыта і ля сэрца наган, ці для ворага, ці для сябе, бо нашага брата ня мілавалі, жывым ня пускалі. Да што гаворыць—сам ведаеш...

— Прычым-жа тут сын?

— Так, прычым-жа тут сын,—гаворыш... Зьбіваеш ты мяне... Ну, ладна...

З хвіліну Рыбка маўчыць, нешта пільна ўзіраецца на хвою, што стаіць пасярод шырокай лясной дарогі, потым углядаецца ў сьцежку, пад ногі, нэрвова зрывае рукой цэлы жмут лісьцяў з бярозкі і, пакамечыўшы іх, рассыпае...

— Дурань ты... патаварыску сказаць табе... Я вось баба, па вашаму, памужчынскаму, а ты вось бабы старой хужэй—бо гаворыць у табе простая цікавасьць: адкуль, ды што, да калі... Эх, людзі вы, чалавечыкі, чалавечыкі дробныя...

У Рыбкі завайстрыліся плечы і ўся яна сьцялася і ўцягнула голаў у плечы, сутулілася, і ўся яна—крыўда людзкая, людзкае гора. А чаго, якая крыўда—не разьбярэшся, Рыбка не гаворыць больш ні слова, садзіцца моўчкі на калёсы і сядзіць увесь час, сьцяўшыся ў камочак, да нэрвова перабірае пальцамі край дзяружнай посьцілкі. Маўчала і тады, калі заехалі пераначаваць на хутар.

І толькі раніцой, калі разьбяджаліся мы ў розныя бакі, у розныя вёскі, Рыбка ўсьміхнулася мякка, паціснула руку гэтак цёпла, патаварыску, прышчурыва па ранейшаму вочы і кінула некалькі слоў:

— Знаеш што... Ты дурань трохі... Ня крыўдзіся толькі, мо' і я дура, бяз дай прычыны нахохлілася ўчора, разышлася...

Лічыцца вось трэба... Але ня пытай, братка, ні аб чым—так лепей, супакойней на душы. А я на самаабкладаньне—бывай!

Калёсы з Рыбкай даўно скрыліся з воч, а яна стаяла ўсё ў ваччу—вечна вясёлая, вечна бадзёрая, з такім прывабным прышчураным вокам. І ў той-жа час станавілася на хвіліну поплец з ёй другая Рыбка, такая, якую рэдка ўбачыш—сумная, задуменная... І яе словы: „Эх, людзі вы, чалавечыкі, чалавечыкі дробныя“ аддаваліся ў вушох і дакорам і непазнаваю тайнай. І ўся Рыбка стала напалову загадкай. Добра ведаў, што правядзе яна і самаабкладаньне, правядзе яго без асабістага шуму, грызьні... Нават пажартуе з сялянамі... Але-ж сваё правядзе. Правядзе настойліва, упарта, правядзе як сьлед. Нікому ня прыдзецца езьдзіць пасья, выпраўляць якія-небудзь памылкі там, ці што.

І разам думка—прычым-жа тут сын, і пакрыўджана чым, і прычым наогул сінявокае Радо, Радо мілае, незабыўнае, дарагое...

Загадкай заставалася Рыбка, і ні то што загадкай. А так—ведаў—кожны чалавек мае за сабой, ці перанёс у жыцьці гора якое, што лягло цяжкім берамам, паклала цяжкі сьлед глыбокі, які цяжка заживіць і гадамі і працай.

Мо' так і з Рыбкай?

Кожны з нас—чалавек...

Неяк трапіла часам праяжджаць мясцінамі, дзе калісьці настаўнічала Рыбка. Бязвусы віхрасты сакратар камсамольскай ячэйкі ўвесь час стараўся давесці мне, што каб ім да хоць крышачку сродкаў гэтых самых, дык ад старое вёскі і духу-б ня стала. А так вось—цяжкавата—нельга практычнае што-небудзь правесці, бо мужык слову ня верыць, ён любіць вокам пабачыць, рукой памацаць... Дык вось гэты самы сакратар і раскажаў мне аб Рыбцы. Не раскажаў, а сам я выпытаў, бо на расказы ён ня быў ахвотнік. Ён пачаў азіраць мяне недаверліва, потым ні з таго ні з сяго намякнуў, што і ён быў у горадзе і, нават, быў у акружкоме і таварыша Пятрова ведае, і як ен жыве цяпер—запытаў.

То была невялічкая хітрасьць—дазнацца, з кім справу маеш.

— Езьдзіюць тут розныя, яму пра калектывы гаворыш, а ён, бачыш, куды загнуў,—чытаў я няхітрыя яго думкі.

Ведаю, былі і другія падставы ў майго субяседніка, другія прычыны, якія перашкаджалі яму расказаць усё. Як-жа, у іх вёсцы працавала Рыбка, а калі з ёй здарылася што, дык і вёска павінна ў гэтым, ніхто болей...

І толькі даведаўшыся, што я быў ужо ў райкоме і нават у партыйнай ячэйцы пабыў і што я, наогул, свой чалавек—сакратар мой развязаў крыху язык.

— Так, працавала гэта, значыцца, Рыпіна ў нас у вёсцы ў нашай, вядома. Ну, і працавала і нішто, кажуць працавала. Настаўніцай была. Потым, як чулі, дзіцёнак гэты самы зьявіўся, ну, Радзівон гэты самы, незаконнароджаны. Вядома, раней незаконнароджаным быў ён, цяпер-бы яно іначай.

Ну, і Сьцяпанка быў, Сьцяпан Дзяружны. А пасьяля вось мо' год пяць—чатыры будзе таму, забілі яго ў Чорным Лесе—у бандзюкі падаўся, у зялёныя... А я што! Малы тады яшчэ быў, нічога ня ведаў. Гэта вось усё, як людзі кажуць, і я так... Мне што... Ну, вёска вінавата, чаго казаць. Але й то сказаць—дурнымі век жылі, піём богу маліліся... Гэта я к чаму? Да вось к таму, што прыехала раз Рыпіна з атрадам у вёску. Гэта ўжо тады, як была яна ў воласьці. Разв'ёрстку тады сабіралі, ну, харч гэты самы: кароў, свіней, жыта, адным словам, усё бралі. Ну й было ўсяго—бабы ў голас, у праклёны, пусьцяць сьлёзы ракой. Мужыкі часам лямпу тушаць, калі там сход часам, да за колікі, за бярданку, калі ў каго ёсьць... Ну, гвалт, сумятніна, да крыві даходзіла...

Дык вось, Рыпіна з атрадам прыехала, да, здаецца, у другі раз, ды другую разв'ёрстку браць... А трэба сказаць, што Радзівон тады, ат, хлапчук маленькі, у бабкі Насты тады жыў, што вучылішча вартавала. Яна за ім і наглядала, бо дзе Рыпіне было ў той час з дзіцёнкам важджацца.

Так, прыехала Рыпіна з атрадам, два дні была. Забралі тады многа і кароў, і свіньней, асабліва вось у Банадысёвых, у старасты... Былі яны багацеюшчымі тады. І цяпер яшчэ вось вятракі іхнія круцяцца... Праўда, стараста памёр даўно. Да й як яму было не памерці, калі скнара быў чалавек, задужа скнара, і воўк воўкам пры гэтым. Ну, а ў скнары сэрца зайздроснае, яно й ня вытрывала, багата мікалаевак гэтых самых, кажуць, струхнела мо' да й ня струхнела, а загінула,—на сьмецьце пашло. А к мікалаеўкам тут—пабралі сеё-тое, не сьцярапеў—памёр.

Але-ж аб Рыпіне. Дык вось, брала яна па разв'ёрстцы, а то яшчэ ямы шукала, ну, сховы там: дзе авёс, дзе жыта, там ячмень насыпаны, а дзе і сала кубел запруць—усё ў яме... Цяпер яно, калі падумаеш—дык і правільна брала яна, а тады... Зусім ня тое вышла, зусім ня тое, што-б трэба было, нашай, значыцца, вёсцы. Не туды пашла яна, вёска нашая.

А было вось што. Рыпіна паехала з атрадам, ну, вядома, з абозам. А ў вёсцы прод'армеец адзін застаўся. Застаўся на дзень, трэба было там яшчэ нешта з дробязі сабраць, ці што... Але ноч прышла і зьнік прод'армеец... Ну, справа звычайная. Мо' чалавек заехаў куды. Каму якая справа, мала куды чалавек можа пайсьці, ці паехаць, і ноччу—скажам. І ніякага клопату. І думак ніякіх. Але тут справа пашла зусім у другі бок, цёмная справа... Разьбярыся цяпер, хто ў чым вінен... Вядома, хоць ня бачылі людзі, але-ж нюхам чуюць, чых рук справа. Каб Сьцяпанкіных, дык не, ня прыходзіцца. Бо як-ні-як—бацька родны, ня вужака-ж, не сабака той шалёны... Хутчэй ваўкалакі нашы, што бародамі пыл падмятаюць, усё выпяць вочы ў зямлю, пад ногі ўглядаюцца... Ну, Банадысёвы, скажам, Шыляёнкавы... ёсьць такія. Сьвятым прыкінецца, а рукі зьвяружныя, даўкія рукі, да горла так і просяцца, закарузлыя.

Ну вось, пашла справа ў другі бок. Разам з армейцам зьнік, загінуў раптам і дзіцёнак Рыпіны—Радзівон яе. Галасіла бабка, ваўчыцаю ўзвыла, куды і што—нямаведама, як дзіцё загінула, з начы ня стала. Скралі мусіць. Ня йначай. Усхадзілася вёска ўся, усхвалявалася. Уцямілі ўсё, куды што вернецца, чым пахне справа гэта ўся. А праз дзень, ці праз два на гарбылянскім шляху (вёрст пяць ад нас) каля лесу знашлі армейца, знашлі і Радзівона. Так, знайшлі... Пастушаняты прыбеглі, паведамлі.

У армейца жывот быў разрэзаны і ў ім жыта насыпана і запіска там, аб развёртцы... І дзіцёнка не пашкадавалі — задушаны быў, так і ляжаў пад хвойкай з аборкай на шыі. І запісачка там, каб ня крыўдзілася, значыцца, Рыпіна, калі падарунак дарагім ня будзе...

Ну, бабы галасілі, раўмя раўлі па ўсёй вёсцы. Асабліва дзіцёшкадавалі:

— Як-жа гэта так, да каб дзіцёначка—душу непавінную — да на пакуту гэткую. І дзе-ж той зьвер душагуб, ды яго-ж са сьвету зьвесьці, каб ня бачыў ні сонца, ні сырой зямлі...

Але дзе там даведаешся! Наяжджалі тут і атрады, трэсьлі ўсіх, некаторых у горад вадзілі, сядзелі іншыя. Расстралялі чалавекі са тры, вунь Хведара Салаенкава, Арцёма, Сёмку — што папаліся з банды Сьцяпанкінай. Але-ж вінаватага так і не знашлі да гэтага часу. Ну, кажуць часам людзі, шэпчуцца. Вунь, і на сходзе, калі даячэ каторага, дык выпаліць слова супроць каго, супроць вінаватага, хоць ты бяры і вяжы яго. Але дзе там... даўно ўжо гэта было, ня прычэпішся, не дакажаш—ня бачыў. І сорам вось казаць аб гэтым, але што рабіць, што было—ад таго не адрачэшся.

— Ну, а Рыпіна?

— Што Рыпіна... Прыяжджала яна. За дзіцёнкам прыяжджала тады. Кажуць бабы, што-ж вельмі ўбівалася яна... (А плакаць каб, мала плакала... Яна маладой была яшчэ тады, а пасівела адразу, на многа пасівела, пастарэла. Ого, цяпер не такая яна, як калісьці была маладзенькай. Была і ў вёсцы нашай і пасья. Ну, што-ж, плакалі бабы з ёй разам, але ці пасобіш-жа гору ты гэтым. А каб сердавала Рыпіна на нас—дык не. Вось і цяпер часьцяком-жа мне даводзіцца сустракацца, дык нічога—аб старым ніколі ня ўспомніць, а мо' ўспамінаць ня хоча—хто яе ведае. Так вась аб усім распятае, як хто жыве, як з ячэйкай нашай, да ці падаюцца дзяўчаты да нас, да што мы робім, да што думаем. Ну, дапамогу, там параду якую—заўсёды дасьць. І, па праўдзе сказаць,—дужа мы яе паважаем і за характар яе, за вясёласьць, за словы яе...

Так разгадаў я загадку Рыбкі. Сінявокае Радо, дарагое і незабыўнае Радо стала бліжкім і зразумелым. І разгадаў, чаму радасьць, слова радасьць ня любіць Рыбка, ня любіць радасьць звычайную, людзкую, зьвярыную, з-за якой ня відна часам чалавека, як чалавека.

Бо другая радасьць на сьвеце ёсьць—бязьмежная і вялікая радасьць, якая залечвае людзкія раны і людзкае гора, якая хоць паволі, але ўпарта, нясупынна згладжвае ў сэрцы крываваыя рубчакі мінулага, цяжкія ўспаміны. Гэта радасьць—у працы нашай, у веры ў будычыню, толькі ў нашу дарагую будычыню.

Але чалавечае, звычайнае—прасачваецца часам у сэрца. І тады хмурацца бровы і на вочы садзіцца муць. Але толькі на міг, на час—бо ня любім мы суму, ня любім мутныя вочы.

М. Хведаровіч

* * *

Панясу свае імкненні
У прасторы, на прасьцяг.
На нябесным прыгуменьні
Хай, як зоры, шаласьцяць.

Прапяю, што знаў і знаю,
Раскажу, што чуў калісь.
І рассыплю ў шумным гаі,
Звонкаструнны пераліў.

Не абняць, ня зьмераць вокам
Шыр палёў і неба сінь.
Разьліліся дзесьці звонка
Разьліўныя галасы.

І вясняныя напевы,
І кіпучасьць звонкіх слоў
Пахам чыстым, пахам сьпелым
У прасторы разьнясло.

На разблытаных праменьнях,
На вясняных крыльях ў высь,
Быццам нехта зоры жменяй
Расыпае ў папавы.

Я вітаю сэрцам чулым
Гэты сьпеў і гэты дзень.
Струны звоняць, бо пачулі,
Што вясна ізноў ідзе.

Разам, разам з ветрам, з сонцам
Так і хочацца ў прасьцяг.
І пяць, пяць бясконца
Песьні новыя жыцьця.

Гаварыць, сьмяяцца, плакаць,
Песьні пець, зьвінець, зьвінець.
Расцьвісьці чырвоным макам,
Каб заўсёды ружавець.

Панясу свае імкненьні
У прасторы, на прасьцяг.
На нябесным прыгуменьні
Хай, як зоры, шаласьцяць.

Я. Туміловіч

* * *

На скалы валяцца глухія штормы хваль,
Зьбянтэжана чагосьці зелень мора...
Я сам ня ведаю, дзе сум свой пахаваў
Мае душы неспадзяваны ворах.

І мора зубы скаліць ні к чаму!..
Пашто нікчэмнасьць гэткая і здэкі!
У хмарах за гарамі вые муць,
Ў нізінах сонца сабіраюць дзеці.
І я адзін...

і камень

і шчабняк...

Нязьлічаныя сонечныя рысы..
У задзіўленьні з самага паўдня
Гляджу на стройныя галовы кіпарысаў!..
Стаяць у рад!

Не шалахнецца ціш..

Чамусьці ім сумотна, мне здаецца!..
Расьліны стройныя!..

Я першы раз ў жыцці
Вітаю вас неспадзяваным госьцем!..

Калісьці крымскі тут татарын Дзірэкой,
Згубіўшы воблік чалавека дзеля бога,
Сваю дачку—ласкавую Грыко
Адаў у горныя кіпучыя парогі...

За што?

За што!..

Хай скажа Магамэт,

Ці у веках засмучаных чынар!..

Адказ такі:

„Кахаў дзяўчыну грэк

І заслужыла гэткі яна дар!..“

. . . . .

І мора зубы скаліць ні к чаму!..
Пашто нікчэмнасьць гэткая і здзекі!..
У прошлым—за гарамі вые муць,
Сягонья сонца сабіраюць дзеці.

І я адзін...

і камень

і шчабняк...

Нязьлічаныя сонечныя рысы...
Гляджу у воды з самага паўдня,
Лічыў галовы стройных кіпарысаў!..

Ялта, 22/VII—28 г.

С о н

Ціха.

На вуліцы сланяецца ноч, як бяздомны адзінокі вандроўнік. Палахліва зазірае, ў вокны. Хітрая бессаромная ноч. Ціха і нячутна, як злодзей, падкрадаецца к пасьцелі, цалуе змучаную галаву, кастлявымі рукамі заграбае нацягнутае на раму і пакрытае сьвежымі фарбамі палатно, раскіданыя пэндзлі і фарбы.

Сьмешная, дзікая ноч.

І здэкваецца і галубіць. Ласкава, як маці, засланяе змучаныя вочы, апавядае дзіўныя казкі. На стомленых нэрвах рысуе прыгожа-прыгожыя вобразы, сьвежыя, чыстыя.

Во:—

Купаецца раніца ў мутным тумане, абмырае заспаны твар, працірае вільготныя вочы. Босьмі нагамі ступае па халоднай расе. Па ўзбярэжжы ракі ходзіць дзіцятка—ветрык, згінае маленькія палахлівыя бярозкі або ўзлазіць на галінку і калышыцца, як дзіця; схопіць лісток, патрымае, патрымае і пойдзе. Бярозкі выцягваюць ручкі за ім—шкадуюць.

А неба! Ружовае, сочнае, як сьпелыя наліў.

Чаму не кахаць гэтай радаснай раніцы? Чаму не ўлажыць у яе ўсю глыбіню юнацкай душы?

Ён хапаецца за пэндзаль (усё хлусіць звадлівая ноч) і сьпешна расьцірае густыя, як кісель, фарбы.

Бледнае бяздушнае палатно загараецца сочным налівам раньняга неба. А раніца ўглядаецца ў сьвежыя мокрыя плямы, як у люстра. Фарбы растуць, расплываюцца пахам алею, ажываюць шчырай і ласкавай усьмешкай.

А раніца ўжо не глядзіцца. Мокрае сьлязьлівае сонца занавесілася бруднымі хмарамі. Неба моршчыцца, сьцягвае страшныя чорныя бровы і глядзіць хваравіта-бліскучымі вачамі. Аднекуль прыйшоў стары сярдзіты вецер, харкае пенай дажджу. Заенчылі кволья бярозкі, туляцца да мокрай зямлі. Па небу прабягаюць маланкі, грозным грукатам адгукваюцца хмары. Здаецца, што надломанае

жалезнае неба ня вытрымае свайго цяжару і руне на зямлю. Прыхільны подых ласкавай раніцы набрак грознымі перакатамі грому, ажыў нястрыманай сілай.

Чаму не кахаць гэту сілу грозную, бязладна-прыгожую? Чаму не ўлажыць у яе маладую бунтарскую душу?

Зноў нацягвае палатно і сьпешна расьцірае клейкія фарбы. З нутра веснавой паводкай выліваецца пеністая сіла, складаецца грознымі цяжкімі плямамі на бледным палатне. Здаецца, што во, зараз нямыя колеры здрыгануцца рэхам пяруновым, закалышчуцца ў абнімках неспакойнага ветра, крануцца нястройным карагодам і брызнуць пенай дажджу.

Але змоўкла халоднае неба, імглой затуманілася. Сьлязьлівымі дробнымі кропелькамі заплакалі хмары. Вецер стаіўся, прыціх.

І на сэрцы лёг сумны подых стомленых вобразаў. Закутала нутро аднолькавая шэрасьць. Хочацца да дна выпіць сумны спакой, захаваць у ім бурныя перазвоны.

Палатно ловіць мутныя водблескі, але неба трэснула на захадзе і ўсьміхнулася патухаючымі праменьнямі сонца. Хмары расплыліся па выгнутым блакіце, наліліся ружовым сокам захаду.

Хочацца гэты апошні водблеск дня ўлавіць глыбінёй пачуцьця, засушыць цёплыя краскі, захаваць і надоўга.

А хітрая ноч падкрадаецца ціха, як злодзей, нячутна выпаўзае з цёмных закануркаў і спавівае жывыя вобразы пялёнкай змоку. Яшчэ некалькі незакончаных малюнкаў адыходзіць да ліку пачатых.

На дварэ ружавее ўсход, наліваецца сьпелымі краскамі. Сьвежая раніца жывымі праменьнямі ўрываецца ў хату, праганяе дзіўныя мары-сны.

Устаў разам з раніцай. Усьміхнуўся яе цеплатой. Перад ім аддыхалі палотны распчатых і незакончаных малюнкаў.

Дзіўная рэчаістасьць снамі забыталася і трудна распазнаць, дзе канчаецца сапраўднасьць і пачынаецца сон звадлівы. Трудна разблытаць вянок веснавых красак, бо і ў пацалунках сноў непакорных жыцьцё насьміхаецца над маладымі парываньнямі. Абяцае бліzkую радасьць пяшчотную і... хлусіць.

Аднак, сілы ў юнацкіх грудзёх ёсьць бяздоннае мора. Будзе многа малюнкаў пачатых і незакончаных, напісаных глыбінёй пачуцьця маладога. Будуць сны звадлівыя і рэчаістасьць, казкі дзіўныя і праўда сплятацца ў нізку красак веснавых.

Але будуць надзеі сьветлыя, будуць парываньні сіл маладых, недасяжна-глыбокіх, нязьведаных.

Бэзавы гэрой

Новэля

... І паўстаў перад ім, мільгануў мэтэорам адзін кавалак з яго жыцьця. Малады і дужы, ён бег туды, адкуль узыходзіла ў вянку з чырвоных агнёў і вялікай яснасьці сонца. Напоўненае маладосьцю цела стварала ў дзеяньні яго органаў адзіную дзіўную гармонію імкненьне ўперад, напружаны, але разьлічаны на свае сілы тэмпу руху, а ногі давалі, здавалася, толькі апору ў гэтай бязупыннасьці.

Дзесьці глыбока ў істоце захавалася радасьць, а погляд мераў далі насустрач—новае, невядомае. Не аглядаўся, бо ён жа бег туды, адкуль узыходзіла сонца.

Бег навывперадкі са шчасьцем, а шчасьце ўсьміхалася надзеяй у выпадку перамогі атрымаць самы вялікі, самы суб'ектыўна дарагі для яго прыз на сьвеце—волю. Няўдача—зьдзекі і доўгія гады пакуты ў турме ў залатую пару юнацтва—у лепшым; сьмерць, страшная немагчымасьцю сваёю паўтарыць нават памылкі—у горшым. Меньшая і большая. Якая малая розьніца!

А шчасьце? Добра тым, хто яго бачыць уперадзе, горай, хто яго мае поруч (куды ісьці? зачым? навошта? паўстаюць цэнямі), і дрэнна тым, хто мае яго пазадзе. Хіба дабяжыш туды, адкуль узыходзіць сонца, калі будзеш аглядацца назад? Шчасьце—мэта, а мэце ў мінулым месца няма. Ён бывае, што мэта, куды ідуць людзі, бывае такою далёкай, што да яе даходзяць толькі праз некалькі пакаленьняў толькі для таго, каб ізноў ісьці далей і наперад. Ён бывае, што на вялікай дарозе да мэты, у жыцьці, як у якойсьці дзівоснай і цікавай ігры, дзе ня толькі людзі паасобку, а цэлыя клясы мяняюцца ролямі, ставяць на пэўна адзначаны тэрмін прабегу—метку—дабегчы вось дасюль і датуль.

Усё гэта неяк само прышло ў галаву Андрэю, калі ён пачаў прыглядацца да сваіх нядаўніх адносін з Надзьяй. „Ігра ня варта сьвечак“, гаварыў ён сам сабе, ходзячы па пакою ў студэнцкім інтэрнаце.

А цяпер Андрэй забытаўся, забытаўшыся, папаў у тупік.

Рады, што ўсе таварышы разышліся, Андрэй думаў і, думаючы, аддаваўся ўспамінам. Можа дзеля таго, каб у сваім вопыце знайсці апору, каб цвёрда вырашыць, каб цвёрда сказаць.

Ах, так!.. Маўкліва-таемны лес, які ляжаў ня больш як у кілёметры ад яго сinyaысай сцяной і прасьцягаўся на некалькі дзсяткаў аж да мяжы з Савецкай Беларусьсю. Там, на захадзе, гэта таксама быў тупік, выйсьці з якога было неабходным. Волаты-дрэвы хмурна прымалі ўсякага, хто хацеў хавацца пад іх галінамі, хто бег. Ён многія беглі і бег і ён, Андрэй. Перайшоўшы за межы законаў, якія ня мог прызнаць ні яго разум, ні яго пачуцьці, ён адчуваў, што па-за межамі пісаных артыкулаў дэфэнзывы ёсьць новы закон, ня пісаны, але вышэйшы, выконваючы які ён і хацеў забіць правакатара Дуейку.

Узьбягаючы на ўзгорак, паддаўся яшчэ наперад, нават прыгнуўся крыху, энэргічней узмахнулі, расьсякаючы паветра, рукі. Вось ён на самым высокім месцы ўзгорку, і тады-ж прагучэла некалькі стрэлаў ззаду.

Левая рука чамусьці ўзьнялася ня ў тахту. Ніжэй локця праваная сарочка і кроў.

„Зачапалі“, скарэй падумаў, чым сказаў.

Быў боль, але большым за яго была цвёрдасьць. Крыху прытрымліваючы руку з цёплай чырвонай стужкай, бег далей. Высока на лбу выгнулася нацягненым лукам маршчына думкі і клопату. З вачэй вылецелі дзьве стралы і ўпалі за дашчаны плот, які агараджаў невялічкі садок у некалькі дзсяткаў крокаў адлегласьці. Нікога ня было відаць, Андрэй рашуча накіраваўся да яго, такога блізкага і цяхага. Кут саду, самы бліжэйшы да Андрэя, займалі кусты расквіўшага бэзу, які калыхаўся пад ветрам сваімі кутасамі, нібы ў сваёй сьантымэнтальнасьці ня мог зразумець таго, што рабілася ў шырокіх віхурах чалавечае дзейнасьці і ў вузкіх застоўных канавах чалавечае агіднасьці.

Туды-бі..

Андрэй падбег, моцна ўхапіўся за востры край дошкі праваю (не прастрэленай) рукою і перакінуў сябе цераз плот. Зашамацела гольце, цяжка ступілі на парасткі бэзу яго ногі, і няўжо гэта квалае бэзавае дрэўца, скалыхнуўшыся, сказала: „ай!“

Астояўся на нагах і ўбачыў, што ён не адзін. Перад ім дзяўчына. У дзяўчыны на твары ня было месца жаху, але на ім было здзіўленьне і трохкі гнеў.

Ён ня ведаў, хто яна, у яго пад нагамі валяліся сарванія і выпушчаныя ёю з рук ад нечаканасьці галінкі белага бэзу, а таму стаяў моўчкі і глядзеў ёй проста ў вочы, крыху пачырванеўшы. Яна была з распущанымі валасамі і бяз блюзкі—прычына гневу, як адразу зразумеў ён. Толькі паркалёвая хустка была ўскінута на апенцю, чужь закрываючы развойныя, сьвежыя грудзі.

Вецер перабіраў пальцамі яго і яе валасы, такі лёгкі ранішні ветрык. У дзяўчыны суровая рыса каля прыгожа акрэсьленага рота зрабілася яшчэ больш суровай, запыталася: „табе што?“

Ня полька—па запытаньню дагадаўся Андрэй. Замест адказу падняў левую руку з камяком крыві на далоні ў апраўданьне свайго ўчынку. Закасаўшы хуткім рухам рукаў за локаць, сказаў ціха:

— Жандары паранілі...

— Чаму-ж гэта?

— Са мною будзе тое, што з Саламонам Энгелем,—дабавіў.

Зразумела ўсё адразу, бровы яе ўзняліся, кроплі гневу дзесьці загінулі, шэрыя вочы, раней чужыя і варажыя, загарэліся ласкай і спагадаю. Скінула хустку з плеч бялява-ружовых з маленькім загарам (ён цяпер толькі ўявіў сабе ўсю прыгожасьць і здаровую правільнасьць іх формы—тады аб гэтым ён ня мог думаць), нахілілася над яго рукою, клапатліва абвязала рану сваёю хусткай так спраўна, што не адчуў нікага болю.

— Прамыць трэба,—сказала. Правяла па яго твару поглядам, усміхнулася.—А я думала, хто-небудзь з нашых хлапцоў. Ой, да-сталася-б!

Стаў чужэн ляскат капытаў, Андрэй рупліва падышоў да плоту і ў шчэліну паміж дошак убачыў двух коньнікаў, якія павярнулі хуткім крокам сюды-ж, дзе яго маглі ці выдаць, ці выратаваць.

— Мiane шукаюць,—вырвалася ў яго.

Яна ўзяла зараз-жа кінутыя кветкі бэзу (белага нарвана было больш, чым блакітнага) і хуткім крокам пашла прэч.

Хацеў сказаць ёй, што трэба рабіць, але яна ўжо была далёка паміж дрэвамі і калі здаля аглянулася, то ён зрабіў знак маўчаньня, прылажыўшы пальцы да губ.

„У нязвычайных варунках сваго роду паветраны пацалунак,“—падумаў ходзячы і крыху павесялеўшы Андрэй; ён разглядаў самога сябе ў мінулым, як зусім другую асобу і нават крыху іронічна, як часам пісьменьнік сваіх гэрояў.

Так, Андрэй! Ён адчуваў сябе нядрэнна. Збраўшыся ў кусты бэзу і язміну бліжэй да плоту, каб, у выпадку чаго, можна

было пераскочыць і кінуцца бегчы ў лес, цярпліва чакаў тае гадзіны, калі яму ізноў будзе патрэбным дзейнічаць. Але нявызначанасьць стану яго мучыла, прымушвала чутка адносіцца да ўсяго, што рабілася навакол.

Да яго даляцеў гучны рогат жандара.

— Паненка... кветак і яечню!

Цераз хвіліну па грукату капытаў ён пазнаў, што да лесу паехаў адзін жандар, а другі застаўся на хутары. Справа рабілася дрэннай. Андрэй адчуваў, што папаўся ў пастку, але ўсё-ж хацелася верыць, што пашанцуе як-небудзь і вывезе. Рабілася цяжка і нудна. Сарваў кветку бэзу і пачаў абрываць пялёстку за пялёсткай. І чаму ён так нерашуча дзейнічаў, што Дуейка змог уцячы? Дастаў з кішэні рэвольвэр, палажыў на калені. У выпадку чаго рашыў адстрэльвацца. Але гэты рэвольвэр ужо зрабіў адну злосную асечку. Калі ні адзін з таварышоў ня прышоў на вызначанае ў гаю месца для сходкі, бо Андрэй пасьпеў іх папярэдзіць, Дуейка сядзеў на пні, крыху хвалюючыся, што ніхто ня прыходзіць. Андрэй хваляўся ня менш. Няўжо Дуейка, гэты вясёлы хлапец, якога любіла ўся моладзь і які сярод таварышоў па справе быў на добрым ліку, здраднік! Былі дадзеныя і за і супроць. Нерашучасьць Андрэя дала магчымасьць правакатару адбегчы на некаторую адлегласьць. Асечка рэвольвэра яшчэ пагоршыла справу.

Андрэй мусіў, не марнуючы часу, старацца выйсьці сам з бяды, балазе жандары, наведзеныя Дуейкаю, спазьніліся.

Праўда, яны ўбачылі яго пасья, калі пераходзіў поле, але далёкая адлегласьць паміж імі і ім скарочвалася вельмі памалу, а страляніна з коняй не давала вынікаў. Сьпешыліся, выпадкова паранілі, але ён пасьпеў зьнікнуць з вачэй. Што-ж далей?

Андрэй нэрвова парваў кветку, потым сарваў другую. Пачаў шукаць у бэзавых кветачках „шчасьце“—пяціпадзельны вяночак. Не знайшоў, знайшоў толькі дзевяціпадзельны.

Жандар, які паехаў у лес, зьвярнуўся. Усюды стала ціха. Запахла разам з пахам бэзу і язьміну яшчэ і нечым ядовым.

„Сьнедаюць, напэўна“,—зрабіў вывад. Самы падыходзячы выпадак для таго, каб дабрацца да лесу. Падышоў к плоту, дастаў рукою за верх дошкі, да так і застыў у позе чакаючае раздумы. Хацелася сказаць дзяўчыне „даруй“, падзякаваць, хоць пабачыць-бы яе. Інстынкт самазахоўваньня сурова прапанаваў уцякаць, пакуль ня позна. Розум адгукнуцца мог толькі на адно з гэтых пачуцьцяў. Ён застаўся чакаць.

Хвіліны здаваліся гадзінамі, а потым ён пашоў ад плоту наперад. Ішла яна, лёгкая і падсакваючы, з усьмешкай трывогі на вуснах, нібы ў дзіцяці, якое задумала якую-небудзь прадзелку. Махнула рукою, каб ён спыніўся, падышла. Валасы заплеченыя, на ёй самой вышытая чырвонымі кветкамі сукня.

— Сьпяшайся! Яны яшчэ можа і выпіваць будуць. Тата бутэльку пазнанкі аднекуль вышукаў.

— Пыталіся?

— Яшчэ і я! Казалі: ніхто ня бачыў і ня ведае нічога. Бо яно-ж так і ёсьць, праўда?

— Якая ты...

Зразумела яго погляд.

— Мама ўпікала, што хаджу часам вельмі апушчэнна, як уранку. Пакуль жандары прыехалі, ледзь успела ў хату ўскочыць ды і сукню надзець.

Рупліва:—А сюды бегчы ня варта, з вакна ўсё відаць, як на далоні. Трэба ў другі бок. Хадзем!

Ішлі хутка, але асьцярожна. Падышлі да хаты, мінулі яе з другога боку. Зьлева—коні, на якіх прыехалі жандары, справа—лес, які здаваўся яшчэ бліжэй.

— Ідзі!—сказала яна ціха.

Сьціснуліся моцна рукі пры разьвітаньні.

— Не забуду ніколі,—ускалыхнулася глыбіня грудзей у Андрэя.

Андрэй вылаяў сябе ў думках самымі брыдкімі словамі. А выходзіць, што забыў-жа, забыў. А ў самога вылазіць аднекуль думка, якая заўсёды возьмецца, каб апраўдацца хоць перад самым сабою. Ён-жа ўсё роўна яе ніколі ня ўбачыць. Ня ведае нават яе паштовага адрасу, а то напісаў-бы. БССР і „крэсы“. Такія блізкія і такія далёкія. А тут яшчэ Надзя, вясна, бэз...

— Красуня з фармальна-мастацкага боку,—працадзіў скрозь зубы Андрэй.—А яшчэ студэнтка пралетарскай ВНУ. Вадзіла мяне за нос, як бугая з кальцом у ноздры, а я і слухаўся. Канец, усяму канец. Але-ж не, не ўсяму, а толькі такому паганаму флірту.

Андрэй дастае з кішэні ліст, які ён атрымаў пабочным шляхам (да чаго ты дайшоў, Андрэй!) і які вызначыў усю велічыню яго паражэньня. Блакітнага колеру папера з бэзавым і лантушовым букецікам уверсе з левага боку.

— Бэзавы гэрой,—гаворыць Андрэй пра свайго слаборніка, больш удачлівага, чым ён.—Якая пустата, нават цікавага ліста ня можа напісаць.

Андрэй разглядае подпіс „Жвайкін“ і чытае:

— Ці пабачымся мы да жніўня, ну хоць-бы ў ліпені, будзе цалкам залежаць ад цябе, мая дарагая Nadine!!!

— Гадзіна! Ня мог нічога больш разумнага выдумаць.

— ... мы зможам правесці з табою некалькі дзён, тых дзён, якія ведае толькі адна моладасьць і якія бываюць рэдка ў нашым занадта прозаічным жыцці.

— Вужакай у душу залазіць. Уюн! Поэзіі захацеў!

— Пры думках аб табе, я адчуваю аксамітавую скуру твае шыі і шчок, чую твае подыхі, на маіх вуснах гараць твае пацалункі...

Андрэй ня можа больш чытаць, падыходзіць у кут пакою, плюе са смакам у плювалку, бярэ шапку і рашае накіравацца да Алеся, свайго новага таварыша, які толькі нядаўна эміграваў з Заходняй Беларусі.

— Алесь! Раскажы, братка, як ты перабіраўся цераз мяжу. Я ў цябе многае распытаў, а гэтага і ня ведаю.

— Я? Што я, браце, перайшоў, дык нічога дзіўнага. Лепей я табе раскажу пра тое, як недалёка ад нашай вёскі з аднаго хутара хлапец родам з-пад Вільні ўцякаў. Вось цікава!

— А адкуль ты ведаеш, што ён з-пад Вільні? Хіба ты яго бачыў? Гаварыў з ім?

— Ня бачыў я і не гаварыў. Але жандары казалі, якія яго лавілі, што так. Ён-жа, браце, на жандарскіх конях і ўцякаў такі. Прыехалі гэта яны за ім на хутар услед, але думалі, што ён, чаго добрага, ужо і ў лес патрапіў. А ў лесе знайсьці ня так лёгка нашага брата. Парашылі гэта яны падсілкавацца, тым болей, што да лесу поле чыстае. Чалавек, як на далоні відзён. Дзе тут уцячэш! А хлопец ня дурань. Сядзеў недзе ў садзе, а пасля падкраўся да коняй, зняў з аднаго абродзь, ускочыў на другога, паганяючы яго знятаю абродзьцю. Конь рвануў і віхрам панёсься ў поле. Другі не адставаў, чуючы сябе на волі. Ну, вядома! Хлапец каня не шкадаваў, ляцеў самым шалёным галёпам, стараючыся дасягнуць лесу як мага хутчэй. І кажуць, што каля лесу нават яшчэ абгледзеўся, спыніўшы каня. Жандары страляюць, ды бяз толку...

Ну так-жа, так! Ён, Андрэй, тады ўбачыў, як выскачылі жандары і як выбеглі ўсе вяхары хутара з хаты. І тады ён яшчэ раз і ў апошні ўбачыў белую, вышытую чырвонымі кветкамі, сукенку.

Андрэй узяў за плячо Алеся.

— Пачакай, а ці ведаеш ты назву таго хутара, з якога ўцякаў твой хлапец, а таксама імя і прозьвішча тае дзяўчыны, якая жыла на тым хутары, — сказаў Андрэй, дрэнна захоўваючы сваё хваляваньне.

— Чаму-ж не? Ведаю! А дзяўчына-ж прыгожая такая... Завуць яе... Я магу табе дакладны адрас даць. Але, што з табою? І скуль ты ведаеш пра дзяўчыну?

— Гэта быў я...

Ён ішоў у полі па шырокай дарозе з шырокімі думкамі.

Цераз нівы і межы два сабакі гналі зайца.

Ці не таксама, як гэты заяц, ён бег калісьці па полю, уцякаючы ад двух коньнікаў?

Алесь Гародня

Ці ёсць у нас неабуржуазная літаратура?

І не дазнаў ніхто-б яе,
калі-б ня гэты пах сьмяротны,
што дымам кадзіва ўстае,
такі тужлівы і маркотны!..

(Жылка. „З палёў Зах. Бел.“).

I

Ніхто больш за Леніна ніколі з такой выразнасцю і сілай не падкрэсьліваў *напалову азіяцкую някультурнасць* тае вялізнае тэрыторыі, *што калісьці была Расійскай Імпэрыяй*. І мы заўсёды павінны памятаць, што ў сэнсе культурнасці, сярод іншых рэспублік Савецкага Саюзу, *наша Беларусь займае далёка ня першае месца*. Для пабудавання сацыялізму патрэбен пэўны культурны ўзровень, гаварыў Ленін. Рэвалюцыя дала нам савецкі лад, работніцка-сялянскую ўладу, дыктатуру пролетарыяту,—яна дала нам такім чынам асноўныя прадпасылкі для дасягнення гэтага культурнага ўзроўню. Адсюль—вынікае лёзунг культурнае рэвалюцыі, сутнасць якога раскрыў нам Ленін.

Ленін вучыў нас, што перад усім і раней за ўсё трэба дбаць аб культурным выхаванні і бяссупынным культурным уздыме *мільёнаў і мільёнаў*. І паколькі гэта так, паколькі арыентацыя на масы ў справе культурнае рэвалюцыі зьяўляецца для нас нечым абсалютна бяспрэчным, мы павінны заўсёды, пільна ўглядаючыся наперад, старанна азірацца і назад, каб ня зьбіцца са шляху, каб ня страціць перспэктывы, старанна і бяссупынна правяраць сваю мінулую працу.

У той-жа час мы не павінны забывацца на тое, што *культура—гэта толькі адзін з франтоў клясавае барацьбы*. Вось чаму мы павінны адначасова пільна сачыць за тым, каб гэтая наша арыентацыя на масы мела заўсёды яскрава выражаны клясавы характар. Культурная рэвалюцыя—гэта пытаньне аб стварэнні пролетарскае культуры. *А праблема пролетарскае культуры—гэта пытаньне аб тым, каб культурную рэвалюцыю ў краіне право-*

дзілі мы, а ня хто іншы, каб мы здолелі масу сялянства перавесці на рэйкі пролетарскае ідэолёгіі, каб мы здолелі дайсьці гэгэмоніі ідэй пролетарыяту ва ўсіх галінах духоўнага жыцьця, каб мы правялі політыку выцісканьня і паступовае пераапрацоўкі непролетарскіх ідэолёгіі.

Ня глядзячы на ўсю лемантарнасьць гэтых выслаўленых намі думак, у нас на Беларусі знойдзецца нямала такіх таварышоў „ортодоксаў“, якія ў адказ на ўсе гэтыя ісьціны пачнуць гаварыць пра розныя „мясцовыя асаблівасьці“, звязуць гэтыя „асаблівасьці“ ў самы забытаны вузел з пытаннямі нацполітыкі, пачнуць спасылацца на неабходнасьць будаваньня нацыянальнае культуры, скардзіцца на недахоп працаўнікоў нацыяналаў з пролетарскай ідэолёгіяй і г. д. Гэтыя таварышы ў газардзе спрэчак, дыскусый, дыспутаў забытаюць пытаньне так, што акрамя туману ды мутнае вадзіцы нічога і не застанецца. А ў мутнай вадзіцы, як вядома, дзе-хто любіць і рыбку палавіць...

Між тым, у свьятле нацыянальнае політыкі проблема культурнае рэвалюцыі ніколькі ня траціць свае выразнасьці. У сваёй існасьці пытаньне аб нацыянальнай культуры—гэта, між іншым, і другая форма пытаньня аб пераводзе масы сялянства на рэйкі пролетарскай ідэолёгіі...

У працягу ўсяго свайго гістарычнага быцьця (ці мо' „нябыцьця“) наш беларускі працоўны народ польскімі фэўдаламі і царскім урадам (у хэўры з расійскай і юрэйскай буржуазіяй) быў прызначаны да вечнага гібеньня ў страшэнным, зусім нялюдзкім жабрацтве, у самых зьверскіх умовах жыцьця. Ён быў прызначаны на асыміляцыю, на паступовае выміраньне. З гэтага нялюдзкага, зьвярынага становішча вызваліў нас Вялікі Кастрычнік, у выніку якога пролетарыят заснаваў БССР.

Навошта-ж Беларусь была зроблена асобнай савецкай рэспублікаю? Здаецца, ясна. Яна была зроблена гэткаю дзеля таго, каб на грунце ўліку мясцовых нацыянальных асаблівасьцяў, шляхам выкарыстаньня ўсіх мясцовых сіл і магчымасьцяў, як мага барджэй і як мага вышэй узьняць добрабыт пролетарыяту і сялянскіх гушчаў нашае краіны. Гэта—лемантарная ісьціна, але, на жаль, шмат хто на яе часам забываецца. Між тым—памятаць пра яе неабходна кожнаму, асабліва-ж тым, хто займаецца будаваньнем форпостаў пролетарскае культуры на сэктары мастацтва, на сэктары літаратуры і літаратурнае крытыкі.

Літаратура—гэта, між іншым, і сродак выхаваньня мільённых сялянскіх мас. Пролетарскі пісьменьнік дужа добра ўсьве-

дамляе сабе сувязь між яго пісьменьніцкай працаю, і пытаньнем аб культурнай рэвалюцыі, пытаньнем пераводу 800.000 паадзінкавых сялянскіх двароў Беларусі на соцыялістычныя рэйкі, пытаньнем пролетарскае, камуністычнае пераапрацоўкі ідэалёгіі звыш 4.000.000 нашага сялянства.

Але, на вялікі жаль, далёка ня кожны беларускі пролетарскі пісьменьнік уяўляе сабе галоўнейшыя, характэрныя асаблівасьці перажыванае цяпер нашай краінаю, нашай беларускай грамадзкасьцю пары. У агульных рысах асаблівасьці гэтыя складаюцца з перакрываваньня наступных момантаў. Папершае, па ўсёй краіне ўзмацняецца клясавая барацьба. Падругое, паглыбляецца клясавая існасьць нашае рэвалюцыі. Патрэцяе, наша будаўніцтва ўваходзіць, ці, праўдзівей кажучы, увайшло ў новы этап. І, нарэшце, пачацьвертае, разгортваецца культурная рэвалюцыя.

Ужо ў мінулым годзе партыйныя рэзолюцыі констатавалі ўзмацненьне клясавая барацьбы ў краіне. Але гэтае ўзмацненьне адначасова адзначае і ўзмацненьне хістаньняў у прамежных пластох грамадзкасьці—наогул, у некаторых пластох інтэлігэнцыі і культурных працаўнікоў—у прыватнасьці.

Узмацненьне клясавая барацьбы адбываецца ў умовах паглыбленьня клясавая сутнасьці нашае рэвалюцыі. Мы ўжо не аднаўляем гаспадарку, не—сьляпому нават ясна, што мы яе перабудоўваем,—мы будзем соцыялістычную гаспадарку. Ніводзін мешчанін цяпер ня можа сказаць, што ён за савецкую ўладу таму, што яна аднаўляе гаспадарку, зруйнованую імперыялістычнай і грамадзянскай войнамі, таму, што яна аднаўляе ў дзяржаве парадак, парушаны анархіяй, таму, што яна будзе беларускую дзяржаву. Цяпер кожнаму ясна, што мы ня проста будзем беларускую дзяржаву, але што мы ствараем пролетарскую, соцыялістычную Беларусь. І гэта прымушае наогул усе хістлівыя і недаверлівыя элемэнты, асабліва з асяродзьдзя інтэлігэнцыі, яшчэ раз і нанова абмеркаваць іх адносіны да савецкай улады.

Савецкі лад ідзе наперад. Той, хто ня ідзе з ім разам наперад, той адстае і апыняецца ўсё больш і больш ззаду. *Разуменьне гэтага прымушае беларускую інтэлігэнцыю выбіраць ня проста між савецкай уладаю і кулацкаю „незалежнасьцю“ розных паноў Паўлюкевічаў і Умястоўскіх, але між дыктатурай пролетарыяту і фашызмам, між соцыялізмам і капіталізмам, між элемэнтамі розных гаспадарчых укладаў, што змагаюцца ўнутры нашае краіны. І яшчэ: у сувязі з разгортваньнем культурнае рэвалюцыі і гаспадарчага будаўніцтва, у сувязі са ўздымам беларускае нацыя-*

нальнае культуры, як у верхніх, гэтак і ў ніжніх яе паверхах, надзвычайна павялічваецца попыт краіны на кваліфікаваную культурную сілу з асяродзды беларусаў-нацыяналаў. Гэта апошняе павялічвае ў беларускай інтэлігенцыі пачуццё грамадзкае патрэбнасці яе працы. Але гэтае-ж пачуццё абумаўляе і ўзмацняе працасаў дыфэрэнцыяцыі ў інтэлігенцкім асяродзды. Адна частка расшуча і безагаворачна звязывае свой лёс з лёсам беларускага пролетарыяту, другая-ж частка ўсё яшчэ ў развазе, усё яшчэ ў хістаннях, ніяк ня можа прымірыцца са сваёй роляй, роляй тэхнічнага выканаўцы дырэктывы пролетарыяту, роляй тэхнічнага будаўніка соцыялістычнае культуры. На гэтую частку культурных працаўнікоў найбольш моцна цісне старая ідэалёгічная спадчына. І ня дзіва, што акурат яны лягчэй усяго ўспрымаюць настроі, ідэалёгію варожых пролетарыяту клясаў,—новае буржуазіі ў горадзе кулацтва—у вёсцы.

Абруч дыктатуры пролетарыяту не дае ані прастору для буржуазна-кулацкае ідэалёгіі, ані магчымасці ёй вылезці на паверхню грамадзкага жыцця, і праявіць там сваю актыўнасць. Але ў мастацтве, у мастацкай літаратуры, у літаратурнай крытыцы,—тут яна мае больш магчымасцяў. І тут можа прасочвацца і часам прасочваецца тое, што сціснута жалезным абручом пролетарскае дыктатуры. Дзеля гэтага ня дзіўна, што тое клясавае расслаенне беларускай інтэлігенцыі, аб якім мы гаварылі, найбольш выразна выступае акурат у галіне літаратуры. Яна ня толькі ўплывае на жыццё нашых пісьменьнікаў, на іх узаемаадносіны, на формы іх арганізацыі, на тактыку іх згуртаванняў,—яна выразна адбіваецца і на іх літаратурнай дзейнасці, на іх творах.

Дыфэрэнцыяцыя ў нашых літаратурных колах—рэч ня новая. Яна адчувалася ўжо даўно. У 1926 годзе—яна вылілася ў першы раскол „Маладняка“, з шэрагам рэцыдываў у 1927 годзе. Але, здаецца, ніколі яшчэ не дасягала яна такога напружанасці, такое гойстрасці, як у сучасны момант. Аб гэтым сведчаць слаўтыя „сабачыя лісты“ Язэпа Пушчы, аб гэтым сведчаць апошнія літаратурныя выступленьні Ўладзімера Жылкі, аб гэтым сведчыць цэлы шэраг надзвычайна вострых крытычных артыкулаў Кундзіша, „Ул. Ж.“, Тодара Глыбоцкага, і інш. Аб гэтым-жа сведчыць і той нялюдзкі гармідар, які ўзняўся быў навакол поэмы Андрэя Александровіча „Цені на сонцы“.

Між тым, наколькі часта прыходзіцца дагэтуль яшчэ чуць, што ўсе размовы пра клясавую дыфэрэнцыяцыю нашае літаратуры зьяўляюцца толькі плёткамі, выдумкамі, фантазіям хваравітых і злона-

мерных „склочнікаў“, якія імкнуцца стварыць ідэалёгічную надбудову над сваёй „ганебнай“ дзейнасцю.

Аднак, мы маем цэлы шэраг фактаў, якія сведчаць аб тым, што ў сучаснасці мы перажываем пару энэргічных імкненняў да адраджэння буржуазнае літаратуры, ці, лепш кажучы, — да стварэння нэобуржуазнае беларускае літаратуры. Больш таго — мы маем ужо шэраг твораў, якія ніяк нельга аднесці пад якую-кольвек іншую рубрыку, як толькі пад рубрыку нэобуржуазнае літаратуры.

У такіх умовах усе гутаркі аб тым, што ў нашай літаратуры жаднае клясавае дыфэрэнцыяцыі няма, гэта — гутаркі (якія, да рэчы сказаць, грунтуюцца на недаўліку ступені развіцця беларускай літаратуры, на прыніжэнні і памяншэнні дасягнутага ёю ўзроўню), зьяўляюцца самым шкодным опартунізмам. Аполёгіі-ж літаратурным творам, штоносяць на сабе ўсе адзнакі нэобуржуазнае ідэалёгіі, якія, на жаль, даволі часта прыходзіцца чуць ад паасобных пролетарскіх пісьменьнікаў і крытыкаў, часам — нават партыйцаў, зьяўляюцца вельмі небяспечным капітулянцтвам. А ў вуснах некаторых іншых крытыкаў апалёгія твораў нэобуржуазнае літаратуры мае і зусім іншы сэнс, — яна ў некаторых выпадках зьяўляецца зброяю актыўнае барацьбы з пролетарскай літаратурай, з пролетарскай ідэалёгіяй у нашай крытыцы.

Такая тэндэнцыя асабліва небяспечна, бо ня лёгка бывае выкрыць адразу яе клясавы характар з прычыны таго, што звычайна яна бывае апранута ў самае яскрава-чырвонае адзеньне, і вельмі любіць прыкрывацца „ортодоксальна“ марксысцкімі сказамі і цытатамі з твораў і прамой „вождей“. Гэтая псэўда-марксысцкая крытыка можа ўзбаламуціць і ўвесці ў аблуду шмат каго з ненапрактыкаваных людзей, неспакушонах у справе нашае, гэтак званае, „літаратурнае склокі“. Пра небяспеку пранікнення гэтае крытыкі ў масы няма чаго і гаварыць. Таму вось і *неабходна весці з ёю асабліва ўпартае, асабліва заўзятае змаганьне*, — імкнучыся заўсёды перад самымі шырокімі масамі выкрываць яе сапраўдны сэнс, без усялякіх малімоній, не зьявртаючы ўвагі на тое, з якіх колаў яна выходзіць. Трэба заўсёды памятаць, што капітулянцтва і актыўнае шкодніцтва заўсёды ідуць разам, рука аб руку.

Адзін з асноўных тэзысаў „Вап’у“ гаворыць, што „*мастак заўсёды зьяўляецца кандэнсатарам сьвядомасці пэўнае клясы ў яе групавой дыфэрэнцыяцыі*“.

Пролетарскі пісьменьнік, гэта той пісьменьнік, які заўсёды памятае і ніколі не забываецца пра свае абавязкі, абавязкі грама-

дзяніна, абавязкі пролетарыя. Ён добра ўяўляе сабе, што яго справа—эта справа паглыбленьня культурнае рэвалюцыі, яго праца—гэта праца, накіраваная, з аднаго боку, да задаваленьня патрэбаў шырокіх пролетарскіх мас, з другога боку, да прывіваньня пролетарскае ідэолёгіі мільёнам і мільёнам сялянства.

Таго, хто забывае пра свае грамадзкія абавязкі, таго адносіць да катэгорыі пролетарскіх пісьменьнікаў ніяк нельга. Такі пісьменьнік часам можа даць рэвалюцыі цэлы шэраг каштоўных твораў, але, у той-жа час, *захапіўшыся лэзунгам: „тварыць, тварыць і тварыць“ ён можа ствараць і рэчы, якія ня толькі ня маюць нічога супольнага са справаю культурнае рэвалюцыі, але якія, наадварот, не нясуць у масы нічога, акрамя памылковых поглядаў на жыцьцё, акрамя проста такіх шкодных для справы рэвалюцыі настрояў.*

Дзеся гэтага трэба падрабязова, ва ўсіх дэталях уявіць сабе, у якіх формах могуць у нашых сучасных варунках выяўляцца новабуржуазныя плыні ў нашай літаратуры, якім чынам, якімі шляхамі можа прасочвацца ў тым або іншым творы варожая пролетарыяту ідэолёгія.

Шляхі гэтыя даволі складаныя і вельмі рознастайныя. У літаратурах братніх нам народаў СССР мы маем такія яскравыя зьявы, як *політычны памфлет („Роковыя яйца“ Булгакова, пэўная частка твораў Замяціна); рэакцыйная ідэалізацыя патрыярхальшчыны (Сяргей Клычкоў); элегічна-маёнткавая містыка (Іван Новіков); пасьядоўны нацыяналізм (у ўстралаўскай рэдакцыі ў апавесці „Помешікі“ Міртава—у расійскай літаратуры і ў „заходніцкай“ рэдакцыі на Украіне,—„Вальдшнепи“ Міколы Хвілявога); ідэалізацыя кулака („Трансваль“ К. Федзіна).*

На Беларусі справа абстаіць ня зусім так. Тут—*бадай усе гэтыя плыні, бязумоўна, маюцца ў наяўнасці, але ня ў гэткай выразнай форме, што зусім зразумела, бо Беларусь ніколі ня мела гэткае моцнае нацыянальнае буржуазіі, якая была ў Расіі і, значыць, і цяпер,—наша новая буржуазія ня мае і ня можа мець гэтых моцных гістарычных традыцый, як буржуазія расійская, нават калі-б і тая і другая ў сучаснасці былі-б аднолькава моцнымі. Але мы ведаем, што Беларусь пачынае індустрыялізавацца толькі цяпер, і ў сэнсе разьвіцьця прамысловасці параўнальна з РСФСР і УССР яна зьяўляецца старонкай яшчэ вельмі і вельмі адсталай. Мы ведаем, што Беларусь—краіна з экстэнсіўнай сельскай гаспадаркаю, неўраджайнай глебай і аграрнай перанасылёнасьцю, дзякуючы чаму сярэдні прыбытак нашага сельскага гаспадара значна ніжэйшы за сярэдні прыбытак сельскага гаспадара шмат якіх часьцін РСФСР*

і Украіны. І, нарэшце, мы ведаем, што грамадзянская вайна зацягнулася ў нас на больш доўгі час, як у іншых часьцінах Савецкага Саюзу, і ў значна большай ступені разбурыла нашу гаспадарку. Таму і наша новая буржуазія значна слабейшая за сваю расійскую ці украінскую сястру.

І калі, ня гледзячы на гэта, мы ў нашай беларускай літаратуры маем даволі выразных прадстаўнікоў нэобуржуазнае плыні, дык гэта тлумачыцца толькі „нацыянальнымі асаблівасьцямі“ нашае рэспублікі, *гэта тлумачыцца тым, што мы дагэтуль не вялі плянавае сыстэматычнае барацьбы з гэтай плыньню*, тым, што яшчэ ня ў поўнай меры выжылі мы ў колах нашае інтэлігэнцыі старыя забабоны аб патрэбнасьці „адзінага нацыянальнага фронту“. Гэтыя забабоны неаднойчы прыводзілі да таго, што ў запале змаганьня за беларусізацыю, паасобныя нашы грамадзкія і культурныя дзеячы бралі часам пад сваю абарону такія зьявішчы, якія нельга назваць іначай, як балячкамі нашага культурнага будаўніцтва. Гэтыя нашы „дзеячы“ бралі такія балячкі пад сваю абарону толькі таму, што вінавайдцам іх зьяўляўся „беларус“, якога трэба было абараніць ад нападу якіх-кольвек „русацяпаў“. *Такім чынам яны солідарызаваліся часам з такімі элемэнтамі, такімі людзьмі, такімі зьявамі, з якімі сумленнаму клясава-сьвядомаму пролетарыю солідарызаваліся ў жадным выпадку нельга*. На вялікі жаль, такія зьявішчы ня ўсюды і ня зусім выжыты яшчэ і дагэтуль, што страшэнна перашкаджае справе змаганьня з нэобуржуазнымі плынямі ў літаратуры, і надзвычайна шкодна адбываецца на справе нашага культурнага будаўніцтва. І ня дзіва, што ў выніку такіх нездаровых умоў мы маем цэлы шэраг яскравых расткоў нэобуржуазнае літаратуры.

Між літаратурай пролетарскай і літаратурай нэобуржуазнай існуе і даволі значная праслойка, якую нельга аднесьці ні туды, ні сюды. Да гэтае катэгорыі, якую лепш усяго было-б назваць *літаратурай мяшчанства*, трэба аднесьці творы, якія паводле свае ідэолёгіі—у большай ці меншай меры нам чужыя, але ў той-жа час яны не адбываюць ідэолёгіі кулацтва ці новае буржуазіі.

У нашай беларускай літаратуры варожыя нам плыні *пра-сочваюцца ў форме політычнага ўпадніцтва, пэсымістычнага падыходу да нашага соцыялістычнага будаўніцтва, народніцкага катушоўваньня клясавага расслаеньня нашага сялянства, зоолёгічнага нацыяналізму, ідэалізацыі „слаўнае мінуўшчыны роднага краю“, ідэалізацыі старога вёскі, індывідуальнага сялянскага гаспадараньня, адсталых форм сялянскае працы, поэтызацыя богаэм-*

шчыны, п'янага чаду і г. д., у форме містыкі, рэліійных „ісьцінна праваслаўных“ мотываў творчасьці. Нарэшце, паколькі гэтак зва-нае „чыстае мастацтва“, ці „мастацтва дзеля мастацтва“ зьяўляецца адню з форм адмаўленьня сучаснасьці, дык соцыо-лёгічны эквівалент яго гэтак сама прыходзіцца лічыць зусім ясным. *Тое-ж адносіцца і да праяўленьня ўсялякага бязьдэйнага эстэ-нічаньня.*

Генэзіс гэтых усіх фактараў зусім не абавязкова адзін і той самы. Таму вось яны і ня могуць паасобку служыць крытэрыям для аднясення таго ці іншага твору, ці наогул творчасьці таго ці іншага пісьменьніка пад рубрыку *необуржуазнай літара-туры*. Часам, паасобна, яны могуць прасачыцца і ў творчасьць таго ці іншага пролетарскага пісьменьніка, і тады яны будуць толькі сьведчыць аб пэўным хваравітым ухіле гэтага пісьменьніка, аб хва-равітых уплывах на яго з боку мяшчанскага ці дробна-буржуазнага асяродзьдзя; часам спорадычна сустракаючыся ў творчасьці якога-кольвек пісьменьніка—яны могуць сьведчыць аб адсутнасьці ў гэ-тага пісьменьніка сыстэмы, пэўнае стройнасьці ў сьветапаглядзе. *Зусім іншая справа, калі яны зграмаджаны ў пэўным творы, увязаны ў суцэльную сыстэму. У контэксце яны сьведчаць нам, што ў даным выпадку мы маем справу з творам необуржуазным.*

II

Шмат ужо гаварылася ў нас пра пэсымістычныя настроі, што ў апошні час усё больш і больш настойліва гучаць у творчасьці пэўнае групы нашых пісьменьнікаў. Наконт пахаджэньня гэтага пэсымізму было ўжо шмат спрэчак. Гаварылі пра ўплыў на такога, напр., Жылку, цяжкіх умоў жыцьця ў окупаванай палякамі Заходняй Беларусі; гаварылі пра нейкія цяжкія асабістыя перажываньні нека-тых пісьменьнікаў, пра трагэдыю „дэклісаванасьці“ і г. д., і г. д.,— адным словам, старанна капаліся ў душы паасобных адзінак, часта забываючы пра тое, што псыхолёгія адзінак павінна цікавіць нас, галоўным чынам, пастолькі, паколькі ў ёй адлюстроўваецца той або іншы процэс, якія адбываецца ў грамадзстве.

У кожным разе—зараз, калі пэсымістычныя настроі ў нашай літаратуры не зьяўляюцца паадзінкавым зьявішчам, калі, наадварот яны зрабіліся нечым вельмі характэрным для пэўнае часткі нашае літаратуры, калі яны набылі характар грамадзкага зьявішча,— шукаць карэньні іх у асабістай псыхічнай арганізацыі тае ці іншае асобы—рэч больш як наіўная.

Пэсымізм наогул — уласьцівы клясам, якія ў процэсе гістарычнага свайго разьвіцьця перажываюць крызіс, або пацярпелі паражэньне. Бадзёраю, оптымiстычнаю моваю размаўляла буржуазія эпохі Вялікае францускае рэвалюцыі, але літаратурная творчасць сучаснае буржуазнае Францыі, Нямецчыны, Італіі, і г. д.—у пераважнай сваёй большасці прасякнута пэсымізмам. Пасьля паражэньня рэвалюцыі 1905 году, у часе панаваньня рэакцыі, расійскую буржуазію апанавала хваля самага чорнага пэсымізму. Але паколькі 1905 год быў адначасова і паражэньнем пролетарыяту, пэўныя, менш устойлівыя, хістлівыя яго пласты паддаліся таксама паніцы, унесенай у проці-царыскі лагер дробнай буржуазіяй, і заразілася ад апошняй яе пэсымістычнымі, ліквідатарскімі настроямі.

У сучаснасьці — пролетарыят сумежных з намі лімітрофных буржуазных дзяржаў, які пацярпеў паражэньне ў бойках са сваёй буржуазіяй у часе грамадзянскае вайны 1917—1920 гадоў і пазьней, таксама, часткова перажывае паласу пэсымізму, што адбываецца і ў яго літаратуры (узяць хаця-ж бы эстонскіх пісьменьнікаў Альбэрта Ківікаса, Эдуарда Вільдэ, Ранналета і інш.). Наскрозь пэсымістычнаю зьяўляецца літаратура расійскіх, украінскіх, грузінскіх, беларускіх і г. д. эмігрантаў, прадстаўнікоў клясы, разьбітае ўшчэнт, ходам гісторыі засуджанае на выміраньне. Пэсымізм, бязумоўна, з тае самае прычыны пануе і ў літаратуры расійскае ўнутранае эміграцыі (узяць, напрыклад, творчасць Ахматавай).

Іншая справа — наш сучасны пролетарыят. Аб жадным крызісе ў яго шэрагах зараз ня можа быць і гутаркі. Паражэньня ён жаднага не пацярпеў, наадварот, з грамадзянскае вайны ён вышаў пераможцам, яшчэ больш згуртаваным, яшчэ больш загартаваным. У цяперашнім яго змаганьні на фронце гаспадарчым і на фронце культурнага будаўніцтва ён мае цэлы шэраг выдатнейшых дасягненьняў, цэлы шэраг перамог. *Значыць, у кожным разе, не з пролетарскіх колаў можа ісьці тая плынь чорнага пэсымізму, якую апошні час мы наглядаем у цэлым шэрагу твораў беларускае мастацкае літаратуры.*

Нават пры павярхоўным знаёмстве з сучаснаю беларускаю літаратураю можна дужа лёгка ўбачыць, што ўся яна распадаецца на дзьве дыямэтральна процілеглыя плыні, з якіх адна характарызуецца бадзёрымі, здаровымі, оптымiстычнымі настроямі, моцнаю вераю ў наша соцыялістычнае будаўніцтва, у канчатковую нашу перамогу, а другая, прасякнутая пэсымістычнымі настроямі, хваравітым ныцьцём, адмаўляе сучаснасьць, затушоўвае нашы дасягненьні.

Найбольш яскравым прадстаўніком гэтае плыні, на вялікі жаль, зьяўляецца здольны малады поэт Я. Пушча. Вось, як ён сам характарызуе свае настроі:

Ці я ў тэатры, у рэстаране п'яным,
Дзе радасць расьпіваюць пад джаз-банд,
Усюды зрок вачэй блакітных вяне,
І ўсюды бачу я жалобны бант.

(III „Ліст да сабакі“—„Узвышша“, № 5).

Тут сама сабою напрашваецца аналёгія: агульна-вядома, што пэсымізм і нуда пануюць у сучаснае буржуазіі замежных краін,—яна стараецца пазбавіцца яе ў многалікіх, так пашыраных цяпер у Заходняй Эўропе і ў Амэрыцы мюзік-холлах, дэнсінгах, яна шукае ратунку ў фокстротах, у джаз-бандах і г. д. Не пазбаўлена гэтага лёсу і наша новая буржуазія. Няўпэўненасьцю ў сваім заўтра тлумачыцца тое „рвачаства“, якое зараз так пашырана ў яе практыцы і якое часам набывае выключна агідныя формы. Але ў той-жа час нэпман—паспяшаецца выкарыстаць да максымуму сваё жыцьцё, узяць ад яго як мага хутчэй усё, што толькі магчыма. Таму-та і можна часам у нас наглядаць, як маленькі буржуа, сарваўшы на якой-небудзь ёмка-праведзенай спекуляцыі некаторы куш грошай, сьпяшаецца „пракуціць“ яго з такім трэскам, з якім даўнейшае расійскае купецтва „пракучвала“ толькі невялічкую частку сваіх вялізных заробкаў. Пры аднолькавым разьмеры заробку даўнейшы расійскі купец хадзіў у юхтавых, мазаных дзэгцем, ботах, у засаленых „шараварах на выпуск“, у „падзьдзёўцы“ (вацоўцы), падпяразваўся брудным хвартухом, і лічыў для сябе вялікаю раскошаю забегчы сярод дня „у трахцер“ і загадаць, каб „половой“ падаў яму „пару чаю и полотенец“, а сучасны маскоўскі нэпман ходзіць у лякерках-джыммі, у добрым гарнітуры з замежнага сукна пры крахмалёвай манішцы, каўняры і манжэтах, а на галаву апранае фэтравы капялюш, абавязкова „сапраўдны заграічны Борсаліно“. Ён—гэтак сама вялікі аматар фокстроту, джаз-банду, рэстаранаў, п'янства. Ён нават прагульвае часам вялікія сумы ў рулетку, у шмэн-дэ-фэр, на таталізатары, або за залатым сталом у казіно ў „Зона“. Але ўсё гэта не дае яму заспакаеньня. Нуда і пэсымізм застаюцца няўхільнымі спадарожнікамі клясы, засуджанае на сьмерць бязьлітнаю жалезнаю хадою гісторыі. Усюды вяне зрок яго вачэй, усюды бачыць ён жалобны бант.

Мы прывялі вышэй цытату з „III лісту да сабакі“, надрукаванага ў № 5 часопісі „Узвышша“ восеньню 1927 году і мы зацьвярджаем, што гэтыя настроі ў Пушчы зусім не выпадковыя, бо калі верыць датам, падстаўленым ім самім пад сваімі вершамі (а ня

верыць мы ня маем жаднага грунту), дык яшчэ 10 лістапада 1926 г. ён заўважваў у сябе такія пэсымістычныя ноткі:

*Няўжо восень мой жудасны гоцьць?
Няўжо восень я ў песьні нашу.*

(„Дні вясны“, ст. 47).

Калі сам Пушча яшчэ, відаць, сумняваецца ў тым, што ў сваіх песьнях ён „носіць восень“, для нас—зусім ясна, што гэта менавіта так,—менавіта восень носіць ён у сваёй песьні, восень чужое нам клясы, засуджанае на пагібель. Што ў сваім пэсымізьме Пушча адбівае менавіта ідэалёгію буржуазную, дужа лёгка пераканацца. Для гэтага зусім досыць паглядзець, якім сумным здаецца Пушчу жыцьцё, наша савецкая сучаснасьць і ў якіх надзвычайна цёмных танох яе ён малюе:

На дарогах крыжавых
Сівер з ветрам лямантуе

Сьніцца мне прастор
І завеі у даліне

Ой ды ў садзе
Роніць цьвет-бель вішня.

(„Дні вясны“, ст. 51).

Пушча бачыць толькі сумныя, толькі дрэнныя бакі сучаснага жыцьця. Вось якое ўражаньне робіць на яго родная краіна:

Я-ж тулюся ў суме да самотных статуі
І сьвяза спадае на граніт і мрамур.
*Беларусь—краіна,—найміцой астатняй—
Ў апранасе рванай, днём і ноччу хмарнай.*

(„Асеньнія песьні“, I. „Узвышша“ № 5).

Колькі-б ня шукаць у „Асеньніх лістох“ Пушчы намёкаў на тое, што вершы гэтыя пісаны пра Заходнюю Беларусь, якая стогне пад бела-панскім абцасам—такіх намёкаў знайсці немагчыма. Значыць, верш пісаны пра нашу Беларусь, пра вольную рэспубліку Саветаў.

Але тады паўстае пытаньне: чыёй-жа гэта „найміцой астатняй“ яна зьяўляецца? Прыпусьціўшы, што гэтыя словы ў Пушчы зьяўляюцца толькі дужа няўдалым параўнаньнем, пэўным рыторычным прыёмам аўтара (гэта прыпушчэньне мы змушаны зрабіць, паколькі лічым немагчымым бяз зусім пэўных, зусім дакладных, неабвяргальных падстаў рабіць па адрасе Пушчы такія сур'ёзныя, абвінавачаньні), мы тым ня менш маем поўнае права запытацца ў

Пушчы: што зьяўляецца для сучаснае Савецкае Беларусі больш характэрным: тое, што яна ўсё яшчэ ня выбілася з таго жабрацкага становішча, у якое загнала яе расійская, польская, яўрэйская і свая ўласная беларуская буржуазія, ці тое, што яна цяпер заваявала магчымасьць змагацца з гэтай спадчынай праклятае мінуўшчыны, што яна выкарыстоўвае гэтую магчымасьць, што ў вялізных муках, шляхам жорсткіх ахвяр яна,—савецкая працоўная Беларусь, змагаецца за лепшую сваю долю, і нават за лепшую долю працоўных сусьвету? Ці-ж не характэрна для сучаснае Беларусі акурат гэтае яе гэроічнае змаганьне, ці-ж не характэрна для сучаснае Беларусі яе гэроічныя наляганьні ў справе будаўніцтва соцыялізму, у справе, у якой мы, да рэчы, маем ужо вельмі і вельмі значныя посьпехі? І ці-ж, разьлеглая на мяжы двух сьветаў,—на мяжы Савецкага Саюзу і буржуазна-капіталістычнае Заходняе Эўропы,—не зьяўляецца наша Савецкая Соцыялістычная Беларусь форпостам пролетарыату на адным з найбольш адказных адрэзкаў мяжы?

Усяго гэтага—ня бачыць Пушча. Для яго Беларусь гэта толькі старонка, у якой:

*У полі на кургане вецер дзіка вые!
Крыльлямі лапочуць чорных птушак зграі;
Віхар на кургане танец сьмерці грае.
Да яго прысела з жоўтым тварам восень
І музыку ў танец, танец сьмерці просіць.*

*На кургане танец зданья—ценыў чалавечых,—
Косы распляліся на худыя плечы.
Восень бліжэй к сэрцу персі прытуляе,
Аніак ёй не сагрэцца... Роспач... Лямант.
Віхар завіхрыўся, ускінуў плашч таемны,—
У цемені, сузроку згаслы зор імгненьні.
Жоўтымі лістамі, зашуршалі далі,
Гэта псалым жалобы ветры ў полі ўзьнялі.
Віхар, рыцар сьмерці, апусьціў калені,
Галавой схіліўся перад цэлам акалелым.*

(„Асеньнія лісты“, IV).

Курган, вецер, віхар на кургане, зграі чорных птушак, восень з жоўтым тварам, танец зданьяў, cenyў чалавечых, холад, роспач, лямант, сузмок, згаслыя зор імгненьні, пажоўклыя лісты, акалелае цела,—вось што стаіць у вачох Пушчы. Так, ён мае рацыю. Стукат малаткоў Асінабуду, звон рыдлёвак, што рыюць асушальныя каналы ў балотах Палесься, гімн будаўніцтву, якое вядзецца нашым беларускім пролетарыатам, гэта сапраўды „псалым жалобы“

для тых, хто ідзе, ці хоча ісьці супроць ветру рэвалюцыі, гэта „танець сьмерці“ для засуджанае на пагібель буржуазіі.

І ў той-жа час—Пушча глыбока не правы, бо ён ня мае права маляваць нашу Беларусь так, нібы-та яна ўся складаецца выключна з засуджаных на пагібель, але, відаць, блізкіх яго сэрцу буржуа, нэпманаў, кулакоў. Уся справа толькі ў тым, што, *наша* Беларусь, гэта не Беларусь Язэпа Пушчы. І зусім ня дзіва, што, жывучы далёка ад роднае краіны, людзі, падобныя да Пушчы

Слухалі, ці ў дзьверы хто ня дрогне.

Нішто, нішто. Зацяты ланцугамі...

Хтось рукі заламаў у дзелях сініх.

(І „Ліст да сабакі“).

Але ня толькі „краіну“, г. зн. вёску, малюе Пушча ў такіх чорных тонах. Жывучы ў буйным савецкім індустрыяльным цэнтры, ён і тут бачыць той-жа беспрасьветны малюнак і ў той-жа час ён ня бачыць новага жыцьця, што так буйна расквітае на нашых вачох:

Сашчамляю рукі і ўзьнімаю ўгору,—

Хоць ня містык духам, не манах пакорны.

Бачу на панэлях бяспрытульны горад,—

Не магу ўхапіцца аніяк за корні.

(„Асеньнія лісты“, I).

Апошні радок асабліва характэрны. Пушча адчувае, што траціць глебу пад нагамі. Гэты настрой у яго таксама ня новы. У „Днях вясны“ пад датаю 15. I. 1926 чытаем:

Я ня знаю, каго цешыць...

(Воўк у восень вые).

На ўсіх сьцежках

Ды завеі,

ўсё завеі

Сьнегавыя.

Хто, ну хто заве іх?

Яны сэрца не атуляць,—

Анямець-бы ў іхнім шуме.

Загубілі песьню залатую,

Загубілі ў суме,

На дарогах крыжавых

Сівер з ветрам лямантуе.

(Ст. 52).

Значыць, Пушча ня ведае, ці, праўдзівей, ня ведаў, каго цешыць. Але гэта ня мае вялікага значэньня. Важна тое, каго ён, хаця-ж бы і несьвядома, цешыць, чым рупарам ён быў, якую аб'ектыўную ролю ён адыгрываў. Сьвядомасьць клясава, стройная сыстэма

свьетапогляду не зьяўляецца адразу, афармленьне пэўнае ідэалёгіі адбываецца часам толькі вельмі павольна.

Творчасьць Пушчы, перагружаная вобразамі, дужа блізкая да сымбалізму. Таму часам даволі цяжка бывае дакладна зразумець, каго і што ён хоча паказаць тым або іншым сваім вобразам. Так, напрыклад, цяжка зразумець, каго ён выводзіць пад выглядам гэтага воўка, што вые ўвосень, або каго сымбалізуе славуты пушчаўскі сабака Жэк. Але, нарэшце, гэта ня мае ўжо такога вялікага значэньня. Важна тое, што ў лісьце да Жэка, запрашаючы яго да сябе ў госьці, Пушча малюе перад ім далёка ня сьветлыя пэрспэктывы гарадскога жыцьця ў умовах нашае савецкае сучаснасьці:

Адзет ня будзеш ты ў парадны кіцель,
Ня будзеш мець заслугі—мэдала,
*Зьбягуцца і абступяць цябе гіцлі,
І будзе шмат іх, дзе ні стань, ні глянь.*

(Ш „Ліст да сабакі“).

Прыблізна гэтакім уяўляюць сабе жыцьцё грамадзян нашае краіны пад уладай Саветаў заходня-эўрапейскія мяшчане, выхаваныя ў адпаведным напрамку брахлівай буржуазнаю прэсай.

Але, каб яно сапраўды было так,—гэтага нешта ня відаць... І нават самы цёмны, ня тое, што заходня-беларускі селянін-бядняк але нават—мэксыканскі пэон ці кітайскі кулі ўжо даўно ня верыць падобнай буржуазнай брахні.

Адкуль у Пушчы гэты душу-разьдзіральны сум? Адкуль ідзе гэты яго запраўдны жудасны пэсымізм? Перш за ўсё з нявераньня ў моц пролетарыяту, з нявераньня таму, што наша рэволюцыя фактар запраўды прагрэсыўны:

Усё-ж ня веру,
Ой, ня веру,
Што мажорам
Граюць на жалейцы,
Што мажор
У прасторы льецца.

Адлятае ў вырай жораў...
Ну, няхай,

няхай
і гэтак.

(„Дні вясны“, ст. 49—50).

Што ўсе гэтыя настроі не пролетарскія, і не сялянскія,—гэта зусім ясна, аб гэтым гаварыць няма чаго. Наш пролетарыят, загартаваны ў клясавых бойках, будзе соцыялізм, наша сялянства

займаецца зараз аднаўленьнем свае гаспадаркі, інтэнсыфікацыяй яе, пераводам яе на шматполье, колектывізацыяй, зямляўпарадкаваньнем, мэліярацыяй, школьным будаўніцтвам, і г. д. Пролетарыяту, сялянству—няма калі сумаваць. Сумуе зараз толькі кулак ці нэпман, гэтыя два родныя браты, што з кожным днём усё больш і больш трацяць глебу пад нагамі.

Што гэта так, што менавіта кулацка-нэпаўскую ідэолёгію адбівае Пушча, у гэтым можна лёгка пераканацца і шляхам простага супастаўленьня асноўных этапаў яго творчасьці з асноўнымі гістарычнымі этапамі, што пройдзены за апошнія гады рэспублікай саветаў.

Як вядома, 1924—25 гады—гэта акурат гады, калі наступ наш на капіталістычныя элемэнты нашае пасьляваеннае гаспадаркі толькі яшчэ пачынаўся і не набыў асабліва выразнага характару. У звязку з гэтым кулацкія і нэпаўскія элемэнты тады яшчэ не развіталіся са сваімі надзеямі на буржуазнае перараджэньне дыктатуры пролетарыяту, якія ўзбудзіў быў НЭП. Вось чаму пэсымістычныя настроі ў кулацтва і ў нэпманаў тады яшчэ адсутнічалі. У гэты час—Пушча вышаў на літаратурны шлях і зарэкамэндаваў сябе пісьменьнікам з бадзёрымі, здавалася нават—рэволюцыйнымі настроймі.

Але—часы зьмяніліся. Згуртаваўшы свае сілы, упарадкаваўшы самыя галоўныя, асноўныя галіны свае гаспадаркі, устанавіўшы цвёрдую валюту і г. д.—пролетарыят павёў сыстэматычны, упарты, пляназгодны наступ на капіталістычны сэктар гаспадаркі савецкага саюзу. І ў хуткім часе—кулак і і нэпман страцілі глебу пад нагамі. Ён апанаваў жах, яны зразумелі, што жорстка памыліліся ў сваёй рахубе на капіталістычнае перараджэньне пролетарскае дзяржавы, яны адчулі, што зьяўляюцца клясай, засуджанай на зьнікненьне. *І акурат гэты час у творчасьці Пушчы зьяўляецца пераломным*, акурат у гэты час зьяўляюцца ў Пушчы яго першыя пэсымістычныя ноткі.

Вось што хочацца яму рабіць—16-VII—1926 г.:

Лягу касьцымі на руінах,
У сэрцы струхлявіцца злосьць.

(„Дні вясны“, ст. 58).

І вось яшчэ, як уяўляе ён сваю будучыню 10-XI—1926 г.

Вольны вецер мне гімн прашуміць,
А зьвяр'ё будзе кроў з мяне сцаць.

(„Дні вясны“, ст. 48).

Але прыходзіць 1927 год, восень, і малюнак рэзка змяняецца. У зьвязку з антыпартыйнай дзейнасьцю опозыцыі, што шырока разгарнулася ў гэтую пару, рэзка ўздымаецца настрой усіх антысавецкіх элемэнтаў, у тым ліку і нэпманаў і кулакоў. Зноў аднаўляюцца старыя надзеі на „буржуазнае перараджэньне“, на „тэрмідор“, нават—на дзяржаўны пераварот. У літаратуры ўсіх народаў Савецкага Саюзу пачынаюць зноў настойліва, рэзка ўлівацца ноткі, з аднаго боку—упадніцтва „опозыцыйнага“ напрамку (у Расіі—асабліва гэта адчувалася ў „ультра-левага“ крыла „напастоўцаў“ і ў „Лефе“), з другога боку, чыста нэобуржуазныя плыні (у Расіі—Булгаков), нацыяналістычныя плыні (на Украіне—„Вальдшнепі“) і г. д. У гэтую пару ўздымаецца настрой і ў Пушчы. У яго пачынаюць гучаць ужо баявыя ноткі:

Нашто-ж мне падхалімам быць, крывіцца,
І ў хмары ўрэзвацца чырвоным буслам?—

Пытаецца Пушча і разьвівае сваю думку далей:

Лепш вольным птахам рэзаць шыр нябёсаў,
І супроць ветру размахнуць крыламі.

Тут ён ужо выступае, як *змаганьнік за свае ідэалы*,—яго творчасць пачынае гучаць простым выклікам усіх, хто мысьліць інакш.

Хто хоча—кпіце над пяснянскім лёсам
І бэсьце, лайце у гандлярскай краме.

(„Ліст да сабакі“, I).

Ён ужо ня хоча нават лічыцца з пролетарскай грамадзкай думкаю:

Няхай, няхай гавораць так і гэтак,
А я пішу табе ўжо трэці ліст,
Няхай сабе абляяць і ў газэтах,
Мо' ўспомніць часам што калісь.

У поэты зьявілася нават надзея на тое, што за гэтае ігнараваньне сучаснае яму грамадзкае думкі нехта яго „калісьці“ ўспомніць. Што гэта за „калісьці“ такое? Ат,—гэта ня мае значэньня, бо факт застаецца фактам: соцыяльныя асновы творчасьці Пушчы, іх „соцыолёгічны эквівалент“, зусім ясны.

Калі мы спыніліся на такі доўгі час на пэсымізьме творчасьці Язэпа Пушчы, дык гэта яшчэ ня значыць, што яго няма ў іншых. У куды больш слабойшай ступені можна знайсці яго і ў творчасьці іншых беларускіх пісьменьнікаў. Але нідзе і ні ў каго яно не выступае так выразна, як у Язэпа Пушчы, нідзе гэтак ясна не выступаюць соцыяльныя яго крыніцы.

III

Клясавы падыход да жыцця, да тых або іншых грамадзкіх зьявішч і катэгорый з боку пісьменьніка, як ужо было згаворана, можа выявіцца шмат у чым. Але найбольш яскрава праяўляецца ён тады, калі пісьменьніку прыходзіцца мець справу з такімі „тонкімі“ катэгорыямі, як, напрыклад, паняцьце „народ“.

Мы ведаем, што слова „народ“ любяць у наш час ужываць усе. І ўсе гавораць, што яны „за народ“. Нябожчык, цар Мікола, ва ўсіх сваіх маніфэстах прысягаў і бажыўся, што ён „дбае аб народзе“. У Амэрыцы Гэнры Форд і прэзыдэнт Гардынг—таксама „дбаюць аб народзе“. У Расіі—Рабушынскія, Савы Марозавы; у нас на Беларусі—абшарнікі Радзівілы і банкіры Полякі—расьпіналіся і расьпінаюцца—хто як можа, за тое, што яны—„за народ“. Але гэты самы „народ“ яны мысляць сабе толькі як статак быдла, які павінен да дзесятых патоў працаваць на іх палёх, на іх фабрыках. І, калі яго пагоняць, ён павінны, з іх пункту гледжаньня—„абараняць“ са зброяю ў руках недатыкальнасьць іх кішэні ад „ворагаў вонкавых“, ці паміраць у заўятых бойках за які-небудзь „рынак збыту“ для „іх“ прадукцыі, г. зн.—у імя яшчэ большага разбуханьня іх кішэні. Розныя жоўта-зялёныя расійскія Віктары Чарновы, ці беларускія эс-эры Мамонькі, Грыбы, ці прадстаўнік „партыі праваслаўных сацыялістых-фэдэралістых“ тыпа Язэпа Варонкі, тыя, атрымаўшыя з касы якога-кольвек Чэмбэрлена добры куш, ці спадзяючыся на падзяку нейкага былога менскага банкіра Поляка—пяюць пра братэрства ўсіх станаў і клясаў, пра мірнае іх супрацоўніцтва. Дзеля гэтага паняцьце „народ“ яны разумеюць як нейкае злучэньне ў адзіным статку, як роўных братаў,—і ваўкоў, і авечак,—г. ё. і селяніна, і рабочага, і бедняка, і фабрыканта, і абшарніка, і банкіра. Калі яны гавораць слова „сялянства“,—дык сюды яны адносяць хутараніна-кулака і безьземельніка, і бясконнага бедняка. І гэта зусім зразумела. Калі расьпінаешся за клясавую згоду, тады гаварыць аб клясавай дыфэрэнцыяцыі проста такі нявыгодна.

Дыялектык-марксысты слова „народ“ бадай ня ўжывае. Для яго гэтая занадта шырокая катэгорыя ня існуе. Для яго існуюць клясы. У гэтым адна з асноўных яго адзнак. *А замаўчываньне клясавага падзелу „народу“—зьяўляецца таксама адной з асноўных адзнак чужога пролетарыяту буржуазнае ідэолёіі.*

Ці наглядаецца ў нас у беларускай мастацкай літаратуры такое зьявішча? На жаль, прыходзіцца канстатаваць, што так, наглядаецца.

У кніжцы „З палёў Заходняй Беларусі“, што ня вельмі даўно,— у гэтым годзе, вышла з друку. Уладзімер Жылка на ст. 16 заяўляе:

Губляць-жа болей немагчыма
 І зносіць болей немага;
Народ. Свабода і Радзіма—
 На ўсё прышла свая чарга.

На ст. 35 ён зацьвярджае:

Толькі той, хто вера ў цуд—
 Лепшу долю курных хат,
 Толькі той, хто любіць люд
 Толькі той мой любы брат.

Гэты „цуд“, паводле Жылкі, настане зноў-жа такі тады, калі настануць

Часы, калі з нізін, балот,
 З надзеяй ў шчаснасьць дзён святлейшых
 Устане ўзбуджаны народ.

(Ст. 43).

Як-жа ўяўляе сабе Жылка гэтую „шчаснасьць дзён святлейшых“? Вось як ён яе малюе:

Гэй, гаруны, і бядулі і сумныя,
 Ваш гэта чуецца плач?
 Годзе! Бяседа ў нас шумная,
 Ў хаце сялянскай багач.

(Ст. 20).

Нам могуць сказаць, што ўсе гэтыя цытаты ўзяты з вершаў Жылкі пісаных у 1921—23 гадох у Заходняй Беларусі, у часы, калі ён яшчэ ня вызначыў ня толькі шляхоў сваіх уласных, але і шляхоў свайго „народу“. Гэта-ж і сам ён на ст. 43 свайго зборніку прызнаецца, што яму:

Ня відна йшчэ у завірусе
 Куды ляжыць ягоны шлях...

Але на такі протэст мы адкажам, што поўнага збору сваіх твораў Жылка яшчэ ня выпусьціў, ды, мабыць, пры сучасных варунках і ня збіраўся выпусьціць. Ён выдаў зборнік вершаў, і мабыць, ня горшыя-ж свае вершы выбраў ён для перадачы Дзяржаўнаму Выдавецтву? Гэта ня значыць, што мы хочам сказаць, што ў яго мабыць лепшых вершаў няма. Зусім не! Ёсьць! Але выбраў ён менавіта гэтыя вершы, а не фактычна лепшыя. *І гэта паказвае нам цуст сучаснага Жылкі, і адсутнасьць у яго і ў сучаснасьці пролетарскага-клясавага падыходу да свае творчасьці. Запраўды, самы горшы вораг Жылкі, калі-б пажадаў справакаваць яго і скампрамэтаваць перад нашай пролетарскай грамадзкасьцю, ня здолеў-бы зрабіць яму што-небудзь горшае, як выкрасьці ў яго*

і ён констатаваў у Жылкі „архаічнасьць сымболікі“, „архаічнасьць вобразнасьці“, „мэтафорычныя акамянеласьці“ перапевы мотываў Блока, Брусавы, Бальмонта.

Юры Бязозка піша, між іншым: „Архаічны складаны эпітэт, асабліва паказальны“ (ст. 163); „у некатарай частцы Жылкаў зборнік быў напісаны да яго“; „штампы апанавалі паэту“; ёсьць вобразы, мэтафоры, параўнаньні, „якія даўно сталі паказчыкамі дрэннага густу“; „зацёртыя эпітэты“. „Часта густа спатыкаем у Жылкі ня проста бедныя, але дыфэктыўныя рыфмы. Многа ў Жылкі дзеяслоўных рыфм“. „Алітэрацыі часта вельмі прымітыўныя“ (ст. 164).

Даводзіць правільнасьць Бязозкавых абвінавачаньняў мы ня будзем, бо ён і сам іх дужа добра абгрунтаваў. Ад сябе дадамо наступныя меркаваньні аб тэхнічнай слабасьці жылкаўскае творчасьці. Папершае—*гвалт над элемэтарнымі правіламі эўфоніі*. Вучню, здаецца, вядома, што згрупаваньне ў адно месца вялікае колькасьці галосных гукаў ці зьбег зычных гукаў (зьвяішчы, якія Дубоўка ў сваім вельмі цікавым артыкуле „Некаторыя прыватныя выпадкі мілагучнасьці нашае мовы“—„Узвышша“. 1927. № 1, ст. 88 называе „жось“ і „турэц“) рэчы вельмі не мілагучныя, вельмі цяжкія да вымаўленьня і ў вершах недапушчальныя. Але гэта не перашкаджае Жылку пісаць: „вецер рве“ (ст. 40), „Лятуць на дзень у сплясьнелыя лёхі“ (ст. 40), „досьць наракаць“ (ст. 13), „згадаеш ў той час“ (ст. 59) і г. д.

Падругое, гвалт над моваю, напр.:

Але ўжо мкне душа мая
ў сіню даль, за пералескі
(ст. 51);

ці:

ня чуць птушых сьпяваньняў
(ст. 62);

ці, напр., такая мясьціна:

Сонцам спалены чабор,
І густыя сьмягнуць травы,
Гарачыню з блізкіх поль
Тхне ў паветры нярухавым.
(ст. 55).

Гвалт над моваю асабліва моцна адчуваецца тады, калі Жылка, для таго, каб (зусім штучным спосабам) стварыць рыфму ці заха-

ваць пэўны мэтр перастаўляе ў словах націскі так, як яму гэта за-
хочацца, напрыклад:

Ведер сьлязьліва

Ўторыць яму;

Лозы жахліва

Вяжуць *думі*

. . . . . (ст. 23).

Хто сьпіць і здолець *недуж* сон

. . . . . (ст. 44).

Пагодны ясны дзень. У полі і ў бары

Паветра хмельны пах, сьмяюцца сонца коскі

А ў хаце *бел* абрус, падходны блін—*дар* боскі

І шчасьцем сьвецяцца мужычыя *твары*

. . . . . (ст. 44).

Шпаркі і сьмелы ў *захопленні*

(ст. 49).

Бяздум'е броваў ня прывабна

І на *твары* спакой цяжкі

(ст. 73).

І радасьць магутна

Ня ўзлёціць над ім

(ст. 79).

Їх *калёраў* нязлічаны скарб

(ст. 77).

Адсутнасьць у Жылкі самакрытыкі праглядае і ў тым факце, што гэты чалавек, які вядомы ў нас за знаўцу беларускае мовы, ужывае *вялікі лік русіфізмаў, нічым неапраўданых*, якія сьведчаць нават аб адсутнасьці ў яго пачуцьця мовы. Вось прыклады: „мінуў-шых“ (ст. 42), і „паросшы“ (ст. 40), „узьяўшыся“ (ст. 56), „ветрык драмаўшы“ (ст. 81), „мамэнты“ (ст. 43), „жду“ (ст. 44), „жджом“ (ст. 35), „гадкія“ (ст. 41), „змысл“ (ст. 41) і г. д. На ст. 101 заместа слова „дзёран“ Жылка ўжыў расійскае слова „дзярмо“, палічыўшы, відаць, яго беларускім. Між тым, парасійску яно ўжываецца ў сэнсе ня зусім цэнзурным, а пабеларуску яно зусім ня ўжываецца..

Але што ў Жылкі *горш усяго—гэта гвалт над сэнсам*. Запраўды, чым, акрамя адсутнасьці самакрытыкі, можна растлумачыць наяўнасьць у яго вершах наступных, нікому, акрамя аўтара, незразумелых, абсалютна бяссэнсоўных сказаў:

Божа! ў сьведкі

Працоўных голаў

Знаны ўпартасьцю

Разбух (ст. 21).

Тут думка аўтара абсалютна незразумела. Але нават тады, калі думка яго і вельмі добра зразумела, не заўсёды ясна бывае, чым ён думае. Напр., вась верш: „Люблю ня знаючы пудзіны ісьці

праз лес, балота „гаць“ (ст. 37). У гэтым вершы Жылка пералічвае ўсё тое, што ён любіць рабіць, і атрымліваецца, што ён, між іншым, любіць:

„Прайсьці ўздоўж вёскі беднай, шэрай
З панурым радам сумных хат
І думаць: як ты тут ня мерай,
А ў беднаце гаруе брат.

Запраўды,—ёсьць што любіць: думка надзвычайна прыемная... Вось яшчэ адна такая пэрля творчасьці,—калі нават ня лепшая: у вершы на (ст. 38) Жылка піша пра ланцугі роднай краіны наступнае:

Я звону іх цяжкому
Склаў песьню не адну—
І не аддам нікому
За ўсякую цану.

Папершае, што не аддам: самыя ланцугі, іх цяжкі звон, ці песьню? А падругое,—„за ўсякую цану“,—гэта значыць за абы якую; і мімаволі напрашваецца пытаньне: а за пэўную, дакладна акрэсьленую, напрыклад, за высокую цану—аддаў-бы Жылка нешта ці не? І тут зноў зусім не зразумела, чым думаў Жылка, калі пісаў гэтыя радкі: галавой ці, напрыклад, нагамі, ці мо' так, ня думаючы зусім пісаў, што рукі самі на паперы выведудзь...

Такім чынам мы бачым, што вершы Ўладзімера Жылкі ня з ліку тых, якія запраўды могуць захапіць чытача... Зусім інакш абстаіць справа з Язэпам Пушчаю. Гэты апошні—бязумоўна выдатны поэта. Вышэй адыго як у сэнсе ідэолёгічным, гэтак і ў сэнсе формальна-мастацкім, у сэнсе поэтычнае тэхнікі, з ліку нашае пяснярскае моладзі можна паставіць хіба толькі Дубоўку, Аляксандравіча і Дудара. Да таго-ж трэба адзначыць, што з усяе яго творчасьці ў сэнсе формальна-мастацкім найбольш удалымі вершамі зьяўляюцца акурат тыя, якія ў сэнсе ідэолёгічным зьяўляюцца з нашага пункту зроку найбольш паскуднымі. Акурат гэта прымушае нас адносіцца з асабліваю трывогаю да пэрспэктыў далейшага разьвіцьця гэтага, бязумоўна выдатнага поэты, і асабліва пільна сачыць за далейшай яго творчасцю.

Калі поэт галоў на грудзі зьвесіць,
Няўжо краіне ён тады ня сын?

Так пытаецца Пушча ў III „Лісьце да сабакі“. Зьвешваць галоў на грудзі, сумаваць „сыну краіны“ бязумоўна не забаронена. Але Пушчу трэба нарэшце зразумець, што справа не ў самім суме, а ў тым, у якія формы гэты сум выліваецца.

Калі мы на такі доўгі час спыніліся на разглядзе творчасці Пушчы і Жылкі, дык гэта зусім не таму, што сама па сабе творчасць гэтых пісьменьнікаў зьяўляецца вялікай небясьпекаю. Наадварот, мы лічым, што да тае пары, пакуль Пушча і Жылка застаюцца ў нашай літаратуры зьявішчамі адзінкавымі, — ніякай асаблівай небясьпекі для пролетарыяту творчасць іх складаць ня можа, але для нас важны самы факт: на Беларусі, як і ў іншых савецкіх рэспубліках, ёсць нэобуржуазная літаратура. Правая небясьпека ў нас ёсць, і гэта зьявішча зусім законамернае, пасколькі ў нашай эканоміцы побач з элементамі соцыялістычнымі пакуль што маюцца і элементы прыватна-капіталістычныя.

Калі няма жаднага грунту для пераацэнваньня сучаснага стану гэтае плыні, дык гэта яшчэ зусім ня значыць, што можна недаацэніваць яе перспэктыў у пэўных політычных або эканамічных умовах, у якіх мы можам апынуцца. Заплюшчваюць вочы на гэтую небясьпеку нельга ні ў якім разе. Мы павінны пільна сачыць за разьвіцьцём нэобуржуазнае плыні ў нашай літаратуры, мы павінны прышчапіць масам імунітэт да яе, шляхам шырокае і сыстэматычнае растлумачальнае кампаніі, выкрываючы перад масамі яе соцыяльна-клясавую нэпманска-буржуазную існасьць.

І ў той-жа час мы павінны шырока паставіць справу вучобы нашага пісьменьніцкага маладняка, каб не дапусьціць, каб апошні падпаў пад уплыў варожых нам элементаў, пад уплыў чужой нам ідэолёгіі. Апошняя магчымасьць была-б асабліва небясьпечнай у такой пераважна-аграрнай краіне з распыленай дробнай паадзінкавай сельскай гаспадаркай, як наша Беларусь.

У такіх умовах асабліва важнае значэньне набывае тое, як становяцца адносна гэтых нежаданых нам плыняў тыя або іншыя літаратурныя групыкі.

Тут мы таксама маем шэраг цікавых фактаў. Мы маем на ўвазе выключна шкодную лінію, якая настойліва праводзіцца ў часопісу „Ўзвышша“.

Гаварыць што-небудзь канкрэтнае на тэму пра „ўзвышаўскіх“ „Вісарыёнаў“ і „вісарыёнчыкаў“ надзвычайна цяжка, бо галоўная іх адзнака — гэта здольнасьць вельмі многа гаварыць і, нарэшце, нічога не сказаць. Гэтую іх здольнасьць у свой час зусім правільна заўважыў Тодар Гдыбоцкі. Дый сама гэтая тэма настолькі вялікая, што памеры данага артыкулу не дазваляюць нам разглядзець яе з патрэбнаю дакладнасьцю.

Рэдакцыя часопісу „Ўзвышша“ ў працягу мінулага году зьмяшчала на яго старонках артыкулы Кундзіша, у якіх гэты апошні,

з упартасьцю, вартай лепшаей тэмы, дыскрэдытаваў выдатнейшых нашых пролетарскіх пісьменьнікаў. Спачатку некаторыя таварышы былі схільны разглядаць гэты факт, як нешта выпадковае, ня звязанае з агульнай лініяй, узятай часопісам „Узвышша“ ў галіне крытыкі, прычым самую гэтую лінію такія таварышы ў лепшым выпадку ўяўлялі сабе вельмі цьмяна, а то і зусім не ўяўлялі.

Другія лічылі, што паасобныя таварышы з „Узвышша“ у даным выпадку выкарыстоўваюць часопісь для асабістых склочніцкіх разрахункаў. Справядлівасьць вымагае прызнаньня, што гэтага бязумоўна, наіўнага погляду сьпяраша прытрымліваўся і аўтар гэтага, артыкулу. Ён, нарэшце, былі (і зараз яшчэ ня вывеліся) звыш усялякае меры наіўныя людзі, якія прыёмалі (і прыймаюць) кундзішаўскія выбрыкі за чыстую монэту.

Але вось ня вельмі даўно, у № 2 (8) „Узвышша“ за г. г. Юры Бязозка выступіў са сваім артыкулам пра творчасьць Уладзімера Жылкі. Нельга сказаць, каб Бязозка пахваліў Жылку. Не, зусім нават наадварот. Ён надта добра давеў нявысокую каштоўнасьць жылкавых твораў. Але... Юры Бязозка—формалісты. У першую чаргу ён крытыкаваў жылкаву творчасьць з боку формальна-мастацкага. А калі справа дайшла да зьместу—па нямаведама якіх прычынах Бязозка пачаў даводзіць, што Жылка „заслужыў права“ на эпіграф, які ён даў у сваім зборніку „З палёў Заходняй Беларусі“. А эпіграф гэты ўзяты з Блока, наступны:

Всей душой слушайте музыку революции.

Мы ня ведаем, якімі мотывамі ў даным выпадку карыстаўся Юры Бязозка. Магчыма, што ён хацеў падзалаціць крыху для Жылкі горкую пілюлю свае крытыкі. Зрабіць гэта яму было даволі лёгка, паколькі ён, як формалісты, наогул, відаць, занадта вялікага значэньня зьместу не надае. У кожным разе—гэта надзвычайна добры ўзор таго, да чаго можа дагаварыцца той, хто ў справе літаратурнае крытыкі аддае перавагу форме і забывае пра самую галоўную мэту, якой павінна служыць наша літаратура, пра пролетарызацыю ідэолёгіі чытача.

Але ў даным выпадку—цікава ня гэта. Цікава тое становішча, у якім апынулася рэдакцыя часопісу „Узвышша“. З аднаго боку, паводле Кундзіша, Цішка Гартны—нічога ня варты, а Андрэй Александровіч—мешчанін; з другога-ж боку, паводле Бязозкі—Уладзімер Жылка вытрыманы на ўсе 100 проц. марксысты-„ортодокс“. Вось гэта—дык „устанавачка“! Сапраўды—„няма збавеньня, апроч пекнаты“, як сказаў Уладзімер Жылка.

Лінія, якую праводзіць у галіне крытыкі рэдакцыя „Ўзвышша“, зусім ясная. Яна складаецца ў першую чаргу з адмаўленьня факту існаваньня пролетарскае літаратуры, з адмаўленьня магчымасьці яе існаваньня, з затушоўваньня ідэолёгічных момантаў у літаратуры, з адначасовым высоўваньнем на першы плян момантаў формальна-мастацкіх, з затушоўваньня соцыяльнае шкоднасьці варажых нам літаратурных тэорый, з замазваньня эстэтычнымі словазв'язаньнямі значэньня літаратуры, як фактара клясавае барацьбы, і г. д. Ё, як мэтад для правядзеньня гэтае лініі, мы маем: цкваньне выдатнейшых нашых пролетарскіх пісьменьнікаў і абарону ідэолёгіі выйяўных прадстаўнікаў нэобуржуазнае літаратуры. Лінія—зусім ясная. Ё соцыолёгічны эквівалент яе—гэтак сама ясны.

Каб расьсеяць некаторыя непаразуменьні, якія могуць быць у выніку гэтага апошняга нашага вываду, прыходзіцца з усёй катэгорычнасьцю заявіць, што мы зусім ня ставім знака роўнасьці між рэдакцыяй часопісу „Ўзвышша“ і згуртаваньнем „Узвышша“ у цэлым. Лінія рэдакцыі—гэта лінія большасьці кіраўнікоў згуртаваньня. Але мы ня лічым, што гэта ёсьць лінія ўсіх членаў згуртаваньня.

Так ці інакш, заканчваем наш артыкул, яшчэ раз падкрэсьліваючы, што нэобуржуазная плынь у нас на Беларусі зусім выразна аформілася як у галіне мастацкае літаратуры, гэтак і ў галіне літаратурнае крытыкі. Ё ў гэтым, паўтараем, няма нічога нечаканага, нічога дзіўнага. Гэта зьявішча зусім законамернае. ЦК РКП(б) констатаваў яго ў расійскай літаратуры яшчэ ў чэрвені 1925 году:

„З другога боку, складанасьць гаспадарчага процэсу, адначасова рост супярэчлівых і нават проста адна-аднэй варажых гаспадарчых форм, процэс нараджэньня і ўзмацненьня новае буржуазіі, які выклікаецца гэтым разьвіцьцём, няўхільная, хаця ў першы час і не заўсёды ўсьведомленая цяга да яе часткі старое і новае інтэлігенцыі; хэмічнае вылучэньне з грамадзкіх глыбінь новых і новых агэнтаў гэтае буржуазіі,—усё гэта павінна няўхільна адбывацца і на літаратурнай паверхні грамадзкага жыцьця“.

(Рэзолюцыя „пра політыку партыі ў галіне мастацкае літаратуры“. „Праўда“ № 147, 1-ае ліпеня 1925 г.).

У 1925 годзе, значыць, у Расіі ўсе гэтыя зьявішчы наглядліся. Паколькі Беларусь складае частку таго-ж самага грамадзка-эканамічнага арганізму, што ў Расіі, паколькі ў ёй адбываюцца ўсе тыя-ж самыя грамадзкія процэсы, у нас трэба было чакаць

адбіцця іх і на літаратурнай паверхні нашага жыцця. Цяпер—яны ў нас ужо ёсьць. Якія-ж вынікі павінны мы рабіць з гэтага факту?

Бухарын у сваёй „Тэорыі гістарычнага матэрыялізму“ піша: „Можна сказаць, што мастацтва ёсьць сродак „абграмаджання пачуцця“, або, як зусім правільна вызначыў Л. Толстой („Што такое мастацтва“) — „сродак эмоцыянальнага заражэньня“.

Трэба зрабіць так, каб паасобныя чужыя нам творы не заражалі-б эмоцыянальна масу нашых чытачоў у бок нежаданы для справы будаўніцтва соцыялізму. *Змаганьне за чыстату ідэалёгіі ў літаратуры—гэта змаганьне за прышчапленне нашаму сялянству пролетарскае ідэалёгіі*, гэта змаганьне за тое, каб сялянства не падпала пад уплыў варожых нам элементаў.

Адмаўленьне-ж наяўнасьці ў нашай літаратуры нэобуржуазных плыняў, якое наглядаецца часам з боку паасобных таварышоў, якія любяць гаварыць, што яны „маюць на тое мандат“, зьяўляюцца або інтэлігенцкім сьлюньцяйствам, або дужа шкодным *опартунізмам*. А наконт „мандатаў“—дык у наш век гэтым гучным словам наўрад ці можна зрабіць вялікі эфэкт, асабліва, калі сапраўднасьць іх падлягае вялікім сумнівам. А ў некаторых прыватных выпадках мімаволі напрошваецца думка: ці не пра такі мандат пісаў калісьці Крапіва ў сваёй байцы?

Кнігапіс

Янка Купала. Збор твораў, том IV.
Выданьне БДВ, Менск, 1928 год.
Ст. 226. Цана 2 руб.

У IV том збору Я. Купалы ўвайшлі часткаю старыя творы гэтага поэты, напісаныя яшчэ ў дарэволюцыйны перыяд яго творчасці, менавіта драматычныя поэмы „Сон на кургане“, „Адвечная песня“, „На папасе“, часткаю-ж зробленыя ім пераклады „Песні аб палку Ігаравым“ і вядомае оперы Моношкі (словы ўладзімера Вольскага) „Галька“.

Для таго, каб правільна ацаніць рэчы, зьмешчаныя ў IV томе Я. Купалы, трэба ня ўпускаць з вачэй таго становішча, у якім знаходзілася маладая беларуская літаратура ў канцы першага і ў пачатку другога дзесяцігодзьдзя нашага веку, і тую ролю, якую ў гэты час адыгрываў у ёй Я. Купала.

Бясспрэчна, што як „Сон на кургане“, так і „Адвечная песня“ напісаны ў густа містычных танох, зьяўляючыся данінаю, адданаю вялікім беларускім песняром, павывам сымбалізму, якія панавалі ў тую эпоху, у сацыяльных адносінах нібы-та зусім нам чужыя. Але гэта толькі надворнасьць. Фактычна-ж у гэтых сваіх творах Купала мастацкі паказаў жыццё тагочаснае беларускае вёскі, загнанае, зацкаванае, разбуранае жыццё беларускага селяніна, — галоднага, бяспраўнага, забітага, які шукае долі-шчасьця, і замест шчасьця

знаходзіць ланцугі, астрог, катаргу, галодную сьмерць свае сям'і. Малюнкі, якія даюцца Купалам, з непадробнаю шчырасьцю сапраўды, як кажуць, „хапаюць за душу“. У свой час яны не маглі ня ўплываць на сьвядомасьць чытача ў бок самага энэргічнага яе рэволюцыйнаваньня.

Пісьменьнік па існасьці—сялянскі, Янка Купала ў сваёй творчасці тады, у дарэволюцыйны перыяд, быў яскрава-выражаным рэволюцыйнарам, якім ён заставаўся і ў наш час. У гэтым яго вялікая заслуга.

У „Адвечнай песні“ і ў „Сьне на кургане“ Купала пуката, выразна і ў той-жа час зусім правільна адбіў эпоху. І менавіта таму, ня гледзячы на ўвесь сымбалізм, на ўсю містыку, якою прасякнуты гэтыя рэчы, яны ня трацяць для нас свае каштоўнасьці, чытаюцца з няменшаю цікавасьцю, як 15—20 гадоў таму назад.

Што датычыцца зьмешчаных у гэтым томе перакладаў, дык аб іх гаварыць многа ня прыходзіцца. Янка Купала вядомы як першаклясны перакладчык.

Вельмі шкода, што Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва выпускае збор твораў Янкі Купалы вельмі марудна (за 4 гады 4 томы) і ў выданні надзвычайна дарагім. Выдаць чатыры кніжкі збору твораў Янкі Купалы, якія разам каштуюць 8—10 рублёў, г. зн. ня даць

магчыма сьці масаваму чытачу чытаць свайго поэту. Збор твораў даступны толькі кваліфікаваным інтэлігентам, якія атрымліваюць спэц-стаўкі і высокія аўтарскія гонорары. Сапраўдны беларускі народ, — работнікі і сяляне, якім і прысьвяціў усё сваё жыццё народны poeta рэспублікі Янка Купала, — набыць гэтыя творы ня можа. Гэта — буйнейшы грэх кіраўнікоў нашага выдавецтва, і трэба падумаць, каб самым энэргічным чынам і ў самым тэрміновым парадку яго паправіць. Трэба зрабіць так, каб творчасць народнага поэта Беларусі пранікла ў самыя глухія куткі нашае рэспублікі, каб поўны збор яго твораў зрабіўся настольнаю кнігаю кожнага беларускага селяніна, кожнага работніка, так як гэта зроблена, напрыклад, з „Кабзаром“ Шэўчэнкі на Украіне.

А. Веркія.

Андрэй Александровіч. Угрунь.
Выд. II, БДВ, Менск, 1928.
Ст. 125. Цана 75 кап.

„Угрунь“ Андрэя Александровіча выклікала звыш 20 водгукаў у форме рэцэнзій і крытычных артыкулаў у прэсе беларускай, украінскай, расійскай. Першае выданьне гэтае кніжкі разышлося менш як за год, — выпадак у гісторыі беларускае кніжкі вельмі рэдкі, а для зборніка вершаваных твораў — выпадак выключны.

Чым-жа тлумачыць такі буйны посьпех кніжкі Андрэя Александровіча? Нам здаецца, што адказ на гэтае пытаньне надзвычайна просты: Творчасць Александровіча — гэта не бязгрунтоўная лірыка аматараў пяшчотных дзівочых ці жаночых прыткеньняў, не гультайскае жыццё якога-небудзь

болбата, „есенізатара“, няпоўналетняга кандыдата ў самагубцы, не снобістычны сум местачковага „эстэты“. Творчасць Александровіча — гэта простая надстройка над базісам вялікага будаўніцтва маладога клясы, гэта — соцыяльны заказ, — заказ шматмільённае нашае працоўнае масы.

Александровіч — ідзе ў нагу з жыццём. У гэтым — галоўная каштоўнасьць яго вершаў. І посьпех іх — як найлепшы адказ чытачоўскае масы на няпрыстойныя налёты Кундзіша на маладога пралетарскага поэту, якія мелі месца ў мінулым годзе на старонках часопісу „Узвышша“.

У першым выданьні „Угрунь“ вышла восенню 1927 году. У сэнсе тэматыкі новага (для Александровіча) яна бадай нічога не дала. Але затое ў галіне формальна-мастацкай у гэтай кнізе заўважваецца значны поступ Андрэя Александровіча. Перш за ўсё кідаецца ў вочы надзвычайная мілагучнасьць вершаў, мілагучнасьць, дасягнутая шляхам уяўленьня вялікага ліку прыгожых, вельмі ўдалых і добра ўвязаных са зместам вершу алітэрацыі, жывымі сьвежымі рыфмамі і надзвычайнай гнуткасьцю рытмаў. Тут мы сустракаем і вельмі прыгожыя новыя і арыгінальныя вобразы, неабшарпаныя і незатасканыя нашымі літаратурнымі анучнікамі эпітэты.

Як і іншыя кніжкі Александровіча, „Угрунь“ напоўнена урбаністычнымі мотывамі, як і іншыя яго зборнікі, яна прасякнута радасьцю новага жыцця, радасьцю будаўніцтва. Але радасьць гэтая — не беспадстаўная, не напаятая. Александровіч зусім не „казённы оптыміст“. Дыяпазон яго творчасьці даволі шырокі. І адмоўныя

і сумныя бакі жыцця ня выходзяць за поле назірання поэты. Але Андрэй Александровіч апісвае тыя ці іншыя жыццёвыя зьявы не як староньнік-назіральнік, а як непасрэдны ўдзельнік рэволюцыйнага змаганьня. Ён як удзельнік вялікага будаўніцтва — ён усяму ведае правільную цану. Як барацьбіт — ён верыць у свае сілы, у сілы тае клясы, сынам якой ён зьяўляецца. Адгэтуль вынікае тая бадзёрасць, якою прасякнута яго творчасць, той оптымизм, які адчуваецца ў кожным яго вершу, у кожным яго радку.

Александровіч — увесь у колектыве. Александровіч ня мысліць сябе па-за межамі колектыву. Ён жыве жыццём колектыву, хварэе яго болей, радуецца яго радасьцю. Адгэтуль — шчырасць і рэалізм яго творчасці, — творчасці члена колектыву, аб колектыве, для колектыву. Вось у гэтым і схаваны сакрэт поспеху Александровіча. Тут прычына таго замілавання, з якім адносяцца да яго творчасці чытачы-рабочыя, чытачы-сяляне.

На вялікі жаль, сярод нашае пісьменьніцкае моладзі ёсць яшчэ шмат людзей, якія не разумеюць творчасці гэтага, бязумоўна, лепшага з нашых пролетарскіх поэтаў, якія яшчэ дагэтуль ня хочуць прызнаваць высокае мастацкае яе каштоўнасці. Але характэрна, што не разумеюць Александровіча акурат тыя, хто і ў іншых пытаннях выказвае поўнае неразумьне ўсяе велічы нашага будаўніцтва, неразумьне тых грандыёзных задач, якія ставіць перад намі культурная рэволюцыя, што на нашых вачох адбываецца ў Краіне Саветаў. Александровіча не разумеюць тыя, хто яшчэ дагэтуль жыве прадваеннай нормай, хто ў сваіх „крытычных“

разважаньнях імкнецца клясавую, пролетарскую эстэтыку падмяніць старызнай, мяшчанска-інтэлігентскай кісьляцінай, хто ў сваіх творах падносіць рабочаму і селяніну свой беспрадметны гультайскі сум, „ледзяныя гітары“ і глуха-местачковую снобістычную орыентацыю на даўніх грэкаў і на антычных лесьбіянак.

Поспех кніжкі Александровіча зьяўляецца як найлепшым для іх адказам з боку шырокіх работніка-сялянскіх мас.

Параўнальна з першым выданьнем зьмены ў тэксьце другога выданьня невялікія. На жаль, са зборніку выкінуты трапны верш „Налева-леваю“ і даданы чатыры новыя вершы: „Беларуская марсэльеза“, „Панскі падарунак“, „Таварышы, з намі вясна“ і „Шторм“, з якіх першыя два прысьвечаны справе „Грамады“ і вядомы большасьці нашых чытачоў, бо друкаваліся ў газэтах.

Мы з нецярплівасьцю чакаем ад Александровіча яго наступнае кніжкі. Мы ўпэўнены, што яна будзе яшчэ больш каштоўным укладам у нашу паэзію.

Алесь Гародня.

Польмя, беларуская часопісь літаратуры, політыкі, эканомікі, гісторыі. 1928 г. № 5. Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі. Менск. Стар. 175. Цана 1 р. 25 к.

Разглядаемы намі нумар „Польмя“ зьяўляецца першым нумарам, калі часопісь перажывае ў сваім жыцці некаторыя зьмены: папершае — новы склад рэдакцыі, падругое — часопісь пераходзіць на месячную, хоць і меншую па ліку аркушоў.

Гэта дзьве прычыны вымагаюць ад нас аднесьціся да часопісі

больш сур'ёзна і з большымі па-трабаваннямі.

Што мы бачым у рэцэнзуемым нумары? Тое, што ў ім $\frac{2}{3}$ часткі месца занята матэрыялам публіцыстычна-навуковага зместу і ў займаемай частцы мастацкімі рэчамі пераважаюць пераклады Юганэса Бэхэра і Гергарта Поля.

Манэра перакладаў была заведзена „Узвышшам“, там яно неяк к месцу, у „Польмя“-ж пераклады сваімі памерамі (мы ўстрымліваемся ад ацэнкі зместу) заціраюць беларускія мастацкія рэчы. Такое ўражаньне атрымоўваеш ад чытаньня, факт, аб якім трэба рэдакцыі падумаць.

Спынім сваю ўвагу на матэрыяле публіцыстычна-навуковым. Тут трэба адзначыць артыкул проф. І Пічэты „Польска-савецкія адносіны і Рыскі мір“, праўда, артыкул ня скончаны, але надзвычайна цікавы і пралівае шмат сьвятла на асобныя моманты з гісторыі ўзаемаадносін Польшы з саюзнымі рэспублікамі ў 1920 г. Проф. І. Пічэта ў сваіх навуковых працах і доследах заўжды крапаецца актуальных тэм. Гэтым сваім артыкулам ён кладзе пачатак вывучэньня цікавае эпохі ў нас, якая да гэтага часу мала прыцягвала нашу навуковую думку.

Цікавая праца С. Барысёнка „Хведар Еўлашэўскі, беларускі практык-юрысты XVI веку“ (аўтар вядомае працы „Утворення проф. адвокатуры в Литов.-руській державі“ і шмат іншых). У ёй аўтар дае нарыс жыцьця і працы беларускага юрыстага Еўлашэўскага па яго-ж уласных запісах. Адначасова вьсьвятляе і некаторыя агульныя факты з жыцьця Літоўска-Беларускае дзяржавы, як становішча ў той час дробнае шляхты, земскі суд ды іншае.

Далей ідзе артыкул М. Каркліна „Пэрспэкцыйнае плянаваньне народнае гаспадаркі СССР і БССР“. У ім аўтар дае аналіз разьвіцьця нашае народнае гаспадаркі за апошнія гады і пэрспэктывы на яе далейшы ход. Каштоўныя месцы артыкулу для практыкаў, дзе аўтар аналізуе стан і пэрспэктывы народнае гаспадаркі БССР.

Артыкул М. Шчакаціхіна „Народнае мастацтва ў Савецкім Саюзе“—быў бы значна цікавейшым і каштоўнейшым, каб у ім быў дадзены ўсебаковы разгляд сучаснага народнага мастацтва Украіны і Беларусі, а не адно толькі пералічэньне відаў яго. Слабы артыкул Ф. Вэйскопфа „Агляд чэха-славацкай літаратуры“.

Вывад па гэтай частцы. Адсутнічаюць як пераклады з украінскага, а таксама і інфармацыйныя артыкулы аб культурным жыцьці і культурных задачах сучаснае Украіны. Тая сувязь, якая зараз наладжваецца ў нас з Украінай, вымагае ад нас, а гэтым цікавіцца і наша грамадзкасць, каб мы ў сваіх часопісах адвялі належнае месца гэтай інфармацыі. Гэта вымагае ад нас нават абавязак вежлівасьці (бач „Чэрвоный шлях“). Будзем спадзявацца, што гэтая хіба рэдакцыйнай будзе выпраўлена.

Пяройдзем да разгляду мастацкай гаспадаркі часопісу. Тут перш за ўсё прыцягвае нашу ўвагу пачатак аповесьці Я. Ліманоўскага „Над абрывама“.

Па таму размаху малюнку, які даецца аўтарам у пачатку, відаць, што рэч будзе значнае мастацкае каштоўнасьці. Па свайму сюжэту і апрацоўцы фэбулы аповесьць нагадвае „Недзелю“ Юр. Лібедзінскага. Незакончанасьць аповесьці не дазваляе нам выказаць некаторыя меркаваньні аб яе

мастацкай вартасці і аб пісьменьніку, як прозаіку.

З вершаў неабходна адзначыць „Камрад“ М. Грамыкі—цікавы сваім інтэрнацыяналізм; і верш Ал. Салагуба „Два другі“, які захапляе сваім сьветлым оптымізмам і падкупаючым лірызмам пачуцьцяў.

У заключэньне трэба адзначыць, што, скараціўшы матэрыял навукова-публіцыстычага зместу і залішнія пераклады з чужаземнае мовы, на іх месца даць мастацкія рэчы беларускіх аўтараў (як гэта рабілася раней) і адначасова некаторыя працы аб жыцьці і дасягненьнях сучаснае Украіны. Ад гэтага часопісь можа толькі выграць.

С. Баркоўскі.

„Червоный Шлях“. Громадсько-політичний і літературно-навуковий журнал. Харкаў. Дзяржаўнае Выдавецтва Украіны. 1928. № 7. Стар. 274. № 8. Стар. 216. Цана паасобнага нумару 1 руб. 80 кап.

Часопісь „Червоный Шлях“ ёсьць адна з лепшых украінскіх часопісяў па вартасці друкуемага там як мастацкага, гэтак і іншага матэрыялу і зьяўляецца надта багатай і цікавай па зместу.

Перш-на-перш у рэцэнзуемых нумарох ідзе прыгожае пісьменства. З арыгінальных вершаў у гэтых нумарох зьмешчаны: у № 7—В. Сасюры, Май—Дніпровіча і Мік. Сайко, у № 8—А. Грэбінкі, Т. Масэнка, В. Руціна і А. Ручынскай. З гэтых вершаў захапляе сваёй шчырасьцю верш В. Сасюры—„Беларусь“ і сваёю магутнасьцю верш Т. Масэнка—„Вакзал“.

З перакладных вершаў ёсьць: у № 7—М. Багдановіча „Варажба“ (пераклад М. Драй-Хмары) і

А. Александровіча „Заўжды казалі нам“ (пераклад В. Сасюры); у № 8—два перакладзеных з часкае мовы вершы Яраслава Зайфэрта (пераклад Ант. Паўлюка). Пераклады беларускіх вершаў зроблены вельмі ўдала і чытаюцца надта лёгка.

Трэба наогул адзначыць, што ў № 7 „Ч. Ш.“ падана шмат матэрыялу аб Беларусі. Апрача двух памянёных вершаў-перакладаў і вершу В. Сасюры, падана наступнае: Арк. Любчэнка—„Сінявокая сястра Украіны (падарожныя нататкі)“. Нататкі гэтыя ёсьць вынік падарожжа украінскіх песьняроў улетку гэтага году па Беларусі. Напісаныя надта лёгкаю моваю, яны захапляюць чытача шчырасьцю і замілаваньнем. Да таго-ж, аўтар падаў шмат вестак па гісторыі нашае краіны, аб сучаснай эканоміцы і перспэктывах. Таму гэтыя нататкі зьяўляюцца ня проста поэтычным нарысам, а складаюць з сябе грунтоўную, стала абаснаваную праду.

Далей ідзе артыкул проф. Каст. Харламповіча—„Становішча украінцаў і беларусаў у Польшчы“, у якім даецца нарыс адносінаў польскага ўраду да гэтых дзвёх нацыянальнасьцяў.

Нарэшце ідзе артыкул М. Каспяровіча (сакратара ЦВК Беларусі)—„Беларускае Краязнаўства“. Аўтар дае гістарычны нарыс краязнаўчага руху па Беларусі, потым стан сучаснага краязнаўства і перспэктывы яго далейшага разьвіцьця і, нарэшце, спыняецца на краязнаўчым руху сярод тых беларусаў, што жывуць у Латвіі, Літве і ў Польшчы, дзе пануюць зьдзек і ўціск.

І яшчэ ў адной працы ў гэтым нумары ўспамінаецца аб беларусох. Гэта—артыкул А. Хаменка: „Да

нацыянальна-культурнай характарыстыкі люднасці Савецкае Украіны (перапісь 17 сьнежня 1926 году)". Тут падаюцца сталыя лічбы складу насельніцтва УССР, прычым беларусы складаюць усяго 0,26%. Трэба адзначыць, што процант гэты ў гарадох значна большы (0,7%), чым у вёсках (0,16%). Усяго-ж беларусоў па Украіне налічваецца 75842.

З іншых артыкулаў, зьмешчаных у № 7 „Ч. Ш.“, трэба адзначыць артыкул Б. Якубскага— „Творчая эволюцыя Максіма Горкага“ і ўспаміны К. Ванчэнка— „Спогады украінскага ліцэя“.

Апошні артыкул каштоўны для гісторыі украінскага тэатру. Працяг яго— у № 8.

З прыгожага пісьменства ў № 8 ёсьць, апрача пералічаных вышэй вершаў, наступныя творы: М. Чарняўскага— „Під чорною короваю“, О. Яснага— „Рейд Мірона Грэчкі“ і Р. Азарх— „Грыгор'евщина“.

Першы з гэтых твораў— апавяданьне М. Чарняўскага— пачаўся друкам у № 7 і канца яшчэ няма. Па ходу дзеі нельга нічога прадбачыць: у двух рэцэнзуемых нумарох мы маем яшчэ толькі пачатак, завязку. Але трэба сказаць, што гэтая завязка інтрыгуе, цікавіць чытача, і, мяркуючы па завязцы, усё апавяданьне павінна быць цікавым. Таксама надта цікава апавяданьне О. Яснага— „Рейд Мірона Грэчкі“.

„Рейд Мірона Грэчкі“— гэта рейд старшыні сельсавету па розных установах з тае прычыны, што ў яго вёсцы школа „завалюецца“. Абышоўшы ўсіх бюрократаў аж да акругі ўключна, ён накіраваўся да Харкаву, куды і дабраўся пеша; там трапіў пад машыну, у больніцы ў яго ўсё выпталі, даведаліся аб гэтым, дзе

трэба, і справа пайшла ў ход. А тым часам школа ўсё такі разбурылася. Апавяданьне гэтае пакідае вельмі значнае ўражаньне.

Калі ў № 7 „Ч. Ш.“ выдрукавана шмат матэрыялу аб Беларусі, то № 8 мае ня менш матэрыялу, датычнага Чэха-Славаччыны. Тут мы маем: два апавяданьні Яраслава Гашэка: „Саліднае прадпрыемства“ і „Сярод прыцеляў“, апавяданьне Уладыслава Вачнуры— „Апошні мядзведзь на Шумаві“ і два вершы Яраслава Зайфэрта. Апрача гэтага, ёсьць артыкулы Ф. Вайскопфа— „Агляд чэскае літаратуры“, Белакрыніцкага— „Ужы Волькер“ (з сучаснага чэскага літаратунага жыцця), артыкул аб рэволюцыйным пісьменьніку, і, нарэшце, М. Ванэка— „Эканомічныя праблемы Чэха-Славаччыны“, досыць грунтоўны артыкул.

У гэтым-жа нумары ёсьць вельмі грунтоўны артыкул проф. М. Лазінскага— „Польска-літоўскі канфлікт“ (Да характарыстыкі адроджанага польскага імперыялізму). У гэтым артыкуле даецца сапраўдная ацэнка гэтай спрэчцы.

З іншых артыкулаў у № 8 трэба адзначыць досыць цікавыя па сваёй бабудове артыкул А. Лейтэса— „Аркадзь Люкчэнка“ (з кнігі „Сілуэты украінскіх пісьменьнікаў“) і артыкул Ів. Тэліга— „Пушкінская тэматыка ў Куліша“.

Надзвычайна багаты ў „Ч. Ш.“ разьдзелы „Хроніка“ і „Бібліяграфія“, асабліва апошні. Досыць паказаць на тое, што ў двух рэцэнзуемых нумарох зьмешчаны рэцэнзіі на 29 розных кніжак і часопісаў.

Нарэшце, у абодвух нумарох ёсьць разьдзел— „Сярод кніжных навін“, дзе падаюцца весткі аб новых кнігах па прыгожаму пісь-

менству, крытыцы і тэорыі літаратуры і мастацтва, па гістарычнай, навукавай, політычнай і іншай літаратуры.

Наогул, часопіс „Червоный Шлях“ зьяўляецца адной з лепшых часопісяў Савецкага Саюзу.

Бар.

Литературная студия „Резца“.
А. Крайский. Что надо знать начинающему писателю. Вып. I, *Выбор и сочетание слов.* Выд. „Красная Газета“. Ленинград. 1927 г. 133 стар. Цана 60 кап.

А. Крайский. Что надо знать начинающему писателю. Вып. II и III. *Построение рассказов и стихов.* Выд. „Красная Газета“. Ленинград. 1928 г. 183 стар. Цана 75 кап.

За апошнія 2-3 гады значна павялічыўся лік кніжак у дапамогу пачынаючаму пісьменьніку. І гэта зусім зразумела. Калі на пытаньне: аб чым пісаць—адказвае жыцьцё, то на пытаньне: як пісаць, як аўдадаць матэрыялам—павінен адказаць падручнік.

Некаторыя кніжкі адразу даюць „універсальныя“ рэцэпты, як зрабіцца пісьменьнікам (!?), іншыя толькі імкнуцца пашырыць веданьне прыёмаў мастацкае творчасці.

Якраз да другога віду кніжак і належаць разглядаемыя намі кніжкі Крайскага.

Такім пэўным звужэньнем тэмы яны выгодна (карысна) адрозніваюцца ад такой, досыць вядомай кніжкі, як Шэнгелі „Как писать статьи, стихи и рассказы“, (Масква, 1926 г. 78 стар. Цана 70 кап.). Там аўтар захоплены мэтамі універсалізму прызначае сваю кніжку і для рабкора, і для пачынаючага журналіста (часопісца), і для пачынаючага поэты і бэлэтрыста.

Зразумела, такі шырокі ахоп асоб, на якіх орыентуецца кніжка, ня мог не зрабіць кніжку нездавальняючай ні адну з паказаных груп.

Калі-б у кніжцы Шэнгелі была зроблена ўстаноўка на пэўную катэгорыю чытачоў, то зьмест кніжкі павінен быў-бы стаць вузей і глыбей і павялічыў-бы гэтым яе вартасьць для чытача. Якраз такое звужэньне і паглыбленьне зьместу мы наглядаем у кніжках Крайскага.

Склаліся яны з артыкулаў аўтара, якія друкаваліся ў „Літаратурнай студыі“ Ленінградзкага часопісу пачынаючых пісьменьнікаў „Резец“.

Мэтай Літ. студыі „Резца“ было пашырэньне кругавіду пачынаючага пісьменьніка, азнаёмленьне яго з слоўным матэрыялам і прыёмамі яго апрацоўкі.

Вядомыя цяпер асобнымі кніжкамі, яны, на нашу думку, будуць не бескарысны пачынаючаму пісьменьніку, які запраўды хоча разабрацца ў асноўных пытаньнях апрацоўкі літаратурнага матэрыялу. Першы выпуск цалкам прысьвечаны выбару і спалучэньню слоў.

Спачатку аўтар застанаўліваецца на пытаньнях сутнасці мастацкай літаратуры. Потым у разьдзелах: „выбар слова“, „прыёмы, якія абгрунтаваны на выбары слоў“, прыёмы, якія грунтуюцца на колькасьці і разьмярکوўваньні слоў, „мілагучнасьць і гукаперайманьне“ аўтар на значным ліку прыкладаў як з сучасных, так і з старых пісьменьнікаў распрацоўвае пытаньні, якія ў поэтыцы носяць назву поэтычнай лексыкі, поэтычнага сьінтаксу і эвфоніі (мілагучнасьці).

На слова, на самы асноўны матэрыял пісьменьніка пачынаючыя ў большасьці дагэтуль не зварочваюць належнае ўвагі, таму зусім

зразумела, што аўтар увесь першы выпуск цалкам прысьвячае гэтай тэме.

Другая кніжка (вып. II, III аб'яднаны разам) разглядае два пытаньні: пабудову апавяданьняў і пабудову вершаў.

Першая частка другой кніжкі закранае ўсе галоўнейшыя пытаньні, якія тычацца пабудовы апавяданьняў. Ня зусім удалым трэба лічыць яго падзел на апавяданьні простыя і складаныя, бо мяжа паміж імі ў яго прыкладах адчуваецца слаба. Але далей ён сам згаджаецца з умоўнасьцю такога падзелу (стар. 64).

У другой частцы, якая кажа аб пабудове вершаў, ён разглядае мэтрыку і рыфміку.

Заканчваецца другая кніжка цікавым разьдзелам, дзе аўтар дае спробу разгляду і выпраўленьня вершаў. Зразумела, некаторыя яго палажэньні тут досыць спрэчны, паколькі яны носяць асабовы характар, аднак гэты разьдзел усё ж мае пэўную цікавасьць.

Да дадатных бакоў кніжкі варта аднесьці зьмяшчэньні шэрагу здым-

каў з рукапісаў Пушкіна, Дастаеўскага, Гоголя, Талстога і Лермантава. Гэтыя ўзоры паказваюць, як упарта і старанна працавалі над рукапісам выдатныя расійскія пісьменьнікі.

У канцы шэрагу разьдзелаў даюцца сьпісы твораў, якія раюцца для прачытаньня, і адначасна некаторыя заданьні для самастойнай прапрацоўкі.

У канцы кніжкі ў спецыяльным дадатку даюцца адказы на заданьні; так што, прапрацаваўшы тое ці іншае заданьне, кожны можа праверыць, наколькі яму ўдалося правільна яго разьвязаць.

Цана кніжак нізкая.

Гэтыя кніжкі, зразумела, не зьяўляюцца ўсеахапліваючай энцыкляпэдыяй нават для пачынаючага пісьменьніка, але яны досыць добра распрацоўваюць асноўныя пытаньні аб слоўным матэрыяле і яго аформленьні, веданьне якіх неабходна для кожнага працаўніка ў галіне літаратуры.

Міх. Аляхновіч.

Хроніка

БССР

У „Маладняку“

* № 11 часопісі „Маладняк“ будзе юбілейным нумарам, дзе будуць падведзены вынікі працы Маладняка за пяць год.

* У лістападзе м-цы г. г. адбудзецца зьезд БелАПП'а з наступнай пэвэсткай:

1) Справаздача ЦБ і рэвізыйнай камісіі.

2) Справаздача нацсэкцый.

3) „Творчыя шляхі пролетарскай літаратуры“, — даклад прадстаўніка ВОАПП'у з садакладам прадстаўніка Маладняка.

4) Становішча марксыцкай крытыкі ў беларускай літаратуры.

5) Творчасць „Маладняка“ ў сувязі з пяцігодзьдзем арганізацыі.

6) Сучасныя плыні ў беларускай літаратуры.

7) Аформленьне БелАПП'у.

8) Выбары Праўленьня Белар. АПП'у.

9) Бягучыя справы.

* У сувязі з надыходам святаванья юбілею БССР, Маладняк зварочвае ўвагу ўсіх сяброў на неабходнасьць сур'ёзна ўзяцца за творчую працу, у якой-бы быў адбіты гэраічны шлях БССР за 10 год.

* Разам з гэтым будзе праведзены цэлы шэраг літаратурных выступленьяў Маладняка.

* М. Нікановіч напісаў роман з сучаснага жыцьця „Усьмешкі зарніц“.

* У хуткім часе ў „Маладняку“ пачне друкавацца аповесьць В. Кавала.

* М. Гарэцкі піша кніжку аб гісторыі, творчасці і дасягненьнях Маладняка; матэрыял будзе часткамі друкавацца ў часопісі.

Сярод пісьменьнікаў

* Якуб Колас падрыхтаваў і здае для друку ў БДВ II т. сваіх твораў, куды ўваходзяць дробныя поэмы, шмат якія з іх перапрацаваны нанова.

* БДВ перавыдае кніжкі: Тарас Гушча — „На рубяжы“ — 3 выд. Янка Купала — „Безназоўнае“ — 2 выд.

* М. Чарот піша апавяданьне „Горад, сачы каго?“

* Кузьма Чорны падрыхтаваў да друку романы: „Зямля“ і „Поле і вецер“.

* М. Зарэцкі напісаў новую п'есу „Белыя ружы“, якая будзе друкавацца ў Маладняку.

* Т. Кляшторны піша новую поэму „Апошні акорд“, — пачне друкаваць з № 6 „Узвышша“.

* Я. Пушча здаў у БДВ поэму „Цень консула“.

* А. Ляжневіч працуе над новым кіно-сцэнарыем пад назвай „На пераломе“, з эпохі грамадзянскай вайны на Беларусі.

* У колегію Наркамасьветы БССР унесена прапанова аб наданні годнасьці народнага артыста рэспуб. арганізатару і кіраўніку вандроўнага тэатру Ул Галубку.

* БДВ здало ў друк роман вядомага нямецкага пролетарскага пісьменьніка Іоганэса Бэжера: „Адзіная справядлівая вайна“.

УССР

* ДВУ выдае поўны збор твораў Паўла Тычыны. Рыхтуецца і ў гэтым годзе выйдзе з друку першы том.

* Наркамасьветы УССР абвясціў конкурс на проэкт помніка поэту Тарасу Шэўчэнку.

* У Швэцыі выданы зборнік апавяданьняў Міхайлы Кацубінскага швэцкаю моваю.

* У Парыжы вышаў першы нумар двухтыднёвай газеты „Новая Украіна“. Газэта асьвятляе культурна-эканамічнае жыцьцё.

* Камісія гістарычнага слоўніка пры ВУАН падрыхтавала да друку I том укр. гістарычнага слоўніка памерам 40 аркушаў, пад рэд. проф. Тымчэнка.

* „Літаратурная Газэта“ (орган ВУСП'у) пераклала на украінскую мову „Нататкі пра Украіну“ маладнякоўца Іл. Барашкі, якія зьявіліся ў выніку падарожжа экскурсіі „Маладняка“ па Украіне.

* Сябра украінскага „Маладняка“ Т. Масэнка ўклаў зборнік артыкулаў і літаратурна-мастацкага матэрыялу ў дапамогу комсамольскім ячэйкам пры правядзеньні МЮД'у.

Кніга зьвяртае на сябе ўвагу прадуманасьцю зьмешчанага матэрыялу.

РСФСР

* Выдавецтва „Маладая Гвардыя“ выпускае ў хуткім часе наступныя кніжкі:

А. Аросева — „Повесть о людях советской страны“.

Я. Окунеў — „Грань“, роман.

Г. Аляксеёў — „Тени стоящего впереди“, роман.

А. Алтаеў — „Когда разрушаются дворцы“, гістарычны роман.

Р. Трацьцякоў — „День - Шы-Хуа“, апавесьць.

* Выдавецтва „Зямля і Фабрыка“ друкуе вялікі роман Еўдакімава — „Заозер'е“; перавыдае сэрью романаў Гелсуоры — „Уласьнікі“, „Пад цяжарам ярма“, „Белая малпа“ і інш.

* „Маскоўскі рабочы“ выпускае „Храбрый портняжка“ — Матэ Залка.

„Доч рэволюцыі“ — Джона Рыда.

„Пасажыры трэцяе клясы“ — Гора.

„Пытаемыя“ — Рэнэ Ханжэнэ.

* Выдавецтва „Недра“ заканчвае выданьнем твораў В. Верасаева і П. Раманава.

У хуткім часе выйдучь 3 тома поўнага збору А. Бібіка — „На чорной полосе“ — „Старый токар“ — „Жесткая учеба“.

Нямеччына

* Арнольд Цвэйг (аўтар рамана „Барацьба за сэржанта Грышу“, лепшы пісьменьнік заакопнай мінулай вайны) працуе над двума далейшымі томамі будучай трылёгіі „Грышы“.

* Выдавецтва Element выпускае новую кнігу Лео Банія „Мікалай II“.

* Вышаў з друку II том успамінаў Артура Галічэра пад агульным

загалоўкам „Маё жыццё ў гэты час“ (1917—25 г. г.).

* Вышла анталёгія маладой лірыкі „Мы моладзь“ пад рэд. Эрыха Кунтэра і Ганса Пфлуга.

Англія

* Ліэм О'Флахерці (ірландскі радыкальны пісьменьнік) скончыў роман „Забойца“.

* Джонс Гелеуорці апублікаваў дзеве інтэрмэдыі аб форсайтах (галлярэя тыпаў ангельскіх уласнікаў) і роман „Лебядзіная песьня“.

* Уэлс працуе над новай кніжкаю „Жыццё Кацярыны Уэлс“; вышаў роман „Адчыненая замова“.

* Альфрэд Оліванта напісаў навукова-фантастычны роман „Будучае“.

Амерыка

Супроць новага роману Эптона Сінклера „Бастон“ пачалося ганьненне з боку ўраду.

* Флорыда Дэл перарабіў у п'есу свой роман „Нежанаты бацька“, у якой гіранічна абмалёўвае моральную вузасьць дробнай буржуазіі. П'еса ім пераслана ў СССР.

* Вышаў „Хлеб і агонь“, роман Чарльза Р. Уолкера.

* Томас Толмэдж выпусьціў солідную працу „Гісторыя архітэктуры ў Амэрыцы“.

* Вышаў роман Рут Сэкоў „Сям'я Баньні“ з вясковага жыцця.

* Элізбэт Карбэт гэроем сваёй кнігі „Уот“ узяла вядомага поэта Уота Уітмэна (распаўсюджаны ў Амэрыцы жанр романаў-біяграфій).

Францыя

* Выдавецтва Флуры выпусьціла II т. біяграфіі Дэлакруза—„мастака, гравэра, пісьменьніка“, напісаная Рэймонам Эсколье.

* Вышла новая кніга Ромэн Ролана „Леаніды“.